ANUL IV No. 19

10 Mai 1957

Carpații

Director: Aron Cotruș

REVISTA CULTURALA

Redactor: Traian Popescu

IN PRAGUL CELUI DE AL PATRULEA AN

XILUL, prin însăși esența lui, este un proces de lentă desrădăcinare. Indiferent de cauzele care l-au provocat—evenimente politice, situații economice vitrege sau dorul de aventură—omul este smuls din mediul lui natural și silit să se adapteze altuia.

Ca orice adaptare, tinde a fi în timp, o renegare a ritmului de viață anterior ruperii de mediul național și e însoțită, după structura sufletească a fiecăruia, de suferinți neștiute provocate de nesfârșitul șir de renunțări ale exilatului.

Nu ne referim la desrădăcinații cu înclinări cosmopolite. Pentru aceștia desrădăcinarea e ușoară și pe orice meleaguri ar fi purtați de vântul întâmplării, se simt fericiți.

Gândul nostru se îndreaptă către acei cari, indiferent de locul unde soarta i-a asvârlit, caută în peisagiul sau ambientul local să descopere cerva care să le amintească de țara lor.

Cu cât accentul formației naționale a acestora este mai puternic, cu atât resistența la adaptare este mai mare iar suferința își află expresia într'o continuă nostalgie.

Pe unii dorul de țară îi chinuie cu intensitate, oricât s'ar prelungi exilul, și nu-și regăsesc liniștea decât revenind la mediul natural de unde s'au desprins sau sfârșindu-și existența roși de imposibilitatea aclimatizării. Ei sunt într'o continuă frământare, căutând ca prin gruparea în comunități, asociații culturale sau în jurul bisericii străbune, să creeze în afară climate asemănătoare celui de care s'au rupt, evitând astfel alterarea fizionomiei lor naționale.

E o necesitate sufletească de a găsi un punct de reazim moral pentru a putea resista procesului desrădăcinării.

La originea editurii și revistei "Carpații" stă imperativul necesității de a spori puterile sufletești ale exilaților, de a-i ajuta să resiste desrădăcinării, păstrând cât mai mult conținutul emotiv românesc al fiecăruia. Ideia călăuzitoare a fost ca toate elementele spirituale ale unei tradiții naționale să fie păsrate cu o adâncă religiozitate.

Credincioși programului fixat, Istoria Românilor, Istoria literaturii române, Dacia lui Pârvan, Precursorii lui Octavian Goga, Naționalismul lui Eminescu, Poveștile și amintirile lui Creangă, Haiducul, etc., au văzut lumina tiparului. Istoria presei, fresca politico-culturală a României moderne, care se desprinde din admirabilele portrete ale dlui Pamfil Seicaru, Răscoala, etc., sunt în pregătire.

Am avut de luptat cu [illegible] și cu obscurele sufletească a unora, cu neîncrederea în viabilitatea tinerei noastre inițiative ca și cu invidia altora, dar am isbutit totuși miracolul unei reviște și a unei edituri, care-și datoresc existența exclusiv contribuției cititorului.

Am dorit ca pe deasupra oricăror credințe politice, "Carpații" să fie o tribună de afirmare românească pe plan cultural și de luptă anticomunistă, unde toți Românii din exil să găsească un climat frățesc.

Am primit cu bucurie orice colaborare unde se păstra o vibrație de simțire românească, căci dacă în țară ne puteam îngădui cele mai îndrăznețe înnoiri sub impulsul tendințelor cosmopolite, în exil unde desagregarea ne pândește, accentuarea tradiționalismului este imperios necesară, pentru restabilirea echilibrului sufletesc.

Massa exilaților români a înțeles necesitatea sacrificiului alături de noi. Scrisorile cititorilor sunt o mărturie și vor fi pentru istoricul de mâine oglinda exilului de azi.

Pășim în cel de al patrulea an de existență—pentru editură al cincilea—cu încrederea și sentimentul pe care ți-l dă conștiința datoriei împlinite. Nu ne-au doborît greutățile materiale cu care avem de luptat continuu, nici intrigile unor oameni otrăviți de un politicianism maladiv, nici manevrele unor neputincioși roși de invidie, nici clandestinele sforțări ale uneltelor conștiente sau inconștiente ale Moscovei.

Cu sacrificii nebănuite, dar cu o tenacitate pe care o păstrăm intactă, în ciuda tuturor nemernicilor, vom continua cu fruntea senină pe drumul trasat până acum.

Negativismului steril al unor bolnavi de invidie, opunem opera pozitivă a "Carpați"-lor în ansamblul ei. E o mărturie a credințelor noastre și pe linia acestor credințe vom persevera.

TRAIAN POPESCU

N. IORGA

de Pamfil Seicaru

EPARTE în largul mării de mult timp furtuna s'a sfârșit; de pe țărm privești seninul cerului, dar valurile mării care au fost răscolite de furtună continuă să izbească mânioase în maluri. De mult timp a încetat furtuna să biciuiască în depărtări întinsul mării, dar în neastâmpărul valurilor, care se sfarmă înspumate de țărm, vin ecouri târzii ale furtunii potolite.

De mult—în Noembrie anul acesta se împlinesc 17 ani—moartea a stins viața lui N. Iorga și, totuș, se simte în judecățile pasionate ce se emit asupra operii acestui răscolitor de gânduri, de sentimente, ecoul furtunii spirituale care a încetat. Timpul reduce la juste proporții, dă o mai exactă valoare oamenilor sau acțiunilor care ne pasionează azi; contimporanii aduc, mai totdeauna, mărturii contradictorii asupra unui om, asupra unui eveniment. Nici un istoric nu ar accepta integral contribuția de informații asupra Frondei sau portretul pe care îl face lui Mazarin neastâmpăratul cardinal de Retz și nici nu s'ar încumeta să ia ca bază certă pe Salustiu, în fixarea personalitații lui Catilina.

Și în măsura în care o personalitate este mai dominatoare, stânjenește manifestarea altor personalități, cu cât a creiat mai multe adversități, cu atât adevărul își va face mai greu drum.

Incepând din 1899, când a publicat în editura l'Indépendance roumaine "Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains" (carte care a provocat o adevărată furtună prin critica aspră făcută unor autorități consacrate, Grigore Tocilescu, Hașdeu, Ureche și obligându-l să publice în 1900 "Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote), N. Iorga a menținut viața intelectuală și politică a țării într'o continuă tensiune până în ziua morții lui.

Prezența lui N. Iorga în cultura românească nu a încetat un moment; a creiat un climat spiritual, a provocat permanent reacțiuni, afirmând patetic sau negând cu vehemență, contrazicându-se, și, așa cum Cronos își mânca copiii, marele agitator de idei și frământător de pasiuni distrugea, cu aceeaș vehemență cu care le determinase, consecințele propriilor lui idei. O impetuoasă energie în perpetuă afirmare contra ceva, adesea contra propriilor lui idei și atitudini; o nestăvilită voință s'a manifestat în toate domeniile, sprijinită pe o mare putere de muncă, pe un ascetism intelectual fără egal, N. Iorga ne uluește, zădărnicește orice încercare de a-l clasa. Prin chiar amploarea și diversitatea activității lui, posteritatea îi va da contur de mit.

Primele lui lucrări le găsim în "Archiva societății științifice și literare" din Iași în anii 1889-90; o serie de studii: "Pesimismul la artist", "Critica literară și anticii", "Inceputurile romantismului".

In 1893 și-a strâns într'un volum cu titlul "Poesii", tot ce publicase între 1890 și 1893, cea mai mare parte în revista lui C. Dobrogeanu-Gherea "Știință și literatură".

In 1894 a publicat în "Vatra", un articol consacrat lui Grigore Alexandrescu. Am fi îndreptățiți să credem că această activitate literară să fi diminuat activitatea istoricului; ori, o egală activitate găsim și în domeniul istoriei. Astfel, în 1892 a publicat în "Revue historique" studiul "Une collection de lettres de Philipe de Mézières"; în "Revue de l'Orient latin": "Un projet relatif à la conquête de Jérusalem". In 1894, în aceeaș revistă a apărut "Une lettre apocryphe sur la bataille de Smyrne" și în 1896 "Un auteur de projets de croisades, Antoine Marini". Erau mărturia seriozității cu care își prepara teza pe care a trecut-o la Ecole des hautes Etudes, cu subiectul "Philipe de Mézières (1327-1405) et la Croisade au XIV siècle", Paris 1896.

In 1894, și-a deschis cursul la Universitate cu prelegerea "Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei", iar în 1895 lecția de deschidere a cursului a fost "Despre utilitatea generală a studiilor istorice". Intre 1895-1897 a publicat "Actes et fragments relatifs à l'histoire des Roumains, rassemblés dans les dépots de manuscrits del'Occident", 3 volume.

In 1896 a publicat: "Contribuție la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI", "Un călător englez în țările românești înainte de Eterie"; în 1897, "Pretenții domnești în secolul al XVI", "Documente privitoare la istoria Românilor; în 1896: "Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre"; "Două documente raguzane relative la un sol trimis la Veneția de Basarab Neagoe"; "Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria Românilor"; în plus, articole publicate în reviste, volumele tipărite, sunt o impresionantă mărturie a acestei energii în continuă manifestare. Când a publicat, în 1899, "Opinions sincères", N. Iorga avea autoritatea câștigată prin imensa lui activitate desfășurată timp de zece ani; se explică răsunetul pe care l-a avut, precum și reacțiile produse de acest uragan de energie. Putem spune că "Opinions sincères" reprezintă prima eșire vijelioasă din liniștea bibliotecilor, prima manifestare a harnicului cercetător de manuscrise și documente, ca om de luptă, fiind o introducere la activitatea politică și culturală de mai târziu; omul de știință, cercetătorul senin ceda pana teribilului polemist, N. Iorga.

Ion Petrovici în "Portrete" și E. Lovinescu în "Memorii" au evocat epoca ascensiunii lui N. Iorga după publicarea "Opiniilor sincere". In acest volum N. Iorga a dărâmat glorii consacrate și tineretului îi plac totdeauna negatorii, cei cari svârl anateme și afirmații-mesagii ale unei revoluții în lumea ideilor și a sentimentelor.

In 1900, lumea universitară era dominată de Titu Maiorescu. In acea epocă exista un alt profesor de strălucită elocvență, de vastă cultură, C. Dumitrescu-Iași, dar cu toate însușirile lui, cu toate că cursurile lui erau audiate cu mult interes, nu isbutise să exercite asupra studenților aceeaș influență ca și Titu Maiorescu. Prin autoritatea spirituală, prin prestigiul pe care îl câștigase în urma magistraturii intelectuale deținute timp de mai bine de trei decenii, Maiorescu creiase un fel de fascinație asupra studenților. Veniau intelectuali din orașele de provincie să-l asculte, cuceriți de faima lui.

Intre 1888 și 1900, studențimea în mare majoritate aderase la mișcarea socialistă. Am cunoscut un mare număr de intelectuali încadrați partidului conservator, alții partidului naționalist-democrat, cari fuseseră în tinerețe

(Urmează în pagina 2.)

N. Iorga

membri activi ai partidului socialist şi frecventaseră clubul din sala Sotir, unde conferinţele începeau cu sacramentala formulă: Karl Marx şi după dânsul Engels. Ori, în chiar aceşti ani când activau ca socialişti, colindând satele pentru a întemeia cluburi, ei rămâneau sub dominaţia prestigiului lui Titu Maiorescu.

Nu se poate imagina un contrast mai isbitor decât acela între Titu Maiorescu şi N. Iorga; primul, rece, măsurat; celălalt pasionat, exagerat. Unul impunea prin armonia liniilor, printr'un echilibru impecabil al argumentelor, celălalt cucerea prin neprevăzutul dialecticei, prin pitorescul expresiei; eternul contrast între spiritul apolinic şi cel dionisiac, între un clasic şi un romantic. Titu Maiorescu—întrebuinţând o formulă sumară—descindea direct din Lessing; toată estetica lui o vom găsi enunţată în "Laoocon"; atitudinea lui în faţa vieţii în "Nathan der Weise" (la care s'a adăugat şi influenţa lui Goethe din "Conversaţiile cu Eckermann); concepţia lui literară în "Hamburger Dramaturgie". Echivalentul în poezie, am putea spune, este parnasianul Leconte de Lisle. Numai lui N. Iorga nu i se poate fixa un architip.

Ca istoric, deşi a luat ca model pe Lamprecht, este mai aproape de Jules Michelet; ca scriitor are toate inegalităţile lui Victor Hugo. Un romantic ca temperament, ca stil, ca culoare, un romantic în acţiune.

Eu nu l-am avut profesor pe Titu Maiorescu; când am intrat la Universitate, în 1914, tradiţia maioresciană era dusă mai departe de P. P. Negulescu, copie fidelă a maestrului. La ora 6 fără două minute P. P. Negulescu intra în sala 3, totdeauna plină de studenţi şi studente; la orele 6 începea lecţia iar ultimul cuvânt era rostit exact în clipa în care se încheia ora. Totul era cronometrat, lungimea prelegerii, ritmul, succesiunea perioadelor, neprăvăzutul fiind exclus. Cei cari audiaseră pe Titu Maiorescu, recunoşteau covârşitoarea lui influenţă asupra urmaşului. Se observa aceeaş influenţă a elocvenţii de catedră a lui Maiorescu şi la Ion Petrovici, aşa cum regăseai gestul, într'o imitaţie exagerată, la Simion Mehedinţi.

Era elocvenţa clasică, cu dicţiunea studiată, cu gestul care prelungea material sensul cuvântului. Titu Maiorescu sculpta cuvântul prin felul de a-l contura prin gest. In antichitate, oratorii romani se duceau să studieze elocvenţa la faimoşii profesori de retorică din centrele de cultură ale Greciei. Erau aceştia renumiţi prin grija pe care o arătau elevilor în studierea frazărei elegante, ca şi în jocul mâinilor. Cicero, şi după el Cezar, s'au dus tocmai la Rhodos unde ţinea cursuri de elocvenţă faimosul Molou. Nu ştiu ce profesor de retorică a avut Miorescu, şi mă îndoiesc să fi avut vre'unul, elecvenţa lui era, desigur, un dar, temperamentul lui stăpânit, măsurat aflase în chip natural stilul elocvenţei clasice. Desfăşurarea frazelor, relieful cuvintelor, gestul mâinii, mişcarea corpului, ţinuta capului, păreau studiate.

N. Iorga aducea în această atmosferă de seninătate, de armonie clasică, desarmonia, contrastele, culoarea, neprevăzutul accentului; după un concert de Mozart, preludiul dintr'o operă de Wagner. Dacă la Maiorescu predomina linia, la N. Iorga abunda culoarea; logicei impecabile a primului, creiaţia arbitrară a unui romantic care subordonează raţionamentul imaginaţiei constructive.

Şi acest stil romantic a impresionat, a cucerit ca şi omul. Dărâmător şi crainic al unei noui spiritualităţi, N. Iorga a fost între 1902 şi 1914 succesorul lui Titu Maiorescu. Evident, a fost contestată de unii dominaţia lui N. Iorga pentru că nu şi-a limitat activitatea la un domeniu de cercetare, ci s'a revărsat tumultuos în alte domenii, ca o apă neastâmpărată care îşi schimbă mereu albia. Titu Maiorescu reuşise să dee impresia unei obiectivităţi, unei judecăţi impersonale în literatură, în artă, în filozofie. Obiestivitatea lui N. Iorga a fost totdeauna contestată; iar irascibilitatea lui, incapacitatea de a suporta cea mai timidă critică, l-au împiedicat să preia, aşa cum a dorit-o, succesiunea magistraturii intelectuale pe care, necontestat, a exercitat-o Titu Maiorescu, cu mai reduse însuşiri.

Vorbind de Cicero în "Histoire romaine", Jérome Carcopino îl defineşte: schimbăcios, impresionabil şi de o energie aproape numai verbală. Vanitatea lui, care era imensă, îi infecta cele mai alese calităţi şi, adesea, îi întuneca subtila lui inteligenţă. Ca definiţie se potriveşte admirabil lui N. Iorga. Dar uriaşa lui putere de muncă, memoria prodigioasă care îi sta la dispoziţie ca un vast fişier, talentul cum rar se întâlneşte, împerechiat de scriitor şi de orator, darul de improvizaţie ca orator având un fel de stranie însuşire de a asculta bătăile de inimă, gândurile neexprimate ale auditorului şi capacitatea de a le folosi ca tematică a discursului, i-au asigurat lui N. Iorga cucerirea tinerelor generaţii de studenţi. După 1904 s'au împuţinat în Universităţi studenţii maiorescieni şi s'au înmulţit numărul studenţilor iorşti.

Ca student, în 1914, deşi nu urmam istoria, am asistat la prelegerile ţinute de Iorga: "politica externă a regelui Carol". Sala era neîncăpătoare, întârziaţii erau nevoiţi să stee afară. Se asculta într'o linişte desăvârşită, chiar foşnetul unei foi de hârtie irita pe profesor, neîndurat în admonestarea cu care fulgera pe nefericitul student. Prelegerile nu erau scrise, sau compuse, cel puţin, mental; pe o carte de vizită asvârlea câteva notaţii, cuvinte izolate al căror rost era mai mult să pună în mişcare memoria; linia generală o avea, de bună seamă, dar lecţia se rezima pe o construcţie improvizată.

Intr'un număr consacrat lui Georges Clémenceau, revista L'Illustration a reprodus în facsimil foaia de hârtie pe care "Tigrul" îşi notase discursul rostit în momentele cele mai dramatice ale răsboiului. Erau cuvinte svârlite ici, colo, nici măcar înşiruite, unele subliniate cu creion albastru, altele cu creion roşu, totul într'o neorânduială care indica tensiunea în care concepuse discursul. Si din cele 40 de cuvinte, fără nici o legătură între ele, Clemenceau a pronunţat unul din cele mai vibrante discursuri. Ceva asemănător era—ca să zicem aşa—planul prelegerii de pe cartea de vizită a lui N. Iorga.

Era greu de urmărit o prelegere, deoarece necontenit firul ideii era întrerupt de digresiuni, de aluzii la o chestie a zilei, şi aceasta într'o dezordine numai aparentă, deoarece făcând o încordare de atenţie, îţi dădeai imediat seama de unitatea perfectă a expunerii, de înlănţuirea logică a argumentării. Asemenea impresiei pe care o ai când contempli prima dată o catedrală gotică, atunci când ochiul îţi este deprins cu claritatea de linii a stilului roman. Dacă prelegerea părea că prin aceste digresiuni continui pierde din unitate şi din echilibru, citită, impresia primă dispărea, digresiunile, totdeauna interesante, se integrau perfect ideii dominante, o complectau, dându-i un bogat relief.

Prelegerile asupra politicei externe a regelui Carol, ţinute în 1914, au fost publicate în 1916. Le-am citit mai târziu şi mi-am putut da seama cât erau de necesare aceste digresiuni, acea intercalare de propozitii incidente, pentru a stabili un contact, în constiinţa auditorului, între expunerea unor momente trecute ale politicei externe a României şi problemele care se puneau în epoca neutralităţii. Mai aveau încă o calitate aceste digresiuni: făceau mai puţin obositoare informaţia pe care o utiliza. Impresia lăsată celor care îl ascultau în 1914, nu diferă de aceea din 1900; timpul, evident, diminuase scăderile şi pusese în valoare însuşirile, dar se poate spune că dintr'un început N. Iorga a apărut în lumea universitară ca un fenomen.

In "Etudes d'histoire réligieuse" Ernest Renan face această observaţie: "Bunul gust de odinioară refuza să numească frumos tot ce nu atingea perfecţia formei. Nu este acesta criteriul nostru; noi scuzăm barbaria ori unde găsim expresia unei noui forme de a simţi precum şi suflul adevărat al sufletului omenesc". Este exact deoarece adevărul inspiraţiei îşi are frumuseţea lui proprie; faţă de perfecţia formei, de cadenţa cronometrată a unei prelegeri de Maiorescu, elocvenţa de catedră pe care o impunea N. Iorga, acea manifestare tumultuoasă a unui temperament care se exterioriza cu o barbară spontaneitate, fără să ţină seama de obligaţia de a menţine linia elegantă a retoricei formale, contrastul era impresionant. Originalitatea stilului lui N. Iorga este în Eul lui: avea cultura şi chiar gustul ideilor generale formate din contactul frecvent cu clasicii, dar temperamentul lui era romantic, excesiv de personal şi iremediabil impresionist, desenul fiind, in felul lui de a se exprima, subordonat culorii. Nimeni nu a insistat ca Iorga în a se făli cu pasiunea lui pentru adevărul obiectiv, dar sentintele lui, criticile lui, aveau dogoarea unui adevăr subiectiv căruia vroia să'i dea autoritatea unui adevăr de o valoare universală. Ca şi profeţii biblici, N. Iorga nu a cunoscut scepticismul şi—straniu—ca istoric, nu a cunoscut sentimentul relativităţii.

Cu pregătirea pe care şi-o însuşise, cu serioasa lui formaţie ştiinţifică, N. Iorga ar fi putut, dacă s'ar fi concentrat, dominand tendinţa spiritului de a se revărsa continu peste limitele unei specialităţi, să devină o nediscutată autoritate—cazul lui Pârvan—, excesul însă al temperamentului, pornirea imperialistă a Eului îl împingeau să-şi facă apariţia în cele mai neaşteptate domenii de cercetare. Probabil că a vroit să dea o raită şi în domeniul filozofiei deoarece, prin 1904, a ţinut o serie de prelegeri asupra lui Descartes. Au fost un model de claritate, de pătrunzătoare expunere a sistemului descartian. Revoluţia provocată de filozoful raţionalismului francez cu "Discursul asupra metodei" a fost explicată cu atâta bogăţie de referinţe, încât profesorul meu, Vasile Gheţu, după treizeci de ani, îşi a[illegible] cu o emoţionantă admi[illegible] "îndoielii metodice" a lui [illegible] Descartes. Prin aceste prelegeri el a vroit, probabil să amintească indirect lui Titu Maiorescu că istoria filozofiei nu este un teren de chasse reservée.

Ca vastitate de informaţie şi putere de muncă, numai Haşdeu l-a egalat, dacă nu l-a depăşit chiar pe N. Iorga, şi nici ca scriitor nu i-a fost inferior; lui Haşdeu însă i-a lipsit darul elocvenţii; nu avea mijloace, dar nici gustul forului, iar aplauzele mulţimii nu-l ispiteau. De aceea Haşdeu nu a creiat o stare de spirit în rândurile tineretului universitar. Inchis între zidurile întunecate şi mucegăite ale Arhivelor Statului, Haşdeu a refuzat contactul cu viaţa exterioară. Adversarul neînduplecat al lui Titu Maiorescu, căruia îi era necontestat superior, Haşdeu nu a avut nici rezonanţa, nici influenţa lui N. Iorga care a exercitat, fără nici o exagerare, o dictatură ideologică. In "Istoria civilizaţiei române moderne" E. Lovinescu care a studiat cu multă grijă toate elementele ce au contribuit prin scrisul lor sau prin acţiunea politică la formarea civilizaţiei româneşti, nu menţionează pe Haşdeu.

N. Iorga este prezent în orice lucrare consacrată istoriei literare şi evoluţiei culturii române de la 1902 până la 1940. Dacă şi-ar fi restrâns activitatea exclusiv în domeniul istoriei, nu ar fi exercitat aceeaş influenţă asupra spiritului public. După vâlva stârnită de "Opinii sincere" N. Iorga a intrat, propriu zis, în lupta literară şi culturală, prin revista "Semănătorul".

Revista a apărut din iniţiativa şi sprijinul lui Spiru Haret, sub direcţia lui Al. Vlahuţă şi Gh. Coşbuc, la 2 Decembrie 1901. Revista intra în cadrul unei vaste acţiuni de ridicare spirituală a învăţătorimii, căreia i se încredinţa apostolatul satelor. Colaboratorii revistei—caracteristic—erau aproape toţi Ardeleni: G. Coşbuc, Ion Gorun, Ilarie Chendi, Maria Ciolanu, V. Cioflec, St. O. Iosif, Sextil Puşcariu. In 1903, Al. Vlahuţă s'a retras şi "Semănătorul" a apărut sub direcţia unui comitet, adăugânduse noui colaboratori: D. Anghel, D. Nanu, Corneliu Moldoveanu, M. Sadoveanu, Zaharia Bârsan, I. Agârbiceanu, Gh. Stoica, precum şi Ovid Densuşianu. In paginile "Semănătorului" şi-a făcut apariţia N. Iorga, la 4 Mai 1903, cu un articol intitulat "Cu prilejul dispariţiei "Tribunei". In acest an colaboratorilor obişnuiţi s'au alăturat C. Sandu Aldea, care a debutat sub pseudonimul Miron Aldea, Elena Farago, semnând Fatma (înainte colaborase la "Lumea nouă literară"). Incepând din 1904 conducerea revistei "Semănătorul" a luat-o N. Iorga; în urma unui conflict cu Ilarie Chendi, spirit independent şi critic literar al revistei, acesta părăseşte "Semănătorul" şi întemeiază "Viaţa literară" unde a atacat pe N. Iorga cu o acidulaţă vervă. "Apostolomania", "De aş fi demagog", "Faza glumeaţă", "Opinie separată" sunt articolele care au facut aşa de mult sânge rău lui Iorga, încât St. O. Iosif a fost admonestat numai că a fost văzut în tovărăşia bunului lui prieten, Ilarie Chendi.

In "Primele vorbe", cuvânt introductiv scris de Al. Vlahuţă la apariţia "Semănătorului", găsim formulat programul revistei: "Noi care ne-am făcut de mult ucenicia în literatură simţim o mustrare de cuget când ne uităm în urmă şi vedem câtă vreme am pierdut, punând în stihuri amăgirile şi durerile micii noastre vieţi, retraşi de sgomotele lumii, înstrăinaţi de marea viaţă a poporului, de marile lui suferinţi şi aspiraţii care ar fi trebuit, dela început, să umple şi să încălzească inimile şi cântecele noastre". In al doilea număr, Al. Vlahuţă a accentuat obiectivele sociale ale acesei reviste literare. "Ar fi timpul ca literaţii noştri, ei mai ales, să'şi îndrepte luarea aminte şi toată dragostea lor spre popor. Câte lucruri frumoase nu s'ar putea scrie anume pentru ei. Icoane din trecut, întâmplări vitejeşti, isprăvi din acelea care îţi înalţă sufletul, scene din viaţa dela ţară, pilde şi învăţături sănătoase date într'o formă atrăgătoare, puterea providenţială a unui primar ideal, a unui proprietar, a unui preot, a unui învăţător, aşa cum îi visăm şi cum ar trebui să fie oamenii aceştia, bunătatea jertfele, munca şi izbânzile lor întrupate în povestiri calde, sugestive, aşa ca cititorul să se simtă mişcat ca de lucruri văzute aevea şi sa capete îndemnul de a'şi aduce şi el partea lui de bine pe lumea asta, de a se face şi el folositor cu ceva ţării şi neamului lui. Cărţi pentru popor. Acolo e un suflet mare care cere lumină. Acolo stau genii ascunse, gata să isbucnească, asemenea izvorului care cere lumină. Acolo stau genii ascunse, gata să isbucnească, asemenea izvorului care aşteaptă în stâncă lovitura de toiag a lui Moise. Acolo-i puterea şi viitorul nostru".

Al. Vlahuţă fixa programul "Semănătorului", un program social cultural, o introducere propagandistică pentru un ţărănism cultural destinat să devină, mai târziu, poporanism cu C. Stere sau naţionalist-democrat cu N. Iorga şi A. C. Cuza, iar în 1919 partidul ţărănist.

Confruntat acest program al "Semănătorului" cu toate manifestele literare, începând cu prefaţa scrisă de Victor Hugo la drama "Cromwell" (de fapt manifestul şcoalei romantice franceze), putem verifica ce puţin loc au ţinut preocupările de strictă estetică literară. Am putea spune că singurele cărţi ce s'au încadrat perfect programului fixat de Al. Vlahuţă au fost, în primul rând "Istoria unei coroane de oţel" de Ch. Coşbuc care, alături de Vlahuţă, continuatorul lui Eminescu, publicase tot în "Semănătorul" un articol "Uniţi", complectându-i atitudinea.

"Am rupt firul tradiţiilor, luăm în deşert instituţiile ţării şi aşezămintele ei, râdem în pumni de aspiraţiile naţionale şi importăm în literatură, în altarul vieţei sufleteşti a noastre, câte şi mai câte bolnave idei şi cu totul străine spiritului românesc". Intr'o şi mai mare măsură, situându-se între propaganda programului haretist şi literatură, s'a manifestat N. I. Rădulescu-Niger care, straniu, nu a colaborat niciodată la "Semănătorul". Romanele lui "Străin în ţara lui", "Măria Sa Ogorul", "Magistraţii noştri", reluau pe o temă haretistă literatura Sofiei Nădejde, romane sociale de tendinţă socialistă: "Patini" (premiat de ziarul Universul în urma unui raport elogios al lui Ionescu Gion), "Robia Banului" şi "Părinţi şi copii". Este interesant faptul că editorul lui N. I. Rădulescu-Niger şi al Sofiei Nădejde era Neniţescu, un editor foarte ciudat, care a publicat în traducere romanele lui Sienkievici "Potopul", "Pe câmp de glorie", "Prin foc şi sabie", "Hania", etc.

I. N. Rădulescu-Niger nu este menţionat—fireşte—în nici o istorie a literaturii române, dar va trebui să i se dea locul de cinste într'o istorie a ideilor sociale în România (o istorie similară aceleia publicată în Franţa de Maxime Leroy). Este scriitorul—fără îndoială de o mediocră valoare [illegible]ţi. Intre 1904 şi 1910, tinerii normalişti şi seminarişti se entuziasmau de marea lor misiune socială, de apostolatul la care erau chemaţi, citind romanele lui I. N. Rădulescu-Niger. Imi amintesc de un articol—aproape o confesiune—pe care l-a publicat în "Cuvântul" Nichifor Crainic, subliniind valoarea socială a literaturii modeste a lui Rădulescu-Niger. Ajungând secretar general la ministerul de Culte şi Arte, el a ţinut să-l sărbătorească cu toate onorurile pe scriitorul haretist care se încadrase perfect programului fixat de Al. Vlahuţă în cuvântul introductiv publicat în "Semănătorul".

Respectat, programul literar al "Semănătorului" nu putea duce la realizarea unei literaturi în adevăratul ei sens, ci la o propagandă social-politică sub forma literară. Al. Vlahuţă şi Gh. Coşbuc năzuiau să facă din "Semănătorul" o revistă quasi-didactică, o anexă a ministerului de Instrucţie (cei doi directori erau conferenţiari la Casa Şcoalelor înfiinţată de Spiru Haret) şi dacă nu ar fi luat conducerea N. Iorga, revista ar fi ajuns o variantă, ceva mai ridicată ca nivel intelectual, a revistei "Albina". Intre Mai 1903 şi Aprilie 1906 activitatea lui N. Iorga s'a desfăşurat la "Semănătorul" determinând o anumită sensibilitate literară şi o concepţie asupra societăţii româneşti, asupra poporului român, derivate direct din Mihail Eminescu.

Nu putem uita încercarea făcută de Aurel C. Popovici prin ziarul "România Jună" (apărută în 1900 şi timp de zece ani având în redacţie pe N. Iorga, Ovid Densuşianu, C. Rădulescu-Motru, Simeon Mehedinţi, P. P. Negulescu) de a pune în circulaţie ideile politice şi literare militate prin "Timpul" de M. Eminescu. Dar ziarul lui Aurel C. Popovici, care încerca o reacţiune contra spiritualităţii creiate de "Lumea Nouă", ziarul partidului socialist (între 1894, data apariţiei şi 1899, când a încetat, "Lumea Nouă" a exercitat cea mai mare influenţă asupra intelectualilor români) nu a isbutit să creeze un curent de opinie, să opună ideologiei marxiste, ideologia naţionalistă a lui Eminescu.

După trei ani, N. Iorga a reluat în "Semănătorul" temele desvoltate în "România Jună" de Aurel C. Popovici. Cel care a adus pe N. Iorga în fruntea "Semănătorului" a fost Ilarie Chendi, prezentându-l astfel: "In timpul din urmă un scriitor român s'a ridicat la înălţimi neobiciuite în analele culturii noastre. Luptător semet, cugetător drept şi adânc, simţire aleasă şi muncitor urias, acest scriitor clădeşte zi cu zi adevărul istoric şi domina minciuna contimporană".

Ideologia pe care a impus-o N. Iorga la "Semănătorul" a fost eminesciană. In 1905 se tipărise de editura "Minerva" "Scrierile politice şi literare" ale lui Eminescu; într'un articol publicat în "Semănătorul", N. Iorga scria: "E o uimire câtă bogăţie, logică, prevedere, căldură, câtă mare şi morală înţelepciune de om superior, genial, se cuprinde în aceste buletine politice, dări de seamă teatrale, notiţe despre cărţi, care aveau simpla menire de a umplea coloanele goale ale bietei foiţe ieşene. La fiecare moment, marea sa putere de intuiţie fixează puncte sau deschide perspective cu totul nouă. Din viaţa sa trecută cunoştea tot prezentul Românilor, în câtiva ani căpătase o vedere clară asupra trecutului lor întreg, păstra toată vigoarea spiritului său filozofic şi oricând, el stă-

(Urmează în pagina 3.)

N. Iorga

pânea subiectul său, fie și atins în treacăt, de la o uimitoare înălțime. El avea în mână, oricând, toate legăturile românești și omenești ale subiectului. Și aceste strălucite pagini nu erau citite de nimeni. De nimeni în cel mai deplin și mai grozav înțeles al cuvântului. Și moarte au zăcut ele până în clipa de față, fără ca de la dânsele să fi plecat într'o epocă de rătăcire primejdioasă și de criză strașnică, cea mai mică influență asupra vieții românești".

Conducerea "Samănătorului" l-a obligat pe N. Iorga să fixeze concepția estetică pe care a vroit să o imprime celor grupați la revistă. Eminescu nu a confundat nici un moment fenomenul estetic cu cel etic; pentru N. Iorga valoarea unei opere literare era determinată de folosul moral, confundând voluntar eticul și esteticul. Intr'un articol el a scris: "Tribuna liberă care se poate asemăna cu o cafenea unde vine și petrece oricine e în stare de a plăti, aceea poate fi bună aiurea, unde literatura n'are acea mare misiune de îndreptare și moralizare pe care cu mândrie trebuie să și-o recunoască și să și-o îndeplinească la noi". Iar în altă parte respingea, în întregime, valorificarea pur estetică a creației literare. "E ușor a zice că literatura nu se exprimă decât pe sine, că ea dă numai o formă frumoasă rezultatelor observației, combinațiilor închipuirii, mărturisirilor inimii și că, prin urmare, nu poate fi vorba de moralitate și imoralitate, ci numai de adevărul, frumusețea ei pentru care singură poate fi trasă la răspundere. Aceasta e încă una din superstițiile și prejudecățile ce au răams din vremea romantismului, când se așeza arta pe tronul pustiu al divinității. De fapt, observațiile sunt totdeauna din realitatea unui suflet cu o anumită individualitate și inimile pot fi curate sau necurate. Cu voe sau fără voe, cea mai simplă bucată literară va oglindi un om bun sau un om rău, un antisocial care urăște pe semenii săi, care vrea să le facă rău, vrea să-i înșele ori îi acoperă de disprețul lui, sau un sociabil care găsește în iubirea de oameni, în silințele spre a le fi folositor, mângâierea tuturor suferințelor, pe care le primește de la unii oameni și menirea de căpetenie a vieții".

Deci primatul tendințelor moralizatoare asupra celui estetic. Controversa artă pentru artă, sau artă cu tendinți a găsit la N. Iorga, cu energia temperamentului său, răspuns afirmativ în favoarea valorificării unei opere de artă după tendințele care se desprind din ea.

La clubul socialist din sala Sotir, Anton Bacalbașa, una dintre cele mai interesante figuri ale presei noastre, ținuse în 1897 o conferință în care, cu îndrăcita lui vervă (Anton Bacalbasa publicase împreună cu I. L. Caragiale revista satirică "Moftul român") își bătuse joc de arta pentru artă, opunându-i primatul idealurilor sociale ale artei cu tendinți. Ceace era la socialiști normă de apreciere a unei opere literare, valoarea ei socială, N. Iorga o înlocuia cu valoarea ei națională în sensul pragmatic de participare la soluționarea problemelor sociale, dar nu mai puțin el situa, ca estetică literară "Semănătorul" în răspicată opunere esteticii lui Titu Maiorescu. Și nu a schimbat această cincepție asupra rostului social al literaturii nici după plecarea de la "Semănătorul".

In 1912, scria în "Ramuri"—revistă scoasă la Craiova de D. Tomescu și C. Ș. Făgețel—: "Părerea mea de care *nu mă voi despărți niciodată, fiindcă n'am citit-o nicăeri și n'am împrumutat-o de la nimeni, ci s'a născut în su*fletul meu, din toate reflecțiunile, din toate lecturile și din toată experimența mea, e că frumoasa, divina literatură—artă ori ba—e un produs și un factor social. Și cea mai firească societate omenească e națiunea".

Literatura—și arta, evident—fiind un factor social, implicit tendințele către care se mișcă, decid de valoarea ei socială, fixându-i, în acelaș timp, și valoarea ei estetică. Nu este surprinzător că într'o operă literară N. Iorga caută să identifice tendințele sociale, atitudinea scriitorului față de problemele sociale ale epocii. Ceace în Rusia sovietică se etichetează "realismul socialist" ca concepție estetică, nu este prea deosebit de realismul naționalist pe care voia N. Iorga să-l impună. Cu aceste criterii de valorificare estetică nu e de mirare că n'a înțeles și nu a simțit frumusețea volumului lui D. Anghel "In grădină", pe care l-a mustrat pentru vina de a "căuta în lumea florilor eroii săi, într'o vreme când ne dădeam cu toții silința să aflăm literaturii românești alt izvor și altă îndreptare. Imnurile către florile scumpe de oraș mare erau o sfidare".

Nimeni nu ar crede că o asemenea judecată estetică a fost formulată de un om hrănit cu cele mai frumoase creații ale literaturii mondiale. Prin 1905, N. Iorga a început să publice revista "Floarea Darurilor" în care se publicau traduceri din literatura universală, reprezentând lirica modernă. In bună parte aceste traduceri erau făcute de N. Iorga și adesea isbutite. Era o indicație a unei familiarizări cu poezia nouă, ceva mai mult, o indicație a unei afinități de simțire, și totuș ca gust literar, ca simț critic în ceace privește producția literară românească, Iorga surprinde prin absența de sensibilitate estetică.

In anii în care a condus "Semănătorul" el a înlocuit criteriile estetice cu criterii etico-sociale. Mă încumet să spun că nimeni nu'și mai aduce aminte de un poet impus de N. Iorga ca colaborator la revistă, Săpunaru. Nici nu știu dacă și-a publicat în volum poeziile apărute cu o descurajantă regularitate în "Semănătorul", și nici numele lui nu a fost menționat în vre'o istorie a literaturii române; mă îndoesc dacă însuși Iorga și-a amintit de acest poet, pe care îl oferea cititorilor, atunci când a scris istoria literaturii contimporane. Din nefericire, nu avem la îndemână cele două volume "luptă literară" în care N. Iorga și-a adunat cea mai mare parte din articolele de critică și polemică literară pentru a ilustra cu citate subordonarea criteriilor estetice unor criterii sociale.

Mihail Sadoveanu este un prozator liric, de un rar farmec, pentru N. Iorga valoarea, însă, a scriitorului era determinată de atitudinea acestuia față de "sfinții țărani", de faptul că a scris despre "sufletul omenos milostiv, răbdător care stăpânește, deobște în lumea celor de jos și care, topind formele aspre și mofturile imitate preschimbă subt ochi noștri pe cei de sus". Deci, alegerea subiectelor, atitudinea față de eroi și tendințele sociale hotărau valoarea operii unui scriitor în judecata literară a lui N. Iorga.

Criteriile estetice sunt absente în critica literară pe care o desfășura—la "Semănătorul" acest mare însuflețitor al conștiinții naționale. Dacă nu a deținut, ca Titu Maiorescu, rolul de îndreptar critic, privind grădina literaturii românești de exuberanța bălăriilor, N. Iorga a creiat, în schimb, o sensibilitate literară, a creiat o tonalitate socială: simpatia pentru țărani și subordonarea tuturor manifestărilor noastre ideii naționale. Cred că scriitorul care s'a identificat mai complect cu concepția literară a lui N. Iorga a fost Sandu Aldea în încercarea lui de roman "Două neamuri". Simpatie față de țărani, exploatați fără milă, dar exploatatorul este arendașul grec, pe când boerul român este prezentat cu o evidență bunăvoință. In N. Iorga, sensibilitatea politică domina sensibilitatea literară. Maurice Barrès făcea această mărturisire în "Examen des trois romans idéologiques": "Am făcut ideologie pasionată". Se poate spune de întreaga activitate literară a lui N. Iorga: o ideologie pasionată, o grijă socială de a indica o direcție morală, subordonând toate manifestările literare comandamentelor patriei. Orice idee își află importanța și semnificația după ordinea în care o situăm în aparatul logicei noastre. Primatul ideii naționale dominând la N. Iorga ideia estetică, era fatal să devieze o mișcare inițial literară într'o mișcare politică. Un excepțional temperament, cu un dar al cuvântului care confiscă, robește sensibilitățile, N. Iorga era predestinat să creeze mistica naționalistă. Cultura lui istorică, acea halucinantă putere de a se situa și identifica sufletește cu fiecare epocă pe care o evoca ,intensitatea imaginației de aceeaș natură ca a lui Jules Michelet, au determinat caracterul traditionalist al concepției lui politice și—ca o consecință logică—concepția și sensibilitatea lui literară.

In țăran, N. Iorga vedea elementul statornic, elementul cel mai puțin alterat ca etnicitate, în țăran trăia toată istoria poporului român; concepția lui politică și socială ("căci datinele și rosturile lui vechi ca lumea", spunea N. Iorga), concepția țăranului despre întreaga creație a lui Dumnezeu sunt cristalizate de milenii. Ori, aceste valori istorice au determinat ceace s'a numit, și pe bună dreptate, "țărănismul lui N. Iorga". Fără îndoială că în tonalitatea afectivă pe care o au imensa majoritate a intelectualilor români față de țărănime vom găsi persistența unor reziduri iorgiste, dacă mi se îngăduie această expresie; am exagera, însă, dacă am atribui exclusiv lui N. Iorga această grijă plină de iubire față de țărănime. Din 1894, C. Stere atrăgea atenția asupra "geniului urias al poporului", propunând ca bază a poporanismului literar "iubirea nemărginită față de popor", impunând scriitorului ca un normativ etic obligația "de a ne face să iubim poporul și să contribuim direct la luminarea și ridicarea lui prin literatură adevărat populară". Exact programul fixat de Al. Vlahuță în primul număr al "Semănătorului".

In "Evenimentul literar", ziarul socialiștilor din Iași (directorul acestei publicații era Sofia Nădejde, soția lui Ion Nădejde, unul dintre conducătorii spirituali ai primei mișcări socialiste), C. Stere a dat, în 1893, definiția poporanismului literar: "Poporanismul e mai mult un sentiment general, o atmosferă, cum am zis, intelectuală și emoțională, decât o doctrină și un ideal hotărât; analizându-l, putem scoate din el următoarele elemente constitutive: iubirea nemărginită pentru popor—sub care se înțelege totalitatea concretă a masselor muncitoare și producătoare—apărarea devotată a intereselor lui, lucrarea entuziastă și sinceră spre a-l ridica la înălțimea unui factor social și cultural conștient și neatârnat; iar ca substrat teoretic, putem arăta ideea: 1), că poporul numai el singur are dreptate, că el e veșnic martir, veacuri întregi a muncit și a vărsat sângele său pentru a ridica, pe umerile sale, întreaga clădire socială; și 2), că toate păturile suprapuse au, din pricina aceasta, față cu poporul, o datorie atât de mare că dacă ar dori sincer să plătească n'ar putea cu toate jertfele, cu tot devotamentul și abnegația lor să plătească măcar procentele". Este exact atitudinea narodnicilor ruși. C. Stere a ținut să'și precizeze și mai mult concepția poporanismului literar, de aceea a revenit într'un articol "Poporul în artă și literatură": "In poporanism se rezumă minimul de cereri pe care-l putem face artiștilor: apreciind tendințele sociale ale vreunei creațiuni artistice, din punctul de vedere moral și social noi ne vom conduce de criteriul poporanist. Și dacă vom găsi că opera artistului respiră ură sau indiferență față de masele poporului, că tendințele lui sunt vrăjmașe intereselor și năzuințelor muncitorilor, că, departe de a contribui la înălțarea acestora, creațiunea sa împrăștie desfrâul și putreziciunea morală—noi—fără să-i contestăm talentul sau geniul, dacă le are, vom declara fără șovăire că această operă e imorală și anti-socială. Poporanismul în literatură are două manifestări principale: 1), el ne face să iubim poporul și să-l cunoaștem mai bine; 2), el contribue direct la luminarea și ridicarea poporului prin o literatură adevărat populară".

Deci atitudinea socială, conținutul etic al operii unui scriitor decideau de valoarea ei în literatură: arta cu tendinți, morala în artă.

Țărănismul lui N. Iorga ca și poporanismul lui C. Stere dădeau literaturii în special și artei în general o funcție socială, operele imaginației deveneau manuale de pedagogie politică în serviciul maselor. Deosebirea stă doar în formația acestor ideologii literare: la N. Iorga influența țărănismului naționalist al lui Eminescu (menținut de poet în limitele stricte ale literaturii) adâncit de studiile istoricului; la C. Stere, influența lui Bielinski, marele critic rus. Dar atât. N. Iorga cât și C. Stere nu făceau decât să continue în critica literară idiele lui Dobrogeanu-Gherea, dându-le o nouă aplicare.

Deoarece exista o identitate de atitudine (numai vocabularul îi deosebea) între N. Iorga și C. Stere, un elev al lui Iorga, Victor Iamandi, a ridicat problema întâietății formulării ideologiei cultural-literare în broșura "Poporanismul literar al Vieții românești" având un cuvânt introductiv de N. Iorga. Această broșură, polemică de istorie literară, era formată din articolele apărute în ziarul "Unirea" din Iași, pe care îl scotea A. C. Cuza.

După ce a dovedit identitatea între ideologia literară a "Semănătorului" și aceea a "Vieții românești", Victor Iamandi a încercat să arate prin citate din articolele lui Iorga întâietatea formulării acestuia. Incercarea lui Iamandi nu a convins pe nimeni în afară de N. Iorga, al cărui cuvânt introductiv era mai interesant pentru istoria literară decât broșura lui Iamandi. Calificând disprețuitor "Viața românească" un "bogat magazin de bucăți literare" N. Iorga și-a spus părerea despre "poporanism".

"Poporanism n'are nici un sens în acest domeniu. Dacă e ceva, nu poate fi decât "naționalism", fiindcă un neam are un suflet, dar un vulg internațional "popor", prin muncă, sărăcie și suferință, nici unul".

Temperamental—prin mijloacele care îi stau la dispoziție—rare ori un mare scriitor este și un mare orator. N. Iorga era destinat să și schimbe centrul de gravitate al activității lui din domeniul literaturii în cel politic. Ar fi greșit să se creadă că această schimbare a însemnat o rupere de literatură; după părăsirea "Semănătorului", a publicat succesiv "Neamul Românesc literar", "Floarea Darurilor", "Drum drept", fără să reușească să exercite aceeaș influență asupra literaturii ca în timpul când scria la "Semănătorul". Intre 1907 și 1916, "Neamul românesc literar" a fost revista debutanților în literatură.

"Opiniile sincere" prevesteau pe omul politic și pe agitatorul răscolitor de pasiuni, dar numai în Martie 1906 N. Iorga și-a făcut intrarea în viața politică printr'o acțiune insurecțională.

In 1905 se reprezentase pe scena teatrului Național din București piesa lui Ronetti-Roman "Manasse", care a avut un mare succes dar a stârnit agitații studențești fără ca Iorga să fi intervenit decât printr'un articol publicat în "Semănătorul", articol de bagatelizare a piesei, grăbit scris, lipsit de orice calitate literară. Atmosfera naționalistă era, însă, creiată prin "Semănătorul" și aceasta s'a verificat, în Martie 1906, prin ceace Iorga a numit "lupta pentru limba românească".

O societate de binefacere "Obolul", din care făcea parte toată protipendada Bucureștiului, a decis să dee trei reprezentații pe scena teatrului Național. In acea epocă, majoritate din clasa conducătoare folosea limba franceză nu numai în relațiile de societate ci si în viața de familie. De bună seamă, era exteriorizarea unui dispreț față de nație care, pentru acești mari proprietari, se rezuma la mica burghezie și—vai!—la țărănime. A vorbi limba franceză era semn de separație, de accentuare a neapartenenței la massă. Doamnele din comitetul societății "Obolul" au decis să reprezinte, în afară de piesele în limba franceză, și o comedie în limba română "Pe malul gârlei" de Olănescu-Ascanio (traducătorul lui Horațiu).

N. Iorga cunoștea disprețul protipendadei față de literatura română, pe care o ignora pur și simplu, așa cum un colonist englez ignoră literatura negrilor, dar intenția de a representa piese în limba franceză pe scena teatrului Național i s'a părut o provocătoare exteriorizare a acestui dispreț. Ca răspuns la această provocare, N. Iorga a publicat un articol în ziarul "Epoca" al lui Nicolae Filipescu. (Este bine să amintim că acest conservator și mare proprietar vedea în ideologia literară dela "Semănătorul" posibilitățile unei înoiri a partidului conservator, similară cu înoirea partidului liberal prin intrarea socialiștilor, în 1898. Nicolae Filipescu nu greșea când identifica o tendință conservatoare în acțiunea dela "Semănătorul" desfășurată de N. Iorga. Au avut loc și unele tratative în acest sens, duse de N. Iorga și N. Filipescu, tratative zădărnicite, cum mi-a spus chiar Iorga, de Titu Maiorescu.)

Articolul lui N. Iorga era doar o rugăminte adresată publicului ca să boicoteze reprezentațiile societății "Obolul". In aparență numai o rugăminte, în realitate un vibrant îndemn la revoltă.

"Prin mine, unul dintre cei mulți, *roagă trecutul și viitorul acestui neam, care nu e doar menit unei umilinți și unei batjocore pentru toate veacurile, rugăm pe oricine simte că are o țară, pe oricine aude glasul poruncitor al sângelui său, pe oricine se poate gândi la moșii, la strămoșii săi, trăiți cinstit în țara românească, cu grai românesc, cu suflet românesc, rugăm pe oricine nu vrea să'și arunce copiii în vălmășagul vremurilor, fără să știe în ce limbă îi vor pomeni aceia cari vor veni după dânșii, îi rugăm, cu o căldură ce nu se poate coborî în cuvinte, să nu vie la Teatrul Național în seara de 13 Martie și în seara de 15 Martie 1906*".

Cadența, tonul sunt de manifest incendiar. Articolul a fost urmat de o întrunire în sala "Amiciția". Discursul rostit de N. Iorga—conform impresiilor unui martor, poetul D. Anghel—a fost o adevărată catilinară împotriva clasei conducătoare. Cu toate că N. Iorga a cerut auditorului să se mulțumească în a cânta, cât timp durează spectacolul, "Deșteaptă-te Române", acest îndemn era de prisos după ce cuvântul lui incendiase sufletul unui tineret gata de acțiune. A fost suficient ca cele câteva sute de studenți să se grupeze în fața Teatrului Național și să cânte imnul național "Deșteaptă-te Române" ca din toate părțile Capitalei să alerge nația. In mai puțin de o oră, piața Teatrului, Calea Victoriei, strada Câmpineau, strada Matei Millo erau ticsite de lume venită să'și manifeste solidaritatea cu studenții și vrăjmășia față de o clasă conducătoare renegată. Plutea în aer revolta, chiar și fără nici o provocare; cu greu s'ar fi putut înlătura degenerarea unui pacinic protest într'o încăerare sângeroasă.

In sala teatrului panica pusese stăpânire pe spectatori, fiecare gândindu-se cum să iasă neobservat de miile de oameni cari nu așteptau decât să'i insulte, să le svârle ouă clocite. Printre spectatori se aflau și principele moștenitor Ferdinand cu principesa Maria. Mulțimea aflase și a interperat, cum era și firesc, această prezență ca o solidarizare cu cei cari—așa cum scrise Iorga în "Epoca"—credeau că neamul românesc e doar menit unei umilinți și unei batjocore pentru toate veacurile. Fără îndoială, o greșită interpretare, dar mulțimile au un simplism de judecată și o traducere în gest a unei stări pasionale. Nu există massă care să se stăpânească, tendința ei este să'și manifeste forța, să se lase antrenată la acte de violență. Psihologia mulțimelor este prea cunoscută și de la Siegele (Mulțimele criminale) și Gustave le Bon (Psihologia mulțimelor) reflexele masselor au fost îndeajuns studiate.

Este greu să se stabilească adevărul, dar din reportajele ziarelor pe care le-am cercetat pe vremuri, ar reeși că unele strigăte sedițioase la adresa familiei regale au determinat pe prințul Ferdinand să trimeată un adjutant pentru a comunica ordinul lui regimentelor de cavalerie să decongestioneze piața Teatrului și străzile dinprejur. Nefericită inspirație; apariția cavaleriei a îndârjit mulțimea: tramvaie răsturnate, pietrele pavajului transformate în proectile, iar încăerarea a luat proporții. Prefectul poliției a cerut principelui moștenitor să iasă printr'o ușă care dădea în strada Matei Millo, rămasă, în timpul încăerării, aproape pustie. In aceleași condiții, prea puțin făloase, s'a strecurat toată protipendada.

(*Urmează în pagina 4.*)

N. Iorga

Ciocnirea între armată și mulțime a luat proporții, schimbând de caracter: protestul contra spectacolului organizat de societatea "Obolul" s'a transformat într'un început de insurecție contra classei conducătoare.

N. Iorga era inamic jurat al dezordinei, dar antrenat de temperament ca și de talentul lui de orator, el a exprimat ceace tălăzuia în subconștientul classei mijlocii: ura contra classei conducătoare. Numai că acest răscolitor al pasiunilor populare nu avea curaj politic, spirit viril de inițiativă care acceptă toate riscurile pentru a duce până la sfârșit o acțiune începută. Elocvența lui tipic revoluționară nu era susținută de un caracter viguros. In "Histoire des Romains" a lui Duruy găsesc aceste rânduri: "Este caracterul cel care constitue substanța însăși a sufletului, face omul, mai mult decât credințele care nu sunt decât manifestările spiritului". N. Iorga avea un temperament, o sensibilitate aproape femenină (nu știu cine, într'o polemică, i-a svârlit invectiva "femeea cu barbă") și proporțiile luate de manifestația studenților literalmente l-au speriat. Locuia în strada Buzești și dintr'un moment în altul se aștepta să fie arestat; această perspectivă îl făcea să tremure ca "ucenicul vrăjitor" din balada lui Goethe.

Dacă în acele momente el și-ar fi făcut apariția în piața Teatrului Național, ar fi stăpânit capitala și ar fi putut instaura dictatura. Orator revoluționar cu sensibilitate conservatoare, N. Iorga a fost fericit că nici un comisar nu a venit să'l interogheze.

Unicul rezultat politic al începutului de revoluție din 13 Martie 1906 a fost apariția revistei "Neamul românesc". Care erau ideile politice în numele cărora N. Iorga începea lupta politică? Exact ideile politice ale Junimei, accentuate în sensul conservatorismului naționalist al lui M. Eminescu, și în acest sens N. Iorga poate fi considerat ca un junimist; de altfel, ca și C. Rădulescu-Motru, Simeon Mehedinți. Regret că nu am la îndemână nici lucrarea lui C. Gane asupra lui P. P. Carp, nici acea monumentală lucrare consacrată Junimii de E. Lovinescu și terminată în preziua morții; dar, cu ceace îmi stă la dispoziție ca documentare, evident sumară, voi încerca să schițez ideile care formează armatura criticismului junimist, reacție organică contra liberalismului în forma lui munteană.

Criticismul junimist a fost lapidar formulat însă din 1868 de Titu Maiorescu într'un articol "In contra direcției de azi" (Critice, vol. 1) în care denunța drumul greșit luat, sub îmbrâncirea revoluției liberale: "calea neadevărului înlăuntru și a pretenției în afară", adică a formei fără fond, a improvizațiilor care nu corespundeau nici evoluției poporului român încremenit de secole într'o barbarie semi-orientală, nici realelor necesități. Generația dela 1848 văzuse numai formele exterioare ale civilizației Occidentului, fără să întrezărească fundamentele istorice care au impus ca o necesitate organică acele forme. Toată evolutiva formă a societății românești, consecință a revoluției liberale, se reduce doar la o grăbită improvizație.

"Toate acestea sunt, în realitate, producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, și astfel cultura classelor mai înalte ale Românilor este nulă și fără valoare și abisul ce ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adânc. Singura clasă reală la noi este țăranul român și realitatea lui e suferință sub care suspină de fantasmagoriile classelor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloace materiale pentru susținerea edificiului fictiv ce'l numim cultura română". (Titu Maiorescu).

Spiritul obiectiv al lui Titu Maiorescu, criticând acțiunea de rupere a firului continuității istorice de care s'a făcut vinovată generația liberalismului romantic din 1848, nu putea să'i nege și contribuția pozitivă, după mine de o hotărâtoare importanță pentru neamul românesc.

"Cu modul de judecată istorică ce predomină între noi, mai mult englezește evoluționar, decât franțuzește revoluționar, așa numita regenerare de la 1848 nu pare să aibă gradul de importanță ce i-l atribuiau liberalii din Muntenia. Fără îndoială, mișcarea de la 48 avusese însemnătatea ei, întrucât manifestase, cu oare care răsunet în Europa, deșteptarea conștiinții în Românii din Principate și voința lor de a se desvolta în conexitate cu civilizația occidentală. Dar, ca organizare politică, înlăuntrul acestei tendințe generale, oamenii de la 48 nu au lăsat și nu au avut nici o concepție reală". (Din prefața volumului "Discursuri").

Deci, forma fără fond care "nu numai că nu aduce nici un folos, dar este deadreptul stricăcioasă, fiindcă nimicește un mijloc mai puternic de cultură". Regăsim exact aceste idei folosite ca o armatură critică la volumul "Opinii sincere" în care N. Iorga și-a manifestat, cu vigoare impresionantă, spiritul lui polemic și superiorul lui talent de pamfletar.

Ce care a fixat doctrina politică a Junimismului a fost Petre P. Carp. De o superioară inteligență, cu mult spirit critic care își afla izvorul într'un lucid realism, Petre P. Carp depășea, politic, dimensiunile țării. Pornind de la noua realitate social-politică, Statul liberal, el a fixat ca misiune partidului conservator reducerea din consecințele care păgubeau o desvoltare organică a Statului, consecințe ce decurgeau logic din revoluția întemeietoare acestui Stat liberal. Este straniu: partidul liberal, care impusese o legislație democrată, a căutat totdeauna pe căi piezișe să anuleze eficacitatea acestei legislații, pe când Petre Carp, acceptând revoluția liberală vroia să impună respect legilor democrate.

"Toți conservatorii serioși trebuiau să admită revoluția socială, democratizarea societății noastre ca un ce irevocabil, și că lupta nu mai poate avea loc de cât în privința mijloacelor ce trebue să întrebuințăm ca să micșorăm, pe cât se poate, relele rezultate ce pornesc din modul defectuos cum această democratizare a fost înfăptuită. A fost o nenorocire că democratizarea s'a făcut de sus în jos, iar nu de jos sus" (P. P. Carp "Discursuri"). Și în altă parte: "Numai în contra acelora cari comit eroarea de a crede că libertățile prin ele însăle pot da rezultate practice, numai contra acelora ne declarăm, fiind-că acea eroare a produs o școală politică modernă, care se aruncă din transformare politică în transformare politică și care la orice neajuns pune lupta pe tărâmul constituțional, nici odată pe terenul ideilor de organizare de muncă națională".

Democratizarea Statului român implica recrutarea de cadre administrative, care erau. In acelaș timp, și cadrele partidului, de aici îndreptățita și lapidara acuzație adusă de Petre P. Carp liberalilor pentru creiarea unei "democrații bugetare și nu o democrație a muncii". Găsim în articolele lui Eminescu atacuri de o violență specifică marelui poet, contra proletariatului condeiului; atacuri demne de Aristofan, la I. L. Carageale care a văzut răul, dar l-a zeflemisit creiind tipul lui Rică Ventureanu.

"Cum vin liberalii la putere, cum se formeaza o clasă de patrioți. In realitate iubirea de patrie a liberalilor nu e decât iubirea pentru bugetul țării", scria Eminescu în "Timpul" (1888, Clasa patrioților), designând caracterul etic al "democrației bugetare".

Pentru Petre Carp, ca și pentru Eminescu, nu existau de cât trei clase pozitive: țăranul, meseriașul și clasa dirigentă. Eminescu găsea că această clasă dirigentă, datorită acțiunii liberale, își alterase compoziția, devenind o xenocrație, deci o clasă negativă în raport cu națiunea. Și Petre Carp considera țărănimea un factor hotărâtor în viabilitatea unui Stat: "Statul român a început să descrească când țăranul a scăzut, fiind-că Statul român nu l-a apărat în contra propriilor lui slăbiciuni și în contra puterii covârșitoare a altora".

Aceste idei le vom găsi și la Eminescu, numai că accentul naționalist este mai puternic. "Suntem o țară de țărani și ar trebui să ne gospodărim țărănește", exclama Eminescu, ridicându-se contra risipei democrației bugetare creiate de liberali.

"Inaintea negrei străinătăți care împânzește țara, cad codrii noștri seculari și împreună cu ei toată istoria, tot caracterul nostru" (Timpul, 1880, articolul "Reacțiunea"). Fără îndoială că în politică naționalismul lui Eminescu avea un vădit caracter xenofob. Gândirea lui politică era în linia concepției vechilor Atenieni, cari căutau să se apere de străinii (metek) locuind în Atena, alcătuind o bună parte din populația republicii și îndeletnicindu-se cu comerțul. Ei plăteau un impozit mai mare și nu aveau dreptul de a ajunge proprietari. Maurice Croiset pune în evidență atitudinea acestei democrații rurale—ceace era de fapt democrația ateniană—care se apăra încercând să împiedice pe meteki să ajungă proprietari. (Aristophane et les partis à Athènes, de M. Croiset). Chiar atunci când un metek aducea servicii reale republicii ateniene era asimilat cu cetățenii numai în ceace privește impozitul, era făcut isotel, dar aproape niciodată nu devenea cetățean.

Prin adversitatea pe care o manifesta Eminescu față de alterarea neamului românesc prin amestecul cu străinii, este foarte aproape de teoriile lui Arthur Gobineau "Essai sur l'inégalité des races humaines". Aurel C. Popovici a fost un alt continuator al lui Eminescu. Reproduc acest fragment din Gobineau spre a arăta similitudinea; ignor dacă Eminescu a cunoscut opera lui Gobineau.

"Eu cred că cuvântul degenerat, aplicându-se unui popor, trebue să însemne și înseamnă că acest popor nu mai are valoarea intrinsecă pe care o avea altădată, pentru că nu mai are în vinele lui acelaș sânge, aliajele succesive i-au modificat gradual valoarea; altfel spus, cu acelaș nume, el nu a mai păstrat aceeaș rassă a întemeietorilor; în sfârșit, omul decadenții, acela pe care îl numim om degenerat este un produs diferit, din punct de vedere etnic, de eroul marelor epoci... Elementele eterogene care predomină acum în el îi compun o naționalitate cu totul nouă și cu totul nenorocită în originalitatea ei; el nu aparține acelora pe care îi consideră strămoșii lui decât într'o linie foarte colaterală. El va muri și civilizația lui cu el, în ziua în care elementul etnic primordial se va găsi așa de fărâmițat și înecat în aportul rasselor străine că virtualitatea acestui element nu va mai exercita o acțiune suficientă".

Am fost impresionat citind această pagină din Gobineau așa de isbitor asemănătoare naționalismului rasist al lui Eminescu. Marea iubire a lui Eminescu pentru țărănime își afla originile în naționalismul lui: "Aceasta este într'o țară classa cea mai potrivită din toate, cea mai conservatoare în limbă, în port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor, nația în înțelesul cel mai adevărat al cuvântului". De aceea țărănismul lui Eminescu are accentul naționalist: "ridicarea din întuneric a adevăratului și singurului popor românesc, a țăranului".

Reacțiunea Junimii a fost, de fapt, reacțiunea spiritului critic care căuta să îndrepte, să restrângă efectele ruinătoare ale unei revoluții premature. Mă întreb dacă mâine, găsindu-ne în fața consecințelor revoluției comuniste, nu se va simți necesitatea de a reactualiza criticismul junimist. Rezumând ideile Junimii, am rezumat, de fapt, ideile politice și sociale pe care a căutat N. Iorga să le impună prin "Neamul Românesc". In "Opinions sincères" (1899) făcuse procesul societății românești dela sfârșitul secolului al XIX-a, svârlind acest strigăt răzvrătitor: "Vai, acest biet țăran, pradă a șarlatanilor oficiali și alții, țintă a armelor model nou, dacă vrea să protesteze, în felul lui naiv..." Țărănismul lui N. Iorga este țărănismul naționalist al lui Eminescu; el aducea inedit în articolele pe care le publica în "Neamul Românesc" un lirism, realizând, adesea, cele mai isbutite pamflete lirice.

Ceace ne va da sentimentul intim politic al lui Iorga, în momentul în care s'a decis să publice revista "Neamul Românesc", este faptul că între cei cari l-au sprijinit bănește a fost George Știrbei, mare proprietar din Oltenia, fratele mai mare al lui Barbu Știrbei. După cum mi-a mărturisit Iorga, 7000 de lei acum o jumătate de secol era o sumă importantă. Dacă un mare proprietar înlesnea o acțiune de presă—"artileria ideilor", cum spunea Rivarol—lui N. Iorga, însemna că nu îl considera un revoluționar a cărui luptă ar fi fost sfărâmarea structurii social-politice a României. Tot după mărturisirea lui Iorga, un alt contribuitor la apariția revistei a fost Vintilă Brătianu. Povestea, cu mult pitoresc, un duel pe care l-a avut chiar după primele numere, duel la care martorii lui au fost: George Știrbei și Vintilă Brătianu, deci, un mare proprietar și viitorul șef de stat major al burgheziei românești. Acțiunea lui N. Iorga nu oferea perspective social-politice revoluționare ca să inspire neliniște posedanților.

In 1902, N. Iorga a publicat "Despre Cantacuzini; genealogia Cantacuzinilor, documentele Cantacuzinilor", lucrare care a fost admirată de Cantacuzino-Nababul. Istoricul garanta pe agitator. De altfel, acțiunea politică pe care o începea—punând problema țăranilor ca și Eminescu—a pus în tragica ei realitate situația iobagilor români, dar soluțiile preconizate erau de natură conservatoare și difereau prea puțin de soluțiile date de Petre P. Carp. Atacurile lui Iorga prin "Neamul Românesc" erau îndreptate contra arendașilor și contra Evreilor. In Moldova, în marea lor majoritate, arendașii erau Evrei iar în Muntenia și Oltenia erau Greci. Acțiunea naționalistă a lui N. Iorga avea un caracter antisemit prin denunțarea pericolului pe care îl reprezentau Evreii datorită creșterii numerice la orașe și prezenței lor la sate în Moldova, fie ca arendași, fie ca cârciumari cămătari.

Problema țărănească formase obiectul desbaterilor celui de al V-a congres al partidului socialist ținut în 1898. Citind desbaterile acestui congres așa cum au fost publicate în "Lumea Nouă" (14 Aprilie 1898) ne putem da seama de seriozitatea cu care s'a examinat problema fără acel desmăț verbal obiciunuit demagogiei. Cumințenia politică a lui C. Dobrogeanu-Gherea, seriozitatea și lipsa de patimă cu care a examinat problemele social-economice au impus o disciplină desbaterilor.

Problema propagandei la sate a fost redusă de unii entuziaști la selectarea propagandiștilor. Această ușurință de apreciere l-a surprins pe Dobrogeanu-Gherea. "Lucrul acesta mă miră, deoarece în privința chestiei teoretice și practice a propagandei socialiste la sate au fost discutiuni aprinse în Franța, Germania, etc... și nici acuma, deși la discuții au luat parte oameni ca Bebel, Volmar, Kautski, Jaures, Engels, etc. chestia nu e încă limpezită. Ori poate, cel care o susține, să fie mai fericit și genial ca toți?.

"Chestia e foarte grea și e imposibil s'o tratăm aici, în vremea scurtă pe care o avem la dispoziție. E indiscutabil că numai atunci partidul socialist va însemna mult politicește când se va baza și pe țărani. Ion Nădejde a spus că țărănimea e atât de desnădăjduită încât e gata să urmeze și pe un nebun. Deci, dacă e ușor să ridici satele, să faci mișcare socialistă printre țărani, nu cred că e tot atât de ușor a domina, a stăpâni o mișcare uriașă care ar isbucni în urma propagandei la sate. Prin o propagandă imprudentă să nu provocăm un pericol, atât pentru țărănime cât și pentru partidul socialist.

"O mișcare țărănească la noi în felul celei din Nordul Ungariei ar fi, după opinia mea, o mișcare nenorocită. Ceace putem și trebue să facem pentru țărănime ar fi să lucrăm din toate puterile pentru a ajunge ca instituțiile țării să devie o realitate și pentru țărani. Țăranul român care are atâtea drepturi pe hârtie, e lipsit de orice drept în realitate—afară de dreptul de a fi bătut și schingiuit. Să facem din țăran un cetățean conștient, care să se folosească de drepturile lui în lupta economică și politică. Acest program e foarte modest și moderat la prima vedere, dar colosal de important în fond. El poate să ajungă încă pentru mai mulți ani. Frazele obicinuite revoluționare, cari aduc efecte foarte încete în oras, pot să devină foarte primejdioase la sate. Acolo trebue foarte multă prudență și foarte mult tact. Apărând interesele țărănimii în marginile instituțiunilor democratice existente, socialiștii vor avea țărănimea în partea lor, și atunci vor deveni în adevăr o putere politică".

Ion Nădejde era de acord cu Gherea: "Trebue bine chibzuit, căci mișcarea din Nordul Ungariei a fost provocată de guvernul și stăpânii Ungurii, numai și numai să înfrâneze mișcarea curat socialistă din Sudul Ungariei. După cum burghezii unguri s'au folosit de Vercony (un agent provocator), tot astfel, în asemenea împrejurări, burghezii noștri ar căuta să se folosească de anarhiștii noștri, cari oricând sunt gata să se ducă între țărani să le spună: "Puneți foc la șira de paie"... Bieții țărani sunt așa de desnădăjuiți încât, când eram în Iași, veneau ca la Dumnezeu la mine. De la o vreme m'am speriat și eu, căci au început să vină niște țărani așa de istoviți și zdrențăros îmbrăcați, încât m'am îngrozit. Cu asemenea oameni nu mai puteam sta de vorbă; ei cădeau în genunchi și mă rugau să'i scap de neagra sărăcie în care se găseau. In București chiar au venit la mine multi țărani din satele învecinate. Făcută cu chibzuință, propaganda printre țărani ar aduce mari succese socialismului".

Cum aflaseră țăranii de existența unei mișcări socialiste? Intre 1885 și 1900 mai toți învățătorii tineri cari credeau în menirea lor, erau socialiști. După trecerea socialiștilor la liberali, 1899, învățătorii au rămas credincioși vechilor lor idei. Când C. Stere a lansat formula poporanismului, mai toți învățătorii socialiști din Moldova au devenit poporaniști, iar în 1919 au format cadrele partidului țărănesc. In Oltenia, în 1928, candidând pe lista național-țărănistă, am întâlnit învățători foști socialiști, cari între 1899 și 1919 refuzaseră să se ralieze vre'unui partid politic. In casele lor se găseau colecțiile ziarului "Lumea Nouă" și "Lumea Nouă literară", precum și toate publicațiile partidului socialist. După întemeerea partidului țărănist ei s'au raliat acestui partid.

Putem spune că atmosfera vieții politice românești era dominată de problema situației sociale și economice a țărănimii. Cu toate încercările celor două partide de a escamota această situație, intelectualii au menținut-o permanent în actualitate. Incepând cu lucrarea lui N. Bălcescu "Questions économiques des principautés danubiennes" (cea mai patetică evocare a stării țărănimii române; Kogalniceanu a caracterizat-o: "fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupriți"). C. Negruzzi, Boerescu, Kogălniceanu, Ion Ionescu de la Brad (căruia G. Bogdan-Duică i-a dedicat o carte intitulată "Primul țărănist român", apărută în editura "Ramuri"), Eminescu, G. Panu, socialiștii din prima generație, și până în 1906, în preajma răscoalelor din 1907, situația tragică a țăranului a obsedat pe orice intelectual român.

(Va urma.)

HOGEA CANTEMIR

de St. Georgescu-Olenin

ASTA, nu drept estem, bre”, spunea bătrânul Hogea Cantemir, imamul geamiei tătărești din Murfatlar, când auzia lumea din sat vorbind, după reprezentația lui Nicu Țiganu, H A M L E T, *urmat de dans*, că *“inglezul cu comedia”* e un mare mincinos și tot mincinoși ca Shakespeare *“zis Sekspir”* trebuie să fie și ceilalți ingleji.

Hogea Cantemir cunoscuse engleji, în tinerețea lui, pe vremea Sultanului Abdul Aziz, pe când compania *“Danube and Blake Sea Railway”* construia drumul de fier, de la Cernavoda, pe valea Cara-su, prin Medgidie și Murfatlar, la Kiustengé-Constanta noastră de mai târziu. Englejii, după spusele Hogii și ale bătrânilor din sat, plătiau muncitorii cu lire de aur: cât se învoiseră, atât îi dădeau omului, fără oium, nici sfeteriseală și-l lăsau la treabă în voia lui, fără sâcâială sau îndemn, dar și fără să schimbe o vorbă cu el sau între ei, când lucrau și engleji laolaltă cu tătari și rumâni. Nu auzise Hogea Cantemir nici odată, pe vre-un englez cântând pe când muncià. Dar e știut că fie-care neam lucră cum îi e firea, puterea și dorul de muncă: rumânul, de când se înhamă la treabă, în toiul ei și până se lasă de ea, fie că a sfârșit-o, fie că rămâne treaba baltă, lucră și gândește. Neamțul, lucră și cântă, dar nu gândește; pecând englezul, lucră, dar nici nu cântă, nici nu gândește.

—“Tacut, bre, asta inglez, mult tacut”— spunea Hogea Cantemir—“nu stâm el cu om de vorbă, nu bem cu el, nu venim cârciumă, nu horă, nu cafeneà. Stam inglez cu ei la gara, zi și nopte. Mergem Kiustengé, mergem și Stambul, dar nu mergem sat Murfatlar.”

—“Să ști bre, Hogea Cantemir Effendi”, îi răspundeà câte-un rumân mai neîncrezător, “că inglejii ăștia mint în gând și nu se mai ostenesc să-i dea drumul la minciună și din gură; însă fapta lor e tot după minciuna pecare au clocit-o în mintea lor.”

Ce om înțelept și învățat, bun și drept erà Hogea Cantemir!

Când trecea prin sat, toată lumea îi da ziua-bună și-l întâmpina cuviincios, iar el răspundeà tuturor cu multă demnitate și bunăvoință. Nu se opria la cârciumă ori la cafenea, decât ca să dea o povață sau să dojeniască pe vre-un tembel, căruia îi plăceà mai mult să leneviască tolănit pe rogojină, cu feligeanu de cafea dinainte, ori să joace table, cărți sau barbut, decât să iasă la muncă, la câmp sau să-și vază de treburi acasă. El își petreceà zilele între geamie și gospodărie; dar începând de la Sfântul Gheorghe, pe care tătarii din sat îl numiau *“Ruz-i-Hazri”* și-l țineau, ca și noi creștinii, cu aceleași datine și petreceri și până la culesul porumbului și al viilor și spartul bostanelor, Hogea Cantemir când nu era la geamie, îl găsiai, în grădina din jurul casei ori la bostana de pe țelină. Orice om,; fie că erà el tătar sau rumân ori de alt neam, din Murfatlar sau din altă parte, află la el un sfat, o vorbă bună și de mângâiere și după puterile lui și o mână de ajutor. Casa lui era deschisă nu numai prietenilor și cunoscuților, ci și drumețului necunoscut, care bătea la poarta lui, oricât de sărăcăcios ar fi arătat el și Hogea era întotdeauna primitor și bucuros la oaspeți. Părintele Ciocan venia cu plăcere la el, la o cafea și la taifas. Mă duceam și eu împreună cu primarul și după ce intrasem la gimnaziu, câteodată și singur.

HOGEA Cantemir văzuse lumina zilei în Crîm, dar venise de copil mic la Murfatlar, pe vremea Sultanului Mahmud-Khan al douilea, cu mult înainte ca urmașul acestuia, Abdul Medgid, să fi adus în Dobrogea Cerchezi răzvrătiți, din Caucaz, după înfrângerea lui Șamil de către Muscali. Părinții lui ne mai putând să îndure jugul muscălesc, care apăsà din an în ,mai greu asupra tătarilor din Crîm, veniseră în Dobrogea, unde-i chemă Sultanul turcesc și se așezaseră la Murfatlar. Cum erà băiețaș isteț și cu dragoste de carte și treburile geamiei, părinții lui l-au lăsat mai mult ca cirac pe lângă Hogea Ibrahim, decât să-l trimită la muncă sau cu vitele la câmp. Spre norocul lui și al tătarilor din sat, fiind-că odată Pașa și Nazîrul Silistrei, trecând prin Murfatlar, în drum spre Kiustengé, s-a abătut pe la geamia din sat, să-și facă rugaciunile, că sosise ceasul lor. Aici s-a minunat de băiețandrul de tătar, care vorbia și muscălește și învățase și turceasca oamenilor cu carte; iar pe lângă acestea, neîntrecut în rostirea *“suratelor”*—a versetelor din Coran și mânuirea *“calemului”*,—a condeiului—pe care-l asvârliá, nu ca un *“sahirdiu ageamiu”*—ca un copist neîndemanatec—ci ca un *“calemgiu de nazîr”*—ca un furier de Comandant de cetate.

Pașa ar fi vrut să-l ia pe lângă el, să învețe *“canunurile”* și *“buiurukurile”*—pravilele și poruncile împărătești—și mai târziu să-i fie *“calemgiu”* și cu vremea să-l faca *“engut”* și *“divan chiatib”*, adica sfătuitor și secretar, care să-i citiască *“arzihalurile raialelor”*—cum se numiau jălbile supușilor crestini din Impărăția Sultanului. Dar chemarea băiețandrului spre cunoașterea lui Allah și a căilor lui, l-au îndemnat sa-l roage pe Pase, ca tot în învătăturile Coranului să-l lase să-și lumineze mintea. Pașa i-a făcut pe voie și l-a trimis atunci la Stambul, să învețe carte, ca să ajungă *“softà”*, adica învătăcel în cele dumnezeești și pe limba persiană, cuvântul înseamnă *“care se mistuie de dragostea pentru Allah.”*. Și prin învățătura Coranului, să se lumineze, să-și îmbogătiască mintea și să se pătrunda de cuvântul înțelepților, ca să fie și el, mai târziu, luminătorul și sfătuitorul tătarilor lui și să dea slavă lui Allah atotputernic și milostiv și umbrei Lui pe pământ, Padișahul turcesc. Făcuse carte temeinică, la Stambul. Hogea Cantemir și cunoștea bine înțelepciunea Coranului și frumusețile aflate în cărțile scriitorilor mireni din lumea Islamului. Invățase limba arabă, care chiar dacă nu o fi ea *“limba raiului”*, cum o numește Profetul Mahomet, dar e limba cea mai bogată, fiind—că ar aveà—după spusa scriitorilor orientali—douăsprezece mii de mii de cuvinte. Că mierii, îi spun în optzeci de cuvinte diferite, șarpelui, în două sute, leului, în cinci sute, iar ca să arate durerea și nefericirea omului, are la îndemână patru mii de cuvinte diferite. Invățase și limba persienilor, care sună dulce și mângâios la ureche și gramatica ei e tot atât de simpla ca a englejilor și scandinavilor, dar poate alcătui, la nesfârșit, cuvinte noui, împerechind pe cele vechi, aidoma limbii nemților. Tălmăcia Hogea Cantemir, cu ușurință și îndemânare și din *“zeban deri”*, care e limba oamenilor cilibii și a cărturarilor și din *“zeban parsi”*, care e graiul morodului de rând. Dar cu toată această învățătură, nu a vroit să rămână la Stambul, cum erà dorința dascălilor lui și a imamului de la *“Aia Sofia Geamisi”*—de la geamia ce odinioară a fost Basilica Sfânta Sofia, a Impăratului Justinian ci s-a întors în satul lui, la Murfatlar, unde ajunsese imamul geamiei de acolo.

Când l-am cunoscut eu, Hogea Cantemir era bătrân. Inalt și bine legat, dar uscățiv și ținându-se încă drept, avea mersul lin, dar sigur al omului care știe de ce a pornit la drum și unde îl vor duce pașii. Obrazul, arămiu, era încă fraged și fără multe cute. Nasul nu-l avea turtit, cum îl au de-obicei tătarii, ci mai subțire și aproape drept, de se apropia mai mult de al rumânilor și nici ochii nu erau pieziși și adormiți, ci numai ușurel ridicați spre tâmple, vii și surâzători. Mustățile albe, pornite în jos și barba, așișderea albă și mătăsoasă, îi încadrau fața plină de bunătate, de mulțumire și de îngăduință.

Nu numai boiul, dar și portul său îl deosebiau de ceilalți tătari din sat: peste cămașa de borangic, avea un anteriu de *“alagea de Misir”*—de stofă mătăsoasă, vărgată în lung, de Eghipet—și la sărbători, un *“biniș de Sevai”*—de stofă fină din Sevai. Purta șalvari, strâmți de la genuchi în jos și strânși la glezne, dar largi pe pulpe și cu un fund, care atârna în jos, ca un cimpoi desumflat și era încins cu un *“taclit de mucadim ghivizliu”*—cu un brâu de stofă subțire, vișinie—petrecut de mai multe ori în jurul mijlocului și larg, de-l strângea până aproape de osul lat al pieptului. In *“taclit”*, Hogea Cantemir, când era cu treburi prin sat ori la școală sau la Primărie, înfigea o cutioară de alamă, aidoma cartușierei de călăraș cu schimbul și în ea avea o călimară cu cerneală și o nisipelniță cu nisip de presărat pe scris, ca să-l usuce și alături un condei, cu penița de oțel și un altul, tăiat în pană de gâscă. Vara, în loc de anteriu sau biniș, purta un *“ilic”*—un pieptar—siniliu, cu găitane negre și nasturi ca aluna și începând de la culesul porumbului, un *cepchen*—o haină scurtă, dar bine căptușită—din postav mai groscior, vânăt cu ape viorii și tivit pe margini și la încheeturile croielii, tot cu găitane negre. De cum se lăsa frigul, Hogea Cantemir îmbrăca, peste anteriu sau biniș, a *giubea*—o manta—căptușită cu blană de vulpe, iar pe vreme rea ori la drum, lua *ipingeaua*—manta de postav gros și bine bătut la piuă, că nu mai trecea ploaia prin el. Când era bairamul tătarilor ori sărbătorile rumânilor, la praznice și ceremonii sau când venia prin Murfatlar vre-un om de stat însemnat de-al Stăpânirii, Hogea Cantemir îmbraca *feregeaua*—o manta lungă și încăpătoare, croită din postav închis și cu petlițe de mătase verde la gât și la marginea buzunărilor. Picioarele nu și le înfășura în obiele, cum făceau tătarii și rumânii din sat; le purta în ciorapi de lână, albi sau roșii vârâți în târlici de meșină, ca să nu rămână numai în ciorapi, când intra în geamie sau în casă de om și după obiceiul musulmanilor, își scotea și lăsa la ușe, încălțămintea de la drum. Nu numai pe uliță, dar nici la câmp, Hogea Cantemir nu punea niciodată, în picioare, opinci, așa cum se purta în sat, lumea chiar cea pricopsită, ci încălța iminei de piele roșie sau nărămzie, cu vârful ascuțit și adus în sus ori cipici negri. Capul și-l înfășura cu turban de *agaban* sau de *selemie*—de stofe subțiri și de preț—iar pe de-asupra mai petrecea o *gevrea*—o năframă de borangic alb, cu înflorituri nărămzii, așa cum e portul hatibilor, hogilor și imamilor, când sunt și hagii.

* * *

DE cum treceai de casa lui Iordache Chisoceanu, asezată la șosea, în colțul cu ulița ce ducea spre conacul ciocoiului, dai în dreapta, de o ulicioară, prinsă aproape în întregime de un zid înalt de *chirpici*—de cărămizi nearse, numai uscate la soare—tencuit cu lut amestecat cu baligă de vacă și pleavă de ovăz. Zidul se încovoia la colț și se prelungia, mărginind ulița, cât ai asvârli un băț. Pe de-asupra lui, abia puteai zări acoperișul de pământ bătut și lipit al unei case mărunte, înguste și lunguețe, dar se vedeau bine grajduri și coșare mari și încăpătoare, acoperite cu olane. Aici era gospodăria bătrânului Seit Isleam, tătar bogat, cu două pluguri cu câte șase boi, cu vaci și oi și cai de căruță și de călărie, frumoși și bine hrăniți și îngrijiți. A v e a și pământ mult: o sută de hectare de *mülk sahib*—adică de stăpân deplin, de pe vremea turcilor.

Seit Isleam, ca și vecinul nostru Bekir, tot așa de bogat, nu vroia să-și părăsiască, în ruptul capului, casa în care începuse pricopseala lui. Nu-și schimbă portul și felul de viață și se ținea tot după vechiul *adet*—după vechiul obicei și tradiția tătărească—așa cum făceau, pe atunci, tătarii, chiar când ajungeau bogați și cu vază. Fără să-și dea seama, ei urmau, din pornire firească, porunca lui Genghiz-Khan, care nu a îngăduit niciodată ca tătarii lui să-și facă așezări temeinice și mărete, pentru locuit și să trăiască în belșug și desfătări, ca noroadele pe care le înfrânsese și le cotropise. El i-a ținut în stepă, în *iurte*—în corturi de pâslă—și a lăsat cu limbă de moarte urmașilor lui, să nu le schimbe în trai ușor viața lor aspră, ca să fie, în vecii vecilor, mai cu vîrtute decât oamenii statorniciți la pământuri sau în orașe și moleșiți de trai bun. Așa făcea și Seit Isleam, tătar bătrân; dar feciorul-său mai mare, Kerim, după ce fusese călăraș cu schimbul și cunoscuse la Kiustenge—la Constanța—negustori avuți și oameni pricopsiți și se spurcase la felul lor de viață, își clădise la Murfatlar, alături de căsuța bătrânului, o casă mare, de cărămidă arsă și acoperită cu olane. Adusese și mobilă de la oraș și se mutase numai el în noua locuință, unde, ferindu-se de ochii bătrânului, d u c e a viața rumânilor pricopsiți de prin târguri.

De la casa măruntă a lui Seit Isleam, dacă urmai drumul mai departe, spre conacul ciocoilui, dai, la stânga, de o altă uliță largă, unde se găsia geamia tătarilor și în apropiere, gospodăria lui Hogea Cantemir, Imamul lor.

Casa lui Hogea Cantemir nu se asemăna cu niciuna din casele tătărești din sat. Era clădită tot din *chirpici*—din cărămidă uscată la soare—dar era înaltă, cu zidurile drepte și tencuite, spoită cu var și acoperită cu olane. Avea ferestre mari, cu cercevele vopsite în siniliu și geamuri, prin care lumina zilei pătrundea în voie. Nu erau înțepenite, ca la alte case tătărești, unde de cele mai multe aveau, în locul lor, un ochi de geam, pus de adreptul în zid, fără nici un pervaz. Numai la dispărțământul cadânei și fetelor, ferestrele, așa cum e obiceiul, erau acoperite cu *cafasuri*—cu persiene—ca să opriască privirile trecătorilor, dar să nu împiedece lumina zilei, nici pe cei dinăuntru să priviască afară. Casa era înconjurată de un zid înalt, de chirpici, spoit cu var și în jurul ei, Hogea Cantemir avea straturi de zarzavat, de flori și câți-va curpeni de pepeni și de dovleci albi, turcești. Sădise și câți-va caiși și migdali, aceștia fiind dintre pomii roditori cei ce au mai mult spor în Dobrogea; iar în mijlocul grădinii, unde avea un chioșc și alături un havuz, pusese în cerc, în jurul lor, vre-o câți-va salcâmi, care la Murfatlar cresc cât fagul și dau umbră deasă și răcoroasă ca a nucului.

Când treceai pe ulița prăfuită, în dogoarea soarelui și a vântului de vară, care la noi îți usucă gâtlejul și nările și-ți roșește pleoapele, nici prin gând nu-ți venia că, dincolo de zidul înalt, e un colț de verdeață și de flori, iar din dosul cavasurilor te privesc mirați ochi visători, nevinovați și blânzi ca de gazelă, ai copilelor de tătari. Musulmanii au ținut întotdeauna sub pază și au ferit de privirile străine tot ce li s-a părut lor că Allah a lăsat pe lume, mai frumos, mai gingaș și mai fără prihană: femeile și florile. Dar și femeile, după cum spune un vechi stih de-al lor, sunt tot flori, însă lor Allah le-a dat și grai omenesc.

Inăuntru, casa lui Hogea Cantemir era curată și bine îngrijită. Pe jos nu avea pământ bătut și lipit, cum era la mulți tătari, chiar bogați, ci dușumea de scânduri de brad, pe care erau așternute rogojini de papură și peste acestea, scoarțe de lână, în culori vii. In colțul din spre sobă, era întins un covoraș persienesc, roșu, cu chenar de arabescuri și la mijloc, un desemn, închipuind o săgeată mare, în țesătura—*segedea*, cum numește un asemenea covor și-i slujia Hogii pentru rugăciuni. Inainte de a îngenuchia pe el, Hogea Cantemir așeza *segedeaua* astfel, ca vârful săgeții să fie îndreptat spre Meca, orașul sfânt al musulmanilor, unde se găsește *Arusi Areb*, ce pe arabește înseamna *Logodnica Arabiei*. Așa e numit sfântul templu pătrat, Kaaba, întemeiat de Allah, clădit de Patriarhul Abraham și păstrând în el piatra căzută din cer, acum neagră, dar dintru început era un rubin, ce lumina întreg pământul, ca zorile dimineței. De-alungul pereților, pe dușumea erau așternute saltele de lână, acoperite cu cergi și de-asupra lor, până la înălțime de doi coți, erau bătute în cuie, pe pereți, chilimuri, cu desemne de pomi, flori și păsări și în culori aprinse. O *sofra*—o masă rotunda, scundă, cu picioarele nu mai înalte de o palmă și jumătate—era așezată în mijlocul odăii și în jurul ei, perne de lână, îmbrăcate în bucăți de chilim, bune de stat pe ele, cu picioarele aduse sub sine, turcește, cum se mai zice. Hogea Cantemir se așeza la *sofra* nu numai ca să-și întremeze trupul prin bunurile pământești, ce iau calea pântecelui, ci și ca să-și lumineze mintea și să-și împodobiască sufletul, prin citirea Coranului, iar uneori să prinză și să aștearnă pe hârtie, gândurile fugare, dorurile inimii și străfulgerările minții.

O lampă cu gaz atârna într'un cui bătut în perete, între cele două ferestre ale odăii și Hogea mai avea pentru luminat și două sfeșnice de *tumbac*—de alamă—cu lumânări de seu, pe care le punea aprinse pe *sofra*, când citia sau scria. Alături de ele, se găsia întotdeauna *mucarnița*, un fel de foarfecă, bună de scurtat festila, fiindcă aceasta se mistuia mai încet decât seul și dacă nu era scurtată tot timpul scotea lumânarea fum. Colțul odăii dinspre ușă era prins de o sobă mare, oarbă, cum e numită, fiind-că avea gura ei în tindă, pe unde se facea focul cu paie, cu coceni de porumb ori cu ciurlani. De-asupra chilimurilor erau înțepenite cu piroane, rafturi de scânduri, pline cu cărți și hârtii; iar în dreapta și în stânga lămpii, două stampe în culori, reprezentând, una pe Regele Carol I, al nostru, și cealaltă pe Sultanul Abdul Medgid, al turcilor, amândouă în cadre de lemn și acoperite cu geam.

In tinda mare și încăpătoare era, în fund și la dreapta de cum intrai, vatra, unde răspundea gura și coșul sobei oarbe din odaie. Vatra, ceva mai ridicată, era așternută cu cărămizi și despărțită printr'un perete subțire, care scobora din tavan, până la o înălțime de un stat de om, socotită de la podea. Tot pe ea se găsiau câte-va pirostrii, un *cinghel*—un cârlig mare—spânzurat de o furcă înegrită de fum, un cuptor de copt pâinea de făină de orz, așa cum manâncă tătarii și alături, într'un dulap, tingiri, tăvi și oale de aramă, ceanace, strachini și farfurii, cu tot dichisul mesei.

Intr'un colt al tindei, pe un scăunel, se găsia o găleată de apă, rece, limpede și bună la gust, așa cum e apa de la Murfatlar, iar alături o *bărdacă*—o cană—și agățat într'un cui batut în perete, un *peșchir*—un prosop. In stânga ușii, de cum veniai de afară, era așternut pe podea un sac și pe el își așeza încălțămintea oricine intra în casă și se descalța, așa cum e obiceiul la musulmani. Prin partea stângă a tindei, intrai în încăperile cadânei și fetelor, dar pe acestea, nimeni nu le văzuse niciodată, nici pe unele, nici pe celelalte.

* * *

HOGEA Cantemir se scula întotdeauna înainte de a se lumina de zi. Se spala într'un colț al tindei, unde pe un scaun lungueț, de lemn de brad, dat numai la rândea, avea un lighian și alături un ibric de aramă și pe o farfurioară, o bucată de săpun făcut în casă. Colțul acela îi ținea loc de *methara*, care în casele pașalelor și a oamenilor avuți e o odaie anume și slujește numai pentru *tahora*—curățenia trupească a musulmanului, înainte de rugăciune, așa cum cere legea. Trecea apoi în odaia cea mare, unde pășia pe *segedea*—pe covorașul de

(*Urmează în pagina 6.*)

Hogea Cantemir

rugăciuni—se așeza cu fața spre vârful săgeții, îndreptat întotdeauna spre Meca și începea apoi *sobhul*, care e prima rugăciune din zi și se face în zori: ridica amândouă brațele în sus, le ținea așa câte-va clipe, apoi le lăsa să cadă în jos, de-alungul trupului, îndreptând, în acelaș timp, privirea spre cer și chemând pe Allah atotputernicul—*Allah akbar*. Spunea apoi cu glas tare *Fatiha*—prima *surată* din Coran—și alte două sau trei *surate*, după zi. Ingenuchia apoi, ținând palmele sprijinite pe pulpe, se ridica din nou în picioare, îngenuchia iarăși, plecându-se până ce fruntea atingea *segedeaua* și-și ridică, după acea, doar trunchiul, rămânând tot în genunchi. Se mai pleca odată cu fruntea pe *segedea* și apoi se ridica încet, în picioare. Făcuse un *rakaat*—o închinăciune—și toate cele cinci rugăciuni zilnice ale musulmanului, *sobhul* din zorii zilei, *dhorul* de la prânz, *așrul* de la *kindi*, care e ceasul al noulea din zi, adică trei după prânz, de unde vine și kindia noastră, *mahrebul* dinaintea apusului soarelui și *elișaua* din târziul amurgului, cer fie-care câte patru închinăciuni.

După ce-și facea acasă *sobhul*, Hogea Cantemir se ducea la geamie, fiindcă tot el era și *müezin*, să cânte din minaret *ezanul*, care e chemarea la rugăciune a musulmanilor. Urca în minaret și ajuns în *șarf*—în balconul ce înconjoară ca un brâu, de jur împrejur, turnul geamiei—îi da ocol și se opria, cu fața spre miaza-zi, spre Meca. Inchidea ochi, desfăcând brațele, ca pentru o îmbrățișare, le ridica apoi în sus, par'că mângâind cu ele, în mersul lor, trunchiul și capul. Iși astupa urechile cu degetele mari, ținând palmele întinse și lipite de tâmple, de o parte și de alta a frunții și începea să cânte *ezanul*, cu glas limpede, sunător și prelung: *Allah akbar*—cânta el de trei ori, la început și urmă: *Esed en la illa ella Allah; esed en Mohamet Rassu Allah. Hai alla ensalat; hai alla Efallah. Allah akbar! La illa ella Allah!*, adică, în graiul nostru: *Allah e atotputernic*, cântat de trei ori și apoi: *Mărturisesc că nu e decât un Dumnezeu, Allah; mărturisesc că Mahomet e Profetul Lui. Veniți la rugăciune; veniți la închinare. Allah e atotputenic! Allah e unul singur!* După această chemare la rugăciune, care e și o mărturisire de credință, Hogea Cantemir trecea în partea de răsărit a minaretului, apoi în cea dispre miază-noapte și la urmă, în cea dispre apus, oprindu-se la fie-care parte și cântând acelaș *ezan*. La cel din zorii zilei, mai spunea tătarilor: *rugăciunea e mai bună decât somnul*. Așa a poruncit Mahomet, de când Bilal, întâiul muezin al nouei legi, intrând la el, pentru *ezanul* din zori, Fatima, soața lui cea mai iubită, nu l-a lăsat să-l cânte, spunându-i că Profetul e obosit de prea multă veghe și acum doarme.

—"Adevarat e", i-a răspuns Bilal, "dar rugăciunea e mai bună decât somnul". Mahomet, care avea somnul câinelui și se trezise la intrarea müezinului, l-a lăudat pentru osârdia și cuvioșenia lui și a poruncit ca, în vecii vecilor, să se spună la sfârșitul *ezanului* din zori, cuvintele lui Bilal: "rugăciunea e mai bună decât somnul".

Dar la Murfatlar, nimeni nu mai dormia după cântetul al douilea al cocoșilor și cei ce nu ieșiseră încă la câmp, la muncă, ascultau cu cuviință chemarea la rugăciune a lui Hogea Cantemir, chiar neînțelegând nimic din cuvintele Profetului.

După *ezanul* și rugăciunea din zori rostită și cântată în geamia goală, Hogea Cantemir venia acasă. Sorbia —vara, în chioșc sau în ceardac și iarna, în odaie, la *sofra*—o cafea cu caimac, dar fără zahăr și citia apoi din poemele arabe și persane; ori lucra în grădină, plivind și săpând zarzavaturile sau răsădind și stropind florile, în timp ce îngâna frânturi de *surate* din Coran, până ce se întorcea din nou la geamie, fiind-că slujia în ea toate cinci rugaciuni. Dar numai la *dhor*—rugăciunea de la prânz—și la *mahreb*—rugăciunea dinaintea asfințitului soarelui—mai venia câte-un moșneag gârbovit. Vinerea se aduna ceva mai multă lume, dar tot numai bătrâni, fiind-că îi e greu omului tânar și chiar matur, dar mai neputincios în fața ispitei și păcatului, decât celui ajuns în amurgul vieții, să fie *abdestli*, adică fără prihană și în deplină curățenie sufletească și trupească. Și musulmanului numai când e *abdestli*, îi îngăduie Coranul să intre și să se roage în geamie. Dar această cerință nu e din pricina asprimii sau preacuvioșeniei învățăturii lui Mahomet. Ea își are temeiul în slabiciunea și păcătoșenia firei și cărnii omenești, fiind-că legea Profetului nu silește pe nimen să facă, decât ce-i îngăduie firea și puterile lui, socotite așa cum le-a lăsat Allah pentru omul de rând; iar ascultarea ei, ca și îndeplinirea poruncilor Profetului, nu trebuie să scoată pe om din făgasul vieții lui de toate zilele. Legea lui Hogea Cantemir nu cunoștea nici taine, nici liturghie îngerească, așa cum ne-a dăruit-o Sfântul Ion Gură de Aur, nici izbăvirea, după care năzuie și păcătosul, ca și omul drept și nu se slujia în slavă și strălucire.

—"Allah știe totul și între el și om nu e nimeni, nici pe pământ nici în cer", spunea Hogea Cantemir. El nu se despărția niciodată de Coran, pe care îl purta într'un buzunar de-asupra inimei, fiind-că nu e îngăduit de datină musulmanului, sa-l poarte mai jos de cingătoare. Tot din pricina asta, copiii de tătari veniau la școală, cu sacul de cărți cu baiera scurtă, că-l purtau lipit de subțioară, fiind-că aveau în el și Coranul. Nici nu se jucau între ei, nici nu dădeau în câini cu el, cum făceam noi, copiii de rumâni, când ieșiam cu toții grămadă, din clasă, ca scăpați din pușcă.

Pentru tătarii din sat, Coranul slujia și drept carte de legiuiri și de știință mireană, ba chiar de îndreptar de bună cuviință; dar mai presus de toate, vedeau în el cuvântul lui Allah, care—după cum spune un *hadit vestit*—"nu se uită la chipul omului, nici la avutul lui, ci-i cercetează inima și faptele și nu ține seama de vorbă, dacă nu e urmată de faptă și nici de fapta care nu pornește din gând curat".

* * *

ÎN chioșcul grădinii lui Hogea Cantemir, ședeau, în jurul mesei, Părintele Ciocan, Primarul, care mă luase cu el și pe mine, pe atunci baiat la începutul gimnaziului din Constanța, Vălătuc ,agentul sanitar—*doftorul*, cum îi zicea lumea în sat—Drăgan Dulgherov, bulgarul cu grădină de zarzavat în marginea satului și prăvălie de verdețuri și poame, în piață și Buruiană, picherul de la șosea, căruia lumea din Murfatlar și din satele de prin prejur, când îi vorbia, îi spunea cu mult respect, *domnule inginer*. Nici nu se putea alt-fel, fiind-că el împărția *contribuabilii*—e drept, cu multă bătaie de cap, cu gâlceavă și amenințări și niciodată fără nemulțumiri-după starea fie-căruia și-i punea la *prestație*, la șosea, cu *palmele* sau cu *carul*, cu două, cu patru sau cu șase vite. Odată pe an, în vacanța de Paști, Buruiană picherul tocmia patru baieți, din *Tinerimea studioasă*, să-i scrie chitanțele *constantând executarea, în natură, a prestației, conform Legei Drumurilor*, să-i facă tot felul de *Tablouri, State* și *Inventare* și sa-i pună rânduiala în condicile și corespondența lui *oficială*, cu *Serviciul Technic* al județului. Cu plata—*de la Stat*—ne spunea el "*că d'aia* e mica": un leu pe zi, de băiat, din zori și până târziu, în noapte, că mai scriam și la lumina lămpii cu gaz și pe de-asupra și mâncare la prânz, ciorbă de fasole cu murături, că eram în Postul mare ori ciorbă de miel, dacă nu sfârșiam locrul până în Sâmbata Paștilor.—"Prima noastra funcție la Stat și prima noastra simbrie de *intelectuali*—spunea râzând Remus Pașcă, băiat la gimnaziul din Constanța și el. Pe bună dreptate, fiind-că și Buruiană picherul, nu mai lumea din sat, socotiau drept *carturari* și *intelectuali*, pe niște băieți începători din gimnaziu și muncă intelectuală, scrisul chitanțelor de prestație la șosea, cu *adnotarea la talon*, listele de *contribuabili pe comune și categorii*, registrele de *intrare și eșire* și toate hârțoagele schimbate de picher cu *Serviciul technic al județului Constanța*.

Hogea Cantemir pusese pe masă pepeni verzi, pâine de orz, coaptă în ceaun, așa cum fac tătarii, tacâmurile trebuitoare, pahare, farfurii și o cană de lut, cu apă rece și proaspătă, fiind-că musulmanului nu-i e îngăduit să bea vin. Aduse și o tingire mare, de aramă, plină cu pătlăgele vinete, împănate cu cățel de usturoi, așezate în straturi și între ele, alte straturi de pătlăgele roșii, toate coapte la cuptor, în untdelemn grecesc, turnat peste ele din belșug. Mâncarea era fierbinte și când îi ridică ușurel capacul, aburii ce ieșiră, ne îmbătară de plăcere, cu aroma lor.

—"Asta *imam baialdi* estem, spuse Hogea Cantemir, surâzând mulțumit de buna primire a mâncării lui și urmă apoi: *leșin de la imam*, chemăm la el, cum poveste la mâncare asta estem."

—"Povestește-ne, bre, Hogea Cantemir Effendi, să știm și noi cum e întâmplarea ,de unde i se trage numele mâncării ăsteia, cum nici la Sarai nu-i găteste Sultanului, *chebapci bașa*—spuse primarul, cu însuflețire în glas și poftă în privire. Era *muktarul*—cum îi ziceau tătarii mare iubeț de taclale, nu numai de mâncare bună, căreia să-i deschidă drumul țuica de caise și s'o așeze în stomac, vinul de Murfatlar; dar în casa Hogii, trebuia sa se multumiască numai cu apa, urgisită la masa primarului, din moși-strămoși șică-și dreagă gura, la sfârșit, cu cafeaua fără zahar, dar aromată și gustoasă.

Părintele Ciocan încuviință și el dorința Primarului, căruia îi săriseră în ajutor și ceilalti oaspeți. Blagoslovi ironic adunarea, cerându-i tăcere și ascultare și sfârși în chip de citanie a Apostolului: "din cartea preafericitului în legea lui Mahomet, Hogea Cantemir, citire".

Mulțumit și de mâncarea ce pusese dinaintea oaspeților și prietenilor săi ca și de dorința lor de a-i asculta poveștile, Hogea Cantemir începu, dupa ce-și mângâie binișor, cu mâna stângă, mustățile și barba:

"Uite, bre, cum poveste asta estem. Un imam, cum eu estem, avut grădină cu zarzavat, avut la beci, chiub untdelemn. Ama, imam văduv estem, singur estem, copii mari, la casa de la ei estem. Dimineață, facem imam *sobh*, cântăm geamia *ezan*, mergem pe urmă grădina. Culegem imam *patligean* vânăt, culegem *patligean* roș culegem usturoi. Culegem și spunem imam, când culegem, *surata de la masa pus* asta în Coran estem. Mahomet spunem acolo, Allah stapân la tot în lume estem, Allah vedem tot, fiți la voi om drept și frică de Allah aveți la voi. Intrăm apoi imam casă, curățăm *patligean* vânăt, curățăm usturoi, curățam *patligean* roș, punem tingire, un rând *patligean* vânăt, un rând *patligean* roș. Dăm gios imam la beci, punem tingire la cana de la chiub, învârtim cana și untdelemn curgem la tingire. Punem imam la cuptor tingire, mergen giamia ,cântăm *ezan*, spunem *dhor*, întorcem imam acasă. Mâncare la cuptor gata estem, mâncare bun estem. Mâncăm imam și Allah lăudam."

Dar un dimineață, facem imam tot marafet asta cu *patligen* și usturoi, punem tingire la cana de la chiub, învârtim cana, ama untdelem nu venim la el. Untdelemn nu mai estem. Atunci imam, *aman, aman* strigam la el, când vedem nu avem asta bun mâncare. Leșin venim la imam și cădem cum mort, lângă chiub.

Venim vreme la *dhor*, venim vreme la *așr*, ama la geamia, nu cântam imam *ezam*—imam acasa beci, leșin avem.

—"Ce asta *fesat*, bre—ce turburare, adică—întrebăm ominii în sat, când vedem, imam nu cântăm *ezan*. Venim ominii acasă, căutăm imam și găsit la el leșinat, lângă chiub, tingire cu *patligean* ținem el la mână."

"Bre, asta mâncare, *imam baialdi*—adică, leșinul imamului—estem, zicem un tatar batrin și de atunci *imam baialdi*, asta mâncare chemam la el."

Ne-am ospătat cu toții, cu mare plăcere din *imam baialdi*—ul lui Hogea Cantemir. Il socotiam tot atât de gustos, ca și ghiveciul, în care era mare meșter Drăgan Dulgherov. Știa bulgarul să aleagă zarzavaturile și să pună din fie-care, în măsură potrivită, ca dulceața și aroma tuturor la un loc și a fiecăruia, în parte, să se simtă în nări și pe limbă.

După mâncare, venia rândul pepenilor, apoi al cafelei. Hogea Cantemir punea feligenele pe masă și la fiert, în nisip încins cu cărbuni de lemn, atâtea ibrice mici de alamă, câți musafiri erau. Le veghea apoi cu mare băgare de seamă și drămuia fiertul, după cum vrea sa iasă cafeaua, cu caimac sau gingirlie.

—"Așa cafea, nici *cafegi-bașa* nu-i face Sultanului, la Ildiz-Kiosk spunea primarul, când gusta din ea, căutând și el să se mângâie, cum putea, de lipsa țuicii de caise și a vinului de Murfatlar, de la masa Hogii."

Pe când musafirii sorbiau tacticos din cafeaua fierbinte și unii din ei mai și fumau, Hogea Cantemir lua o carte din raft și începea să ne citiască poezii persane, *maraturi, ghazaluri, sahibiauri, mukataaturi, rubiaturi* și *mufradaturi*, sau, cum le spunem noi, elegii, gazeluri, ode, epigrame, catrene și distihuri, tâlmăcindu-le în graiul nostru.

Dintre cei mai vestiți poeți persani—trei la număr și pe nume, Firdusi, din Thus, Saadi, din Șiraz și Hafiz, tot din Șiraz, cântăreț gingaș nu numai al dragostei, dar și al vinului, deși era dascăl în învățăturile Coranului—Hogea Cantemir îl socotia pe Firdusi, care a trăit acum vre-o zece veacuri, mai presus de toți. Cântărețul nefericit Firdusi își câștigase întâietatea, nu numai prin stihurile lui dumnezeești, dar și prin întâmplările fără pereche, întâmpinate în mult zbuciumata lui viață, pe care i-au făcut-o și mai amară încă, sfetnicii și slujitorii Sultanului său.

—"Sultan și *adam*—adică omul de rând—"bun estem la ei, spunea Hogea Cantemir, ținând cartea lui Firdusi pe genuchi și uitându-se blajin la noi, dar cu gândurile departe, ca și cum ar fi privit cum se desfășoară sub ochii lui, faptele petrecute acum zece veacuri, cale ne despărțiau de poetul urgisit." "Sultan—urma el, vorbindu-ne ca unor învățăcei—sus, aproape de Allah, ședem; bun estem Allah, bun estem Sultan; *adam* aproape de *toprac*—de pământ, de țărână—estem: bun estem *toprac*, bun estem *adam*. Ama, între el, asta vizir, asta *vechil* adică dregători—estem; nu bun estem. Asta vizir, asta vechil vindem la Sultan și facem suferință mult la *adam*. Viața mult frământată și plină de desamăgiri a lui Firdusi, era, pentru Hogea Cantemir, încă una din pildele vii pentru credința ce nutria și învățătura ce împărția el tuturor, că Sultanul și norodul sunt suflete bune și cu credință în Allah, dar vizirul și dregătorii sunt oameni cu suflet hain și fără lege, ce amăgesc și înșală pe Sultan și asupresc poporul."

In adevăr, poetul fără noroc Abdul-Kasim Mansur, numit mai târziu, de către Sultanul Mahmut Ion Sabuktagi, Firdusi, ce pe persienește înseamnă *Acel din rai*, fiind-că —spunea Sultanul—poetul preface adunarea, unde se citesc stihurile lui, într'un colț de rai, a scris acum zece veacuri poemul epic *Șah Nameh*—Cartea Domnitorilor, am spune noi. Insă cele șasezeci de mii de stihuri, în care a cântat întreaga slavă a împărăției Perșilor, presărată cu sfaturi și învățăminte înțelepte, pentru cârmuirea împărățiilor, nu i-au adus lui Firdusi, din pricina pizmei și uneltirilor vizirului și dregătorilor, decât nenorociri, năpăstii și desamăgiri, în loc de răsplata împărătească promisă și dorită de Sultan.

După ce ne povestia viața nefericitului poet Firdusi, Hogea Cantemir ne tâlmăcia din *Șah Named*, care începe ca o rugăciune asemănătoare celor din liturghia noastra:

"In numele lui Dumnezeu milostiv și iertător, în numele Atotputernicului Stăpân al sufletelor și înțelepciunii omenești;

"Cel necuprins de gândirea omenească, Stăpânul lumii, Stăpânul Soartei și Impărțitorul fericirii și nefericirii;

"Cel ce trimite Profeți printre oameni, Stăpânul timpului și al mersului soarelui, lunii și luceferilor pe cer și Cel ce le-a dat lor lumină;

"Cel ce e mai presus de orice cuvânt, de orice nume, de orice gândire.

"Dacă tu, om muritor, nu-l poți zări cu ochii tăi omenești, nu te mânia pe El, fiind-că nici gândul nu poate ajunge până la El ce e mai presus de orice măsură și de orice poartă un nume.

"Carele se ridică de-asupra acestei lumi și săgeata duhului și a minții omenești nu ajunge până la El.

"Dacă omul poate alege cuvintele sale, el nu poate alege decât pe acelea cu care dă un nume, celor cunoscute de el și le cunoaște pre ele; însa nimănui nu-i e dat a prețălui pe Dumnezeu, în slava Lui. Drept credinciosului nu-i mai rămâne decât să-și încingă frunea cu cununa supunerii și ascultării.

"Cum ar putea slăvi pe Ziditorul lumii, omul, cu becisnicia minții sale și sărbezenia graiului său omenesc? Lui nu-i mai rămâne decât să crează în ființa veșnică a lui Dumnezeu și să se stapâniască de a înșira vorbe deșarte și netrebnice. Să I se închine Lui și să se supună poruncilor Sale. Credința în Dumnezeu întăreșe inima omenească; dar mintea omului nu poate străbate vălul strălucitor al slăvii dumnezeești, nici ajunge până la El."

—"Are dreptate păgânul"—îl întrerupse Părintele Ciocan, care asculta cu mare luare aminte, cum Hogea Cantemir tâlmăcia stihurile lui Firdusi. "Grăește ca Sfântul Ion Gură de aur al nostru și Dumnezeu trebuie să-i fi iertat păcatele și să-l fi iertat și pe el, că nu s-a născut, nu a trăit și nu a murit în legea Domnului nostru Isus Christos. Adevărat este, bre Hogea Cantemir Effendi, Dumnezeu e mai presus de înțelegerea noastră și noi nu putem să vedem din puterea și slava Lui, decât ce ne trimite El, pe măsura minții și înțelegerii noastre. Dar mai presus de minte, e credința, care te duce mai departe și te înalță mai sus decât mintea cea mai ascuțită și mai înțeleaptă. Uite, de pildă, cum spunem noi, mergi cale lungă și ajungi la o prăpastie adâncă și întunecoasă, de nu-i vezi fundul și largă, de nu-i zărești marginea cealaltă. Și peste prăpastie, nu e decât o punte îngustă, ca o muche de cuțit. Mintea îți spune că nu poți merge mai departe, că trebuie sa te oprești și să faci cale întoarsă, dacă nu vrei să-ți irosești viața, rătăcind pe marginea prăpastiei, fără să ai putința vre-odată să afli ce e în fundul ei și dincolo de ea. Ochii nu-ți pot duce pașii, că ei îți dă măsura primejdiei si-ți prilejuiesc amețială; dar credința te întărește și te trece de partea cealaltă."

—"Așa estem, bre Papaz Ciocan, în crediță estem putere de la *adam*; asta de la Allah avem", încuviință Hogea Cantemir și urmă cu tâlmăcirea din Firdusi:

"Dumnezeu a făcut lumea din nimic și din nimic a făcut pământul, apele, văzduhul și focul. El a dat făptură și viață dobitoacelor, dar nu le-a dat înțelegere, să poată deosebi fapta bună de cea rea și mai târziu a făcut pe om, care e cheia și stăpânul tuturor ființelor și lucrurilor de pe lumea aceasta. Capul și trunchiul omului se ridică măreț spre cer, drept ca trunchiul chiparosului. Omul are grai și minte și faptele lui izvorăsc din ea. El e cel din urmă în timp, dar e în fruntea ființelor făcute de Dumnezeu și lui nu-i e îngăduit să se lase amăgit de lucruri deșarte."

Toți urmariau cu încordată băgare de seamă cele ce citia Hogea Cantemir și din când în când făceau semn din cap, că așa e p r e c u m tâlmăcia el; chiar și Vălătuc, agentul sanitar, căruia lumea îi zicea *doftorul*, dar îl socotia ca nelegiuit, de când îl văzuse răscolind măruntaiele și ciopârțind, împreună cu medicul plășii, doctorul Themo de la Medgidie, pe un biet drumeț găsit mort, la marginea satului.

Se făcu o tăcere adâncă și fie-care rumega în sine cuvintele înțelepte ale nefericitului și zbuciumatului Firdusi.

—"Asta, acum berechet estem", spuse Hogea Cantemir închizând cartea. Alta dat' mai departe mergem."

—"Ascultă bre, Hogea Cantemir Effendi, ce trebuie să facă omul la voi, la musulmani, ca să între în rai?, întrebă Părintele Ciocan pe Hoge, când acesta veni din

(*Urmează în pagina 7.*)

Hogea Cantemir

nou în mijlocul nosru, după ce pusese cartea lui Firdusi la locul ei şi mai făcuse rânduială în rafturile cu cărţi.

—"Papaz Ciocan, răspunse Hogea, *Allah elaziz menan* —Allah e atotputernic şi milostiv— în rai lăsăm la El pe cine mărturisim nu estem alt Dumnezeu decât Allah şi Mahomet, Profet de la El estem—asta *sahada* cheman; dam dijma la sărac—asta *ezzecat* chemăm şi ţinem post de la Ramazan; cine putem, facem şi hagialâc la Meca, la mormânt de la Mahomet."

Hagialâcul este ceremonia cea mai însemnată a Islamului şi hagiului i se hărăzeşte *barakaua*, care e harul ceresc, dăruit musulmanului binecuvântat de Allah.

Hogea Cantemir făcuse hagialâcul la Meca. Era şi hagiu şi binecuvântarea lui Allah îl ridica şi mai mult în vaza oamenilor din judeţ, şi tătari şi rumâni. Povestia cum a călătorit cu *menzilul*—cu poşta turcească—cum a trecut munţi, călare pe catâr, cum a străbătut deserturi de nisip, pe cămilă şi marea, pe corabie, până a ajuns să vadă sicriul lui Mahomet, care pluteşte în aer şi sa bea apă din Zemzem, izvorul scos la ivială de Archanghelul Gavril. Se însufleţia, când ne spunea, cum a săvârşit *omraua* care e slujba şi închinăciunea de la Kaaba, cum a urcat apoi năvalnic, împreună cu ceilalţi pelerini colina Arafa, în strigăte de *labika*, ce înseamna *la porunca Ta, Allah* şi în fine, cum a luat parte la ceremonia de sfârşit, numită *vokuf*, adică *sus, în slava lui Allah*, după care apoi i s-a hărăzit binecuvântarea de Hagiu.

Toţi ascultam cu mare băgare de seamă şi uimire povestirea lui Hogea Cantemir şi ne minunam de greutăţile şi încercările, prin care trece musulmanul, până ajunge să se numiască *Hagi*. Acum înţelegean noi, de ce la ei hagii sunt atât de respectaţi şi ascultaţi şi socotiţi aproape de-opotrivă cu hogii.

—"Ama şi la noi hagialâc este, bre, şi hagii avem şi noi"—intră nepoftit în vorbă bulgarul Drăgan Dulgherov, grădinar şi zarzavagiu, cum s-a fost spus mai sus. "Tot aşa cu minunăţii hagialâcul nostru, ca al musulmanilor este urma el fudul: întâi cu *menzilul* turcesc mergi, apoi Balcanii pe măgar treci şi pe urmă cu carul cu bivoli până la Galipoli sau la Cavala, la Marea Albă, cum spuneti voi la Marea Egee, mergi. Acolo, pe corabie cu pânze te urci şi zile şi chiar săptămâni întregi, pe mare mergi. Când căpitanul corabia, în mijlocul mării sau în port să opriască vrea el, în mare un lanţ lung aruncă şi de capul lanţului o pisică cu ghiare de oţel legată este. Şi de fundul mării, cu ghiarele pisica se prinde şi corabia pe loc ţine."

—"Cum putem asta, bre, Bai-Dragan"—îi răspunse Hogea Cantemir îngăduitor, pe când ceilalţi îl priviau batjocoritor pe bulgar şi gata sa-i umfle râsul, de nerozia ce spunea—, "cum intrăm asta pisică în apă, că pisică ferim el de udătura?"

—"O fi poate vre-un *marafet* de la corabie, cu numele de pisică"—vru sa-i vie în ajutor bulgarului, Părintele Ciocan—, "şi tu crezi că e vorba chiar de pisică, în carne şi oase. Şi la noi zice rumânu *capră*, diavolului de dobitoc stricător, *capră*, sculei de tăiat pe ea, lemne, cu fierăstrăul şi *capră* scaunului de la trasură; dar n'o să te crează nimeni, când vei spune că tai lemne sau că vizitiul şeade pe un dobitoc viu, cu coarne răsucite. Cine ţi-a mai spus şi gogoriţa asta, că de văzut, cu ochii tăi, nu cred să fi văzut"?

—"Hagi Jecu Sifonaru mi-a spus"—răspunse Drăgan cu hotărârea omului ce împărtăşeşte un lucru auzit de la cine-va, care nu se poate înşela. "El Hagiu este—urma Drăgan—tot bulgar ca mine el este, dar la Sfântul Mormânt a mers el. De la el, din ţara bulgarească, de la Sliven, cu alţi bulgari, cu carul cu bivoli, a pornit el. La Galipoli, în ţara turcească, au ajuns ei şi acolo, pe corabie cu pânze s-au urcat. Capitanul, pe loc corabia ţinea, cu pisică prinsă cu ghiarele de fundul mării şi legată cu lanţ de corabie. Când lanţul capitanul a tras, pisică de fundul marii s-a desprins şi corabia, pe mare a pornit. Săptămâni întregi, până la Haifa, tot în ţara turcească, dar în Asia Mica au mers ei. Acolo, din nou capitanul pisică în mare a aruncat şi pisică din nou cu ghiarele, de fundul mării s-a prins şi corabia pe loc, la malul marii, în port la Haifa, s-a oprit. Aşa să stiţi voi, că aşa Hagi Jecu Sifonaru mie mi-a spus, cum eu vouă v-am spus şi aşa este, cum Hagi Jecu a povestit, că el Hagiu este"—sfârşi Dragan ţanţos şi cu o hotarâre cu neputinţă de zdruncinat.

Toi izbucniră în hohote de râs şi priviau batjocoritor pe bulgar, dar găsiau pricină şi desvinovăţire la dârzenia cu care el nu vrea să dea înapoi cu o iotă de la neroziile povestite, spunându-şi oamenii, din câte văzuseră şi pătiseră ei în viaţa, că aşa e neamul lui bulgaresc, încăpăţânat. Hogea Cantemir însă, zâmbia numai, îngăduitor aşa cum era el, iertător de toate şi îndelung răbdător find-că—spunea el—"Allah iartă tatarului, lenea, rumânului, lauda, ţiganului, minciuna şi bulgarului, prostia şi încăpăţânarea. Totuşi, nu vroia să-l lase pe bulgar să creadă asemenea nerozii, ca să nu le mai povestiască şi altora.

—"Uite, bre, Bai-Dragan, spuse Hogea Cantemir împăciuitor, întrebare facem şi la *muktar*. El carte ştim şi lege rumânească şi papistaşe cunoştem la el şi la patru neamuri străine, pe limba lor, vorbim el. Spunem, bre, Effendi Muktar, dacă scriem carte, estem pisică, aşa cum Bai-Dragan poveste facem? Sfârşi Hogea Contemir, aşteptând în linişte răspunsul.

Primarul mai auzise şi de la alţi bulgari, care vorbiseră cu hagii din neamul lor, despre pisica năzdrăvană, cu ghiare de oţel, legată cu lanţ şi aruncată în mare, să ţie corabia pe loc; dar îi găsise *merchezul*, adică rostul şi partea simţtitoare a gogoriţei ăsteia.

—"Bre, Bai-Drăgan"—îi vorbi primarul lui Drăgan Dulgherov—pe limba voastră, bulgărească, pisică se chiamă *kotka*, iar cuvântul *kotva* înseamnă ancoră. Ce bulgar o fi fost întâi la hagialâc, la Sfântul Mormânt, o fi povestit la ai lui, cum a mers pe mare cu corabia şi cum se opria corabia pe loc, atunci când căpitanul ei arunca în mare o *kotva*—o ancoră—care era legată de un lanţ lung şi capătul celalt al lanţului, prins de corabie. Dar bulgarii, care nu văzuseră în viaţa lor mare şi corăbii, când auxiau de *kotva*, adica ancoră, sculă necunoscută lor şi cuvânt fără nici o noimă, pentru ei, credeau că e vorba de *kotka*, ce înseamnă pisică. Asta, mai cu seamă, dacă o fi fost vre-unul din ascultători niţel fudul de ureche. Şi de-aici, toată povestea bulgarilor voştri, cu pisica năzdrăvană.

—*Tuca na glava*, striga vesel Drăgan, ciocănindu-şi de câte-va ori, cu degetul arătator îndoit, capul, ca pe un pepene, când îl încerci dacă e copt sau nu. —"*Aferim*, bre, Hogea Cantemir Effendi şi tu, Papaz Ciocan şi tu, Muktar", mai spunea el, hiritisind pe Hogea Cantemir, pe Părintele Ciocan şi pe Primar şi vrând să le spună că ei au multa minte în glavă. Pe când ceilalţi râdeau cu poftă, afară de Hogea Cantemir, care-şi mângâia mustăţile şi barba, Dragan rămânea uimit, ca după o mare descoperire. Apoi de-odată se lumină la faţă, ca şi străbunul lui, Dedu Ivan, care credea că a scos luna din puţ, după cum spun poveştile noastre.

Alte-ori Hogea Cantemir ne citia, tot din cărţile lui Firdusi, despre vitejiile voinicului Gihanghir, care e frate bun cu Făt-Frumos al nostru şi cu alţi Feţi-Logofeţi, din baladele populare bulgăreşti, muscăleşti, nemţeşti şi chiar galice; ori ne tălmacia din cărţi turceşti, stihuri de-ale poetului Baki ori întâmplări şi descrieri deale vestitului istoric şi geograf Hagi Kalfa; dar nouă ne plăceau mai mult fabulele şi inprăvile lui Nasr-ed-din, hoge şi învăţător la Sivri-Hisar lânga Konieh, vechiul Ikonion, în Asia mică. Unele din scrierile lui au fost răspândite în popor şi la noi, de Anton Pann şi autorul lor a ajuns de poveste, sub numele de Nastradin Hogea. Şi astăzi—ne spunea Hogea Cantemir—mormântul lui Nasr-ed-din Hogea e îngrijit şi cinstit la Ak-Şekir, în Asia mică, iar după tradiţie, vestitul Timur-Lenk sau cum i se mai zice în cărţile apusene, Tamerlan, cumplitul cuceritor mongol, îmbunat şi înveselit de fabulele şi poveştile glumeţe şi de multe ori fără perdea, ale lui Nasr-ed-din Hogea, i-a cruţat oraşul, nedându-l, ca pe celelalte, jafului şi focului, iar pe locuitorii lui, sabiei şi robiei.

Intre multe poveşti de-ale lui, aflate de la Hogea Cantemir, mi-amintesc de una, pe care ne-o spunea, de câte ori vrea să ne arate, că omul găseşte temei, şi desvinovăţire, la ori-ce faptă a lui, ori cum ar face-o şi ar întoarce-o: Nasr-ed-din Hogea, cum mergea odată vara, pe arşiţă, la câmp, s-a oprit în marginea drumului, să mai răsufle şi să-şi potoliască setea cu un pepene verde, ce-l avea în tolbă. A tăiat, cu cuţitul, pepenele în felii, în lung şi l-a mâncat, lăsând pe coji, miez roşu, gros de un deget.

—"O să treacă oamenii din sat pe aici şi o să-şi spună, când vor vedea cojile cu atâta roşu pe ele: "bre, ce *ciorbagiu*—ce boier— o fi mâncat pepene verde aici, că numai ciorbagii manâncă aşa cilibiu—şi-a zis Nasr-ad-din fudul.

Când să plece, Nasr-ed-din Hogea privi cu părere de râu miezul roşu, lăsat pe coji. —"Păcat, de bunătate de harbuz, să-l ciuguliască ciorile"— îşi zise el—şi cum nu-şi potolise bine setea, începu să roază cojile cu dinţii, până le-a lasat albe de atâta ros.

—"Bre, tot un *ciorbagiu* o să spună lumea, că a mâncat aici"—îşi zise din nou Hogea: *ciorbagiul* nu umblă pe jos, merge pe măgar. S-a oprit *ciorbagiul* aici, s-a dat jos de pe măgar, a mâncat el pepenele şi pe urmă a dat măgarului cojile să le roază."

Venise vremea *mahrebului*—rugăciunea de la mijlocul după-amiazei. Hogea Cantemir se pregătia să plece la geamie, să cânte *ezanul*, din minaret şi să facă apoi, în geamie, slujba *mahrebului*. Noi oaspeţii îi spuserăm pe rând, câte un *teşekür ederis*—adică "mulţumim dumitale"—însoţit de un *talâm*—de o plecaciune, după obiceiul tătăresc şi apoi plecarăm fiecare la treburile lui.

Va urma.

P O E Z I I

Si-a rasarit

Intru amintirea vărului meu Slt. Al Filimonescu, decorat cu "Mihai Viteazul", căzut în stepa kalmucă.

Şi-a răsărit acum când scriu
din putredul albit sicriu...
icoana munţilor Carpaţi
cu mii de fraţi
întemniţaţi...
Toţi trec în marş
la faţă arşi,
încătuşaţi,
înlănţuiţi,
bătuţi cu pietre
şi huliţi...
Şi-au răsărit acum când scriu
trei fraţi
căzuţi la Stalingrad—
sub cer de sânge
şi nomad...
Şi-au răsărit pe Volga sus
unde-i crucificat Isus...

• Si-o sa-mi fie dor

"Şi-o să-mi fie dor...
de fata mamii"
în celula neagră
de un veac...
"Şi-o să-mi fie dor"
în ocna morţii,
printre muribunzi
în lanţuri şi fior...
Când doar zidul muced
plin de apă,
picurândă de sus de pe tavan—
sapă groapă...
fratelui Ştefan!
"Şi-o să-mi fie dor
de fata mamii"
Cătălina,
zână din poveşti
ce 'n vis tresalţi nevinovată...
şi pe taica scump îl pomeneşti!
"Şi-o să-mi fie dor
de fata mamii"
după gratiile reci
ca ghiaţa...
Păn'la toamna galbenă
ca luna,
când s'o stinge
lacrima,
viaţa!

Al. Silistreanu.

Imn pentru hramul adormirii

In ţarcu-acesta, străjuiţi de flinte,
Cu ce să-ţi prăsnuim plecarea, Doamnă,
In stol de îngeri, peste nori, 'nainte,
Spre tronul fără noapte, fără toamnă?

Noi n'avem flori cu bucle aurii
Din care să'mpletim chenar icoanei,
Nici smirnă, s'o topim printre făclii
In neagra desnădejde a satanei.

Şi dac'am vrea să-ţi încrustăm pe piatră
Un legământ plecat de închinare,
Noi nu suntem stăpâni pe nici o vatră
Ca s'o grijim vremelnic în altare.

In stepa cu ostateci înjugaţi
N'au înverzit decât cununi de spini
Pentru calvarul ochilor scuipaţi
Sub care te-ai oprit ca să te'nchini.

Pe uşile de har, împărăteşti,
Am zugrăvi arhangheli vestitori
Cu chipur'le pe cari le întâlneşti
Oriunde Te arăţi prin închisori.

Tu singură, în strai de curcubee
Ai primenit nădejdea'n dăinuire,
Şi n'am ştiut alt farmec de femee,
Mângâetoare mamă, fără mire.

De pretutindeni vii: din flori, din ghimp,
Din ochi de lup, din stânci şi din apus,
Tu care-ai adormit fără de timp
Şi-alini cu mâna pusă pe Isus.

In templul suferinţii noastre-aduci
Odăjdii pentru slujbele de hram,
Când braţele ni se desfac de cruci
Şi din robii, se'nalţă'ntregul neam.

Virgil Vasiliu.

Gales, 15 august 1953.

Ion Voda cel cumplit *

Pornit-a Turcimea cât frunza şi iarba
Voind a stropşire cumplitul voivod,
Ce stă cu mândrie, iubit de norod...
Ci mâna-ş petreace viteazul prin barbă
Şi ochii—şi aruncă, pe jilavul glod.

Iar fruntea şi-o nalţă, făcând jurământ:
Oştire-i puţină, nici puşte, nici hrană,
Nici apă nu iaste şi-armia duşmană
Venit-a să'ncalce pământu-ne sfânt!

Boiarii degrabă ar vrea să se'nchine
Păgânei armate, decât ca să moară
Pe câmp de bătaie şi oastei creştine

Ruşine să-i facă în ultimă oară!
Voiu merge la moarte şi numai prin mine

Va creşte mândria din nou preste ţară...

I. G. Dimitriu.

* *Din volumul manuscris "Letopiseţ de Veacuri".*

DEJUNURI LITERARE

de C. XENI

INTRE toate amintirile tinereţei, nici una nu mi-e mai preţioasă, mai caldă şi mai neuitată, decât amintirea dejunurilor pe care le oferea poetul Alex. Vlahuţă în fiecare Duminică, unui cerc de amici. Un cerc ales şi restrâns. Tot d'auna acelaş. Să-i citez: Patriarhul mesei, înconjurat de o veneraţie impresionantă, era pictorul N. Grigorescu. Era şi cel mai în vârstă. Apoi nelipsiţi I. L. Caragiale, George Coşbuc, Barbu Delavrancea, o doamnă stimată de toţi, doamna Gâlcă, tovarăşa de viaţă a lui Vlahuţă. Ea prezida. In sufrageria plină de covoare româneşti, unul mai frumos decât altul, o masă boerească. Faţa de masă albă ca zăpada, cu broderii de Karlsbad ca şi paharele de cristal greu, niciodată mai puţine de trei şi de diverse mărimi. Pentru o societate de artişti şi pentru o vreme când literatura şi arta nu aduceau deloc lux şi bogăţie, somptuozitatea acestor dejunuri putea pare exagerată. Dar nu era aşa. Căci dacă Vlahuţă, băiat de obscur ţăran din Moldova, când l-am cunoscut şi eu, trăise în tinereţe mulţi ani de sărăcie, atunci când aveam favoarea să-l frecventez, avea două surse de abundenţă. Spiru Haret, ilustrul ministru al Instrucţiunii Publice şi al Artelor din guvernele brătieniste, aprecia mult pe Vlahuţă şi-l însărcinase să scrie "România Pitorească", prilej de a'l îndemniza cu oarecare lărgime. In acelaş an îl numise în cadrele budgetare: un inspectorat cultural oarecare, cu o destul de amicală remuneraţie lunară, pe deplin meritată dealtfel. A doua sursă de posibilităţi i-o oferea mica avere ce poseda Dna Gâlcă, fiica unui înstărit agricultor din Râmnicul Sărat, din Pueşti.

Alex. Vlahuţă era atunci văduv. Divorţase de soţia lui pe care o adorase. Un adulter al cărui erou fusese chiar cel mai intim prieten al său-scriitor de seamă şi el-un adulter care, transpus în romanul său *Dan*, îl sdruncinase adânc, a dat poetului hotărîrea fermă de a nu se mai căsători niciodată. Nu putea pricepe cu nici un preţ ceiace i se întâmplase aşa. "Gândul meu se sbate încă între vis şi adevăr"... scria el sângerat, evocându-şi durerea în versuri. Dar şi singurătatea îl apăsa. O prietenie serioasă cu o femee cuminte... De ce nu? Şi întâlnind pe dna Gâlcă, serioasă, plină de tact şi de discreţie, ataşată de frumuseţile literare, Vlahuţă a crezut că şi-a găsit în adevăr o tovarăşă de viaţă de vârsta şi seriozitatea lui.

Dejunurile literare din etajul IV al Palatului Funcţionarilor Publici de la şosea, erau şi ele opera frumos alcătuită a dnei Gâlcă. Se vedea peste tot mâna femeei şi se vedea iubirea cu care totul apărea rânduit. Şi ce nu se punea pe masă la aceste plăcute dejunuri? Era ceva însă care nu puteau lipsi: icrele negre tescuite. Nu se admitea masa fără ele. Şi deşi "negre", ele luminau masa numai de cât. Venea o cegă, urma un nelipsit curcan crescut cu grijă la via din Dragoslaveni a dnei Gâlcă, curcan aşezat pe o largă canapea de varză călită, apoi brânzeturi, o "tortă" multicoloră şi, ca final, noul fruct de pe vremea aceea, parfumat şi scump, ce purta frumosul nume de "mandarine". Vinurile? Erau delicioase. Mai mult nu e nevoie să spun. Căci conmesenii nu erau străini în materie. Departe de asta! Şi mai ales pe Delavrancea nu-l puteai mulţumi cu orice...

Dejunul se anima tot mai mult, glumele şi vorbele de spirit curgeau fără economie, dar între conmeseni fiecare participa cu caracterul firii sale intime. Cel mai tăcut sta în capul mesei "domnul" Grigorescu. Chel şi cu o mică mustaţă albă tăiată scurt, ochii săi negri, mici şi extrem de vii, urmăreau fiecare vorbă a celorlalţi. Dar pe a lui n'o auziai niciodată. Prestigiul lui domina pe toţi. Câte odată zâmbea puţintel, dar puţintel. Totul era proporţionat la acest mare artist: era mic, slăbuţ, tacut şi timid.

Avea mari asemănări cu Vlahuţă şi la fizic şi la moral. Deaceea se simţeau fraţi. Pe Caragiale însă, Grigorescu nu-l "făcea haz" cum se zice. Inteligenţa lui agresivă, tendinţa lui spre paradox, ironia lui neîncetată, îl intimidau pe blândul bătrân.

Un alt timid, un alt mare tăcut era George Coşbuc ale cărui "Balade şi Idile", de curând apărute, îi daseră o celebritate răsunătoare. Frumuseţea limbei, simţul poetic, noutatea inspiraţiei sale, optimismul fermecătoarelor sale idile, daseră lui Coşbuc o aureolă literară ce contrasta isbitor cu feciorelnica lui modestie şi timiditate. Fire suferindă, părea bolnăvicios şi n'a trăit mult. Figura lui slabă, încadrată de o mică bărbuţa roşietică, nu trăda în nimic pe strălucitul autor despre care se vorbea în orice casă. Am impresia că Coşbuc-ardelean până în vârful unghiilor-nu se adaptase felului nostru de a fi. De aici, poate, rezerva vieţii lui, timiditatea lui excesivă de câte ori se simţea într'un cerc de "regăţeni".

Dar mă grăbesc să spun că în jurul acestei mese elegante nu erau numai timizi. Erau acolo doi vorbitori plini de vervă şi plini de talent. Erau Caragiale şi Delavrancea. Conmesenii nu adormeau niciodată. Celebru şi el prin piesele ce făceau furori în acea epocă, autorul "Scrisoarei pierdute" era socotit de toţi tovarăşii de masă nu numai ca un mare talent, dar ca cel mai inteligent dintre toţi. Şi aşa era. In oricare discuţiune, indiferent de subiect, literar, ştiinţific sau politic, toţi aşteptau părerea lui Conu Iancu. Şi toţi erau siguri că el va interveni fără multă întârziere. Privind prin ochelarii ce nu-l părăseau, privind surâzător în dreapta şi apoi în stânga cu un surâs plin de ironie, părea că vrea să spună: "Nu ştiţi nimic, proştilor. Să vă spun *eu* cum stă chestia". Şi în adevăr, originale şi atrăgătoare, ideile lui se desfăşurau "agale" într'o admirabilă limbă românească, cucerind încet-încet, printr'o scamatorie de argumente, chiar şi pe cei de altă părere. Vlahuţă îndeosebi îl savura. Numai când Delavrancea, orator din naştere, se decidea să intervină, atunci când credea el că ceeace spunea Iancu prea "era lată", numai atunci discuţia se anima dintr'odată. Căci Caragiale nu iubea nimic mai mult ca paradoxul. Când ziceai alb, el spunea invariabil că e negru. Inteligenţă şi spirit avea prea destul pentruca verva lui să nu te cucerească.

Vlahuţă, Grigorescu şi Coşbuc erau calzi partizani ai stilului românesc în arhitectură. Graţie influenţei lor, casele de stil românesc în Bucureşti se înmulţeau văzând cu ochii. Multe, frumoase. Caragiale era foc!

—Ce stil românesc, domnule? Habar n'ai onorabile! E stilul bizantin bisericesc, adică un stil bazat pe principiile religiei de renunţare la plăcerile lumeşti. Lumină puţină, adică întuneric şi tristeţă. Deaceea ferestre mici, ziduri groase de mânăstire, absurditate arhitectonică!

Furtună de protestări indignate din partea naţionaliştilor. Blândul Grigorescu era dezolat să audă aşa ceva. Se uita când în farfurie când în tavan. Delavrancea începu lupta. Vlahuţă îl susţinea. Conu Iancu însă nu-şi ieşea din calmul său ironic şi din când în când mai venea cu un pachet de argumente. Drept să spun, dacă argumentarea lui Caragiale nu mă convinsese pe deplin, nu mă lasase nici indiferent. Masa a durat mult de data asta. Dar sacrilegiul discuţiunii dovedise iarăşi ce variate şi întinse cunoştinţi de tot felul avea "Conu Iancu".

Toţi cunoşteau adevărata manie ce avea spiritualul autor dramatic în chestia punctuaţiei. Un articol cât de mic, o scrisoare cât de anodină, nu scăpa de lupa severă a examenului de punctuaţie. Virgula şi punctul aveau pentru el o însemnătate care pe mulţi îi făcea să surâdă. Şi când la dejunurile de sus ,din frumosul apartament al poetului, discuţiunile serioase căutau o ieşire, iată pe Delavrancea intervenind:

—Ia mai învaţă-ne Iancule ceva cu punctuaţia.

—Să vă învăţ, stimabile căci voi punctuaţi prost. Şi verva lui conu Iancu se deslănţuia.

—Cum punctuaţi voi, domnilor, propoziţia următoare: Omul care a plecat de aici e o hahaleră?

—Omul, virgulă, care a plecat de aici, virgulă, e o hahaleră, ripostă repede. Delavrancea.

—Hahaleră eşti dumneata, domnule orator. Nu e aşa, nu e aşa. Nu. Nici o virgulă n'are rost aici căci strică chiar sensul ideei. După punctuaţia ta *omul* e o hahaleră, ceeace nu e exact decât pentru tine. Ideea exactă este că omul care a plecat de aici e o hahaleră. Nu altul. Nu omul în genere. Deci nu două virgule ci nici una, domnule.

Fireşte Caragiale avea dreptate. A fost învingător. Dar Vlahuţă care scotea p'atunci "Semănătorul" împreună cu G. Coşbuc, interveni cu o mică anecdotă, povestind cum Caragiale, după ce de două ori şi-a corectat singur o nuvelă pe mesele tipografiei din str. Regală, a plecat cu trenul la Ploeşti. Dar în drum i s'a părut că într'o anumită frază pusese o virgulă prea mult. La prima staţie se dă jos din tren şi expediază lui Vlahuţă o lungă telegramă implorându-l să se ducă repede la tipografie, să oprească imprimarea revistei şi să-i şteargă o nenorocită de virgulă! Părul creţ, şi imens al lui Delavrancea tremura de râs.

Conversaţia acestor Duminici era în genere alimentată de subiectele zilei: câte o apariţie a unui nou volum, aprecieri asupra nouilor talente şi prea adesea subiectele politice ale zilei. Aici divergentele erau mai dese. Caragiale admira pe Take Ionescu, Delavrancea pe Brătianu. Ce de înţepături, uneori pline de haz! In 1906 când Take Ionescu alcătui noul său partid, Caragiale s'a înscris în el numaidecât. Şi a devenit chiar orator.

Doamne, ce frumoasă epocă! Ea mi s'a fixat în suflet cu atâta intensitate încât şi azi, când atâtea decenii îmi apasă umerii, amintirile de mai sus, şi câte altele, trăesc încă vii şi calde în sufletul meu...

* * *

Dar vreun cititor exigent m'ar putea întreba: toate bune, dar ce căutai dta în acel areopag aşa de ales? Fie-mi permis să răspund cu toate smerenia.

Apăruse în acel timp revista săptămânală "Semănătorul". Mare eveniment în lumea literară, căci pe frontispiciu figurau ca directori două nume mari: Vlahuţă şi Coşbuc. Orice poezie, orice articol trecea prin mâna lui Vlahuţă, om mult mai viu şi mult mai activ decât Coşbuc. Era şi mai totdeauna în Ardeal. Eram atunci foarte tânăr. De abia depăşisem majoratul. Dar literatura mă pasiona mai mult, puţintel chiar mai mult decât... facultatea de Drept deşi o frecventam dealtfel destul de conştiincios. Dacă aşi îndrăzni oare să trimit ceva la "Semănătorul"? Mai mult decât un refuz pur şi simplu nu mi se putea întâmpla. Zis şi făcut. Aveam o traducere în versuri-destul de bunişoară-a "Cântăreţului", celebra poezie a lui Goethe. Ce fericire; Traducerea mea apare în "Semănătorul". Prind curaj şi trimit ceva în proză: impresiile de noapte într'un ajun de Crăciun. Erau colorate cu un oarecare humor. Publicate şi aceste impresii de Calea Victoriei. In fine a treia îndrăzneală: trimit un articol critic asupra jocului dramatic cu care stârnise mare admiraţie Agatha Bârsescu. Juca tocmai atunci la Teatrul Naţional. Articolul apare integral. Ba încă ceva nou. Vlahuţă la "Poşta Redacţiei" scrie: Domnului C. X. Vă rog treceţi pe la redacţie. Ce bătăi de inimă în pieptul meu juvenil! Redacţie însemna tipografie. Mă duc chiar în ziua aceea. Intr'un mic local negru, afumat şi fără aer, Vlahuţă lucra la cocorecturi. Ii spun numele meu şi ochii săi adânci, mari şi negri, îmi acordă îndată un surâs binevoitor. N'am să repet, fireşte, aprecierile amabile ale poetului. Dar m'a încurajat nu numai să scriu înainte dar şi să viu să-l vizitez la el acasă. Incântat de atâta bunavoinţă, n'am întârziat s'o fac. Şi iată-ne prieteni şi iată-mă invitat la Duminicile delicioaselor dejunuri. Eram acolo cel mai tânăr, cu mult cel mai tânăr.

Dar mai era uneori încă un tânăr, cu câţiva ani însă mai în vârstă: era tânărul poet ardelean Şt. O. Iosif. Sensibilitate pesimistă, vers clar şi corect, el era deja cunoscut deşi n'avea decât vreo 25-26 de ani. Tăcut şi el. Timid şi el. Mereu congestionat şi apăsat de gânduri. El a scris mai târziu cântecul "La arme".

Şi iată în puţine cuvinte cum ajunsesem eu în acel ilustru areopag. Acum fie-mi permis să spun şi cum *am ieşit* din el.

Imi trecusem licenţa şi mă găseam la o răspântie de viaţă. Afară de mama nu aveam nici o rudă. Problema existenţei, problema viitorului se punea în faţa mea, gravă şi imperioasă. Sa rămân în literatură? Să încep o carieră juridică? Un chin sufletesc! Când iată că la reluarea dejunurilor literare, Vlahuţă pe neaşteptate spune conmesenilor că vor avea regretul să mă vadă plecând din mijlocul lor. *Mi-am dat licenţa şi sunt înclinat să intru în magistratură în cine ştie ce fund de ţară*... Caragiale rupse tăcerea şi, spre mirarea celorlalţi, îmi spune amical... "Bine faci tinere. Oricât talent ai avea, tot mai bine în magistratură decât să mănânci în fiecare noapte cartofi copţi pe mesele de lemn ale redacţiei".

Profundă mirare la toţi. Dar ceeace spunea aşa de pitoresc şi de deprimant omul care îndurase multe în viaţa lui, avea atunci un fond de adevăr. Cultura generală nu era p'atunci răspândită în România. Cititorii literaturii nu erau mulţi. Câştigurile-afară de rari excepţii-nu ofereau artiştilor o viaţa comodă. Literatura însemna p'atunci sărăcie. Dar Vlahuţă care dorea mult să mă păstreze, îi ripostă cu destulă vervă:

—Grecule, n'ai deloc dreptate. Şi eu fac literatură şi vă pot da-nu cartofi copţi-ci pe o masă curată vă dau icre negre, curcan pe varză şi chiar mandarine! Băiatul scrie frumos şi va face carieră. Are ceeace noi nu prea avem: are humor englezesc. Iată, eu nu-l am. Iar tu Grecule, ai spirit, ai ironie, dar humor n'ai nici tu.

Zile şi nopţi m'a chinuit indecisiunea... Până în cele din urmă, cu inima tristă, am preferit Baroul.

Am făcut bine? Am făcut rău?

Lausanne, 1957.

DIN LIRICA MACEDO-ROMANA

Dorlu a gionelui

de George MURNU.

Un gione cu jale multă
Imnă s'cântă 'n cale,
Şi pădurile ma lu-ascultă
Şi-aţea vearde vale:

—"Si-am cupii cum nu-are altu,
Si-am şi-ună fălcare,
S'bag căşeri pri munte-analtu,
S'hiu un celnic mare.

"Irghilii di cali şi iape
S'pască tu vuloagă
S'ved cum padea nu-li încape
Di lişor ţe-alagă.

"Di mulări cărvane lungă
Chiprile si-asună.
Pân' di Cărădă si-agiungă
Ş'pân' di Sărună.

"Şi pri munte, tu pădină,
Tu curii muşeate,
Casa si-ni alghească 'mplină,
Canda-i 'nă palate.

"Doli-aclo, lea piruşană
Tine nveastă, mine gione,
S'nă bânăm hărzita bună
Ş'vrearea s'nu-aibă sone."

Dorinta flacaului

Un flăcău cu jale multă
Umblă şi cântă pe drum.
Şi pădurile tot îl ascultă
Şi acea verde vale:

—"Să am turme cum nu-are altul,
Să am şi o fălcare,
Să pun căşerii pe munte de-asupra
Să fiu un celnic mare.

"Erghelii de cai şi iepe
Să pască în poiană,
Să văd cum padina nu-i încape
De uşor ce aleargă.

"De catâri caravană lungă
Telăngile să sună,
Pâră la Cărădă să ajungă
Şi până la Salonic.

"Şi pe munte, în padină,
In păduri frumoase,
Casa să-mi albească plină,
Parcă-i un palat.

"Amândoi acolo, fă piruşană
Tu mireasă, eu flăcău (mire),
Să ne trăim dăruita viaţă
Şi iubirea să nu aibă sfârşit."

Note.—*Transpunere în daco-română de V. P.*

DIKTATUL DELA VIENA

de G. A. Pordea

RBITRAJUL dela Viena din 30 august 1940 constitue—din punct de vedere juridic—un caz tipic de *Diktat*, formă de convenţiune internaţională negociată şi semnată sub presiune şi prin violenţă, intrată din nefericire în technica diplomaţiei moderne.

Se ştie că Arbitrajul dela Viena nu a fost niciodată ratificat de către România, şi că marile Puteri au refuzat —prin declaraţiuni exprese să-l recunoască, considerând că a fost impus prin constrângere.

Absurditatea sentinţei emise demonstrează suficient prin ea-însăşi că ceeace s'a urmărit nu a fost reglementarea echitabilă a unui aşa-numit litigiu, ci în mod exclusiv desmembrarea României. Acest "*clearing teritorial*" —după expresiunea Profesorului Gheorghe Brătianu— a creat o *stare de fapt* care nu s'a transformat niciodată în stare de drept.

Cu toat acestea, dacă cei patru ani de stăpânire maghiară în Transilvania septentrională pot fi socotiţi într'o perspectivă istorică —pe bună dreptate— doar ca un simplu artificiu strategic camuflând o ocupatiune de războiu, —aceiaşi relativ scurtă perioadă, privită din punct de vedere national, dobândeste o semnificatiune intens dramatică. Pe acest plan, nu pot fi uitate mai ales suferinţele a mai bine de 1.300.000 Români populând regiunea oferită de Puterile "Axei" Ungariei, dar nici anumite aspecte ce se pot caracteriza cel puţin ca supărătoare ale politicei interne româneşti, în momente din cele mai grave ale existenţtei Neamului.

In lumina acestei perspective şi la o distanţă de şaptesprezece ani nu pare lipsit de interes a se reaminti —cu titlu documetar— etapele acestui dureros eveniment,— cu atât mai mult cu cât scrierile, notele, şi memoriile (publicate), menite a fi vărsate la dosarul istoric al acestei perioade frământate, nu abundă.

* * *

Intre anii 1920 şi 1940, politica externă a României, reportată la obligaţiunile sale internaţionale, poate fi calificată ca integră şi corectă, observând în mod principal : respectul absolut al Tratatelor de pace, promovarea policiticei pacifiste si încrederea în opera Societătii Naţiunilor, consolidarea legăturilor de sinceră amiciţie cu Statele Micei Inţelegeri, solidaritatea cu Ţările balcanice, şi —mai presus de orice— menţinerea alianţelor cu marile Puteri occidentale.

Mica Inţelegere şi Pactul Balcanic erau destinate a combate, pe bază de alianţe defensive, pe de-o parte politica de revanşă si revizionismul Ungariei, iar pe de altă parte iredentismul bulgar în spaţiul balcanic. Ambele construcţiuni constituiau pacte regionale aducând o garantie incontestabilă de pace şi de stabilitate.

Cu Polonia, România întreţinea relaţiuni amicale, bazate —din punct de vedere strict diplomatic— pe un tratat de alianţă defensivă, care însă nu prevedea o agresiune venită din Apus. Aşadar, declaraţiunea de neutralitate a României în faţa atacului german în Polonia era justificată. Se ştie, de altfel, că pe marginea acestei atitudini oficiale rezervate, guvernul român a acordat azil refugiaţilor polonezi (armată şi civili), şi a facilitat transportul pe teritoriul românesc a tezaurului Băncii Naţionale a Poloniei, precum şi predarea acestuia reprezentanţilor Marei-Britanii la Constanţa.

Relaţiunile italo-române —amicale după Războiul cel Mare— au suferit prima fisură încă din timpul guvernării Averescu (1926-1927), când acţiunea diplomatică a lui Mussolini a întreprins —fără efect— îndepărtarea României de Franţa. Pe acest eşec s'au suprapus ulterior rivalităţile italo-iugoslave, repercutându —se sub forma unei tensiuni între Roma şi toţi membri Micei Inţelegeri. In sfârşit, apropierea italo-ungară agravă animozitatea faţă de România, înveninată încă prin aplicarea *sancţiunilor* din partea acesteia, cu ocaziunea diferendului italo-etiopian.

In ce privea Rusia, situaţiunea se prezenta complexă şi practic insolubilă. Relaţiunile normale pe care România le-ar fi dorit cu puternicul său vecin dela Est, erau subordonate recunoaşterei *de jure* a alipirei Basarabiei. Prin Convenţiunile dela Londra (1933) pentru definirea agresorului, recunoscându —se suveranitatea *de facto* a României asupra provinciei de peste Prut, relaţiunile diplomatice au fost reluate, considerându— se acest rezultat ca un preludiu promiţător. Negocierile însă iniţiate de Titulescu în vederea concluziunei unui pact formal românosovietic au rămas apoi infructuoase.

In sfârşit faţă de Germania, poziţiunea României —sub aspecte diferite— era si ea delicată. Interesele economice româneşti în Europa centrală impuneau o atitudine nuanţată, constant subordonată preocupării de a nu indispune aliaţii occidentali. Intensificarea schimburilor comerciale româno-germane din anii 1937-1938 au dus apoi la Acordul economic din 3 martie 1939, acord "echilibrat" cu un altul similar încheiat cu Marea-Britanie la 11 Mai al aceluias an. Pe tărâmul politic,conversatiunile purtate în martie 1937 între Goering si ambasadorul României D. N. Petrescu Comnen, desvăluiesc şi circumstanţiază situaţiunea. Cu această ocaziune, Goering a propus recunoaşterea, şi garantarea, din partea Reich-ului, a frontierelor române, în schimbul unui angajament al României de a nu lua parte la nici o coaliţiune îndreptată în contra Germaniei si a păstra un statut de neutralitate în caz de conflict. Goering afirmase că, în acel moment, Reich-ul nu contractase încă nici o obligaţiune faţă de Ungaria. Guvernul român a respins această propunere, demonstrând astfel loalitatea sa faţă de Franta şi Anglia. De altfel, chiar sub guvernul Goga, ministrul afacerilor străine Istrate Micescu declara, la 4 ianuarie 1938, că "România va duce o politică credincioasă alianţelor sale".

In acest spirit de fidel ataşament şi de încredere în efectele înţelegerilor existente, Guvernul român —preopat de consecinţele unei situaţiuni politice internaţionale tot mai tulburi— solicită şi obţinu la 13 april 1939 *Garanţiile* franco-britanice. Textul acestora era următorul : "*Guvernele britanic şi francez atribue cea mai mare importanţă faptului de a preveni orice modificare, impusă prin forţă sau prin amenintare de forţă, a statu-quoului din Mediterana şi din Peninsula balcanică. Luând in considerare împrejurările speciale scoase în evidenţă, de evenimentele ultimelor săptămâni, cele două Guverne dau în consecinţă României (şi Greciei) asigurarea că dacă o acţţiune ar fi întreprinsă punând în primejdie independenţa lor, în aşa fel încât aceste două ţări ar judeca că este de interesul lor vital să reziste cu forţa, Guvernele englez şi francez se obligă a le da de îndată toată asistenţa care este în puterea lor*".

Tratatul de alianţă între Franţa şi Marea-Britanie pe de-o parte, iar pe de altă parte Turcia, lua notă de garanţiile acordate României şi se asocia la ele (art. 3). Totuşi, Turcia, prin acelaşi Tratat, înlătura în mod explicit orice angajament pentru o acţiune ce s'ar fi îndreptat împotriva Rusiei.

Echivocul astfel creat reclama o lămurire. Guvernul român căută deci a obţine preciziuni interpretative asupra cazului deloc improbabil al unei intervenţiuni ruse— preciziuni pe cari sir Reginald Hoare, ambasadorul englez la Bucureşti, le comunică la 14 decembrie 1939, după cum urmează: "*Guvernul britanic a examinat dacă ar fi posibil ca în împrejurările date* (caz de intervenţiune sovietică) *Garanţiile să fie aplicabile, şi a ajuns la concluziunea că aceasta s'ar putea numai în eventualitatea în care Turcia şi-ar da imediat ajutorul său României şi dacă nici o opoziţiune nu ar fi de temut din partea Italiei*". Această interpretare constituia mai mult decât o decepţie. Cele două condiţiuni fiind quasi imposibil de întrunit, ipoteza participării ruse într'un conflict european suprima *ipso facto* efectele Garanţiilor.

Intre timp, Pactul germano-sovietic se semnase la 23 august 1939, urmat de Convenţiunea încheiată la 28 septembrie, pentru delimitarea frontierei comune a celor două State în Polonia. Consecinţele acestei efemere alianţe fură de o excepţională gravitate pentru România. Aliate ale Germaniei, Rusia, Ungaria şi Bulgaria nutreau într'adevăr revendicări de ordin teritorial faţă de România, revendicări care urmau să fie în scurtă vreme formulate.

Situaţiunea politică internă era ea-însăşi în acea vreme cât se poate de instabilă şi precară. Regele Carol II îşi urma destructiva sa politică personală, obstinându-se a întreţine discordia organizată de el-însuşi în sânul forţelor politice ale Naţiunei, şi a menţine—după suspendarea Constituţiei—un guvern care pretindea a se sprijini pe un "Front al Renasterei" (mai târziu "Partid al Naţiunei") unic, lipsit de cea mai redusă forţă reală; un guvern care, sub aparenţa unei "democraţii" *sui generis*, nu reprezenta altceva decât unealta unui regim dictatorial regal, de tip aşa-numit "corporativ". Inconjurat de persoane străine adevăratelor interese ale Ţării şi lipsite de prestigiu naţional, regele Carol II era efectiv dezaprobat de marea majoritate a poporului, opinia publică fiindu-i aproape unanim ostilă.

In aceste circumstanţe generale, presiunile externe devenind tot mai apăsătoare, la 29 Mai 1940, după virtuala prăbuşire a Franţei, Consiliul de Coroană—renunţând la deciziunea anterioară de a rezista oricărei agresiuni se pronunţă *cu regret* pentru o apropiere de Germania, condiţiune—după câte se părea—a salvagardării existenţei Statului.

La Nota guvernului Tătărescu, care exprima dorinţa sa de "a lărgi colaborarea amicală cu Germania"—Fabricius, ministrul Reich-ului la Bucureşti, răspundea la 2 iunie, cu o simptomatică desinvoltură, că o asemenea acţiune nu putea fi disjunctă de anumite sacrificii şi că, în prealabil, Berlinul dorea să ştie "dacă şi în ce măsură România era dispusă să trateze relativ la *cererile* de revizuire a *graniţelor*". Aceste plurale supărătoare, ca şi injoncţiunea germană, fură eludate, de bine de rău, în Nota din 20 iunie, prin care Guvernul român se angaja a discuta chestiunea Basarabiei direct cu Moscova.

Era un răgaz pe care Guvernul român încerca astfel să şi-l menajeze, dar care era iluzoriu. Şase zile mai târziu, în noaptea de 26 spre 27 iunie, Molotov îşi adresa Nota sa ultimativă, reclamând cedarea şi evacuarea imediată a Basarabiei, Bucovinei de Nord şi a regiunei Herţa din Moldova. Deşi —într'o anumită interpretare— obligată oarecum, moral si în ce o privea, de asigurările cuprinse în Garantiil'e acordate României cu un an înainte, Marea —Britanie— desigur din complezenţă faţă de un viitor aliat posibil împotriva Germaniei, nu a reacţionaţ. Cât despre Ribbentrop, ministrul german al afacerilor străine, sfătui cu urgenţă Guvernul român să primească conditiunile rusesti fără nici o rezervă, "acceptarea—spunea telegrama sa confidenţială—fiind în interesul României"...

* * *

Franţa era învinsă, armatele britanice se retrăseseră dela Dunkerque, Belgia, Olanda, Danemarca, invadate... In Estul european, România, amputată şi izolată, constituia limita între "zonele de influenţă" marcate de linia Prut-Gurile Dunării. Impasul era cu adevărat dramatic.

Regele adresându-se lui Hitler, în timpul crizei Basarabiei, pentru a-i oferi încheierea unei alianţe care să acorde României o securitate în realitate foarte relativă —"Führer"—ul îi răspundea la 2 iulie condiţionând o astfel de înţelegere consimţământului Guvernului român de a deschide negocieri cu Ungaria şi Bulgaria, faţă de care Statele "Axei" se angajaseră principial în acest sens.

La aceiaşi dată—printr'un simplu comunicat—România renunţa oficial la Garanţiile franco-britanice, care îşi pierduseră orice valoare practică, "orientându-se spre "noua ordine europeană". Două zile mai târziu, la 4 iulie, noul guvern Gigurtu, având pe Mihail Manoilescu titular al afacerilor străine, anunţa "integrarea sinceră a României în sistemul Axei", după care, la 7 iulie, se notifica fără explicaţiuni retragerea României din Societatea Naţiunilor şi alăturarea la Axa Berlin-Roma.

In consecinţă—nici un expedient temporizator ne mai apărând posibil—, printr'o Notă adresată lui Fabricius la 6 iulie, regele se angaja în termeni oarecum echivoci a iniţia tratative directe cu Ungaria şi Bulgaria. La 9 iulie, după ce contele Teleki şi contele Csáky, respectiv preşedinte al Consiliului şi ministru al afacerilor străine al Ungariei, fură primiţi de Hitler la München—ministrul României la Berlin, Al. Romalo, telegrafia la Bucureşti: "Trebue să ne plecăm, căci Reich-ul are în dosarele sale o soluţiune de împărţire a României". La 10 iulie, regele îşi exprima dorinţa să întâlnească personal pe Hitler, dar fu refuzat. Două zile mai târziu, Csáky atrăgea atenţiunea ministrului României Crutzescu asupra "impresiunei" sale că "România numai are nici un minut de pierdut pentru a ajunge la o înţelegere directă, deoarece ceeace mai poate ceda spontan, va fi silită să dea sub presiune".

Insfârşit, la 15 iiulie, Hitler adresa o lungă scrisoare regelui, scrisoare din care se desprindeau în mod principal următoarele idei: România a avut până în ultimul timp o atitudine duşmănoasă faţă de Germania; manevrele tactice pe care le-ar mai tenta România pentru a eluda marile probleme în faţa cărora se află, sunt lipsite de sorţi de izbândă şi s'ar solda cu nimicirea Statului; România nu a reuşit, dela 1918, să-şi apropie, nici pe plan politic, nici pe plan etnic, populaţiunile alogene trăind pe teritoriile a căror beneficiară a fost; în impasul serios în care se găseşte, România nu poate întrezări nici o altă soluţiune "definitivă" în afara revizuirei graniţelor sale; revendicările Ungariei nu cuprind întreaga Transilvanie şi un compromis rămâne posibil; dorinţa de apropiere a României de Germania nu poate fi luată serios în considerare decât în cazul unui "acord rezonabil" între Ungaria, Bulgaria şi România; dacă o înţelegere paşnică este imposibil de obţinut, nu este exclus ca Germania să se dezintereseze de soartea României.

La această scrisoare—în care se vor observa acuzaţiunile fără temei, ameninţările şi manevra insidioasă—regele răspunse în termeni demni, dar—în ultimă analiză—confirma de data aceasta limpide şi definitiv, acceptarea negocierilor cu Ungaria şi Bulgaria.

Ca urmare, la sfârşitul lunei iulie, Gigurtu şi Manoirescu întreprinseră o călătorie *la Canossa*, în cursul căreia fură primiţi şi de Hitler şi de Mussolini. La reîntoarcere în Ţară, declaraţiunile ce le făcură şi care încercau a lăsa să se creadă că soluţiunea problemei nu va depăşi un schimb de populaţiune având drept consecinţă o concesiune teritorială redusă—fură urmate de o brutală chiemare la ordine printr'un protest al ministrului german al afacerilor străine.

La 1 august, Guvernul ungar remise la Bucureşti o Notă diplomatică redactată în termeni violenţi, prin care cerea lămurire asupra intenţiunilor româneşti cu privire la revizuirea regimului minorităţilor maghiare din Transilvania şi la problema unui schimb de populaţiune. La 2 august, Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu prezentară regelui un memoriu prin care se pronunţau categoric împotriva oricărei luări de contact cu Ungaria şi Bulgaria. In aceiaşi zi, avu loc o consfătuire a câtorva fruntaşi ardeleni, dela care Maniu fu absent (punctul său de vedere era clar exprimat în memoriul amintit), consfătuire sterilă în cursul căreia opiniunile se grupară după cum urmează: Mitropoliţii Nicolescu şi Bălan, Ion Lugoşianu, Augustin Popa şi Aurel Baciu (aderent al lui Goga) se exprimară pentru o atitudine de intransigenţă absolută, neadmiţând principiul negocierei; Vaida-Voevod, Iuliu Haţieganu, Sebastian Bornemisa şi Sextil Puşcariu admiteau schimbul de populaţiune, iar Al. Lapedatu s'a abţinut.

Acţiunea guvernamentală îşi urma însă cursul. Manoilescu trimitea, la 6 august, instrucţiuni ministrului României la Roma, R. Bossy, pentru a lua contact la Budapesta cu Teleki şi Csáky şi a le propune deschiderea neîntârziată a tratativelor. Cu prilejul întrevederii lor, Csáky remise lui Bossy un *aide—mémoire* al Guvernului ungar (transmis de altfel şi direct la Bucureşti, la 7 august), prin care acesta din urmă îşi expunea poziţiunea: Ungaria era dispusă a încerca să ajungă la un compromis cu România asupra Transilvaniei, admiţând principiul schimbului de populaţiune; linia de demarcaţie urma să fie fixată de Guvernul ungar, acesta ne încuviinţând nici o discuţiune asupra ei; România era invitată a medita asupra acestei "ultime concesiuni", şi a fi "conştientă de sacrificiul Ungariei de a nu revendica Transilvania întreagă". Pentru începutul negocierilor, se propunea data de 10 august.

La această dată însă, Guvernul român răspundea la Budapesta că, în vederile sale, noua frontieră urma să reprezinte însuşi rezultatul schimbului de populaţiune, adică să realizeze o repartiţiune etnică pe cât posibil desăvârşită.

Aşadar, dintr'un început, două concepţiuni aproape contradictorii se înfruntau. Ungaria punea în evidenţă un pretins litigiu *teritorial*, urmând a fi soluţionat printr'un compromis *teritorial*, discutarea schimbului de populaţiune fiind subsequentă—pe câtă vreme România recunoştea existenţa unui diferend de ordin *etnic*, "admiţând —pentru obţinerea omogeneităţii naţionale—oportunitatea deplasării frontierei, în funcţiune şi ca consecinţă a transferului reciproc de populaţiune". Logica punctului de vedere românesc era, în mod obiectiv, ireproşabilă.

* * *

Conferinţa se deschise la Turnu-Severin, la 16 august. Delegaţiunea ungară cuprindea pe Endre Hory, preşedinte, colonelul Ujszászi (apoi generalul Náday), expert militar, şi Zilahi-Sebes, reprezentant al Presei. Delegaţiunea română era prezidată de Valeriu Pop, având ca membri pe generalul Dragalina şi pe S. Manuilă. Preşedinţia Conferinţei a fost asumată de delegatul român.

Pentru a da preţ "modicităţii" pretenţiunei Ungariei, reprezentantul acesteia a subliniat dela început că situaţiunea permitea a fi asimilată în principiu cu o rea-

(*Urmează în pagina 10.*)

DIKTAT

tabilire a *statu-quo*-ului, devremece Basarabia şi Bucovina erau retrocedate, iar conversaţiunile referitoare la Dobrogea iniţiate la Craiova.

Pe fundamentul a astfel de penibile preliminarii, delegatul ungar propuse o linie de frontieră care lăsa României judeţele Sibiu şi Făgăraş, o parte din Târnave cu Blajul, jumătate din judeţul Alba fără Alba-Iulia, şi Banatul, rezervând şi două coridoare pentru Ungaria la Sud de Mureş. Teritoriul astfel r e v e n d i c a t (aproximativ 67.000 km².) reprezenta deci mai mult de două treimi din pământul Ardealului, cu o populaţiune de 3.900.000 locuitori, din cari 2.200.000 Români şi 1.200.000 Unguri. In limitele porţiunei româneşti, ar mai fi subsistat 162.000 Maghiari, susceptibili de a fi schimbaţi contra 2.200.000 Români!

Delegaţiunea română respinse imediat şi în bloc această propunere.

Faţă de falsul tezei teritoriale şi de pretenţiunile exorbitante ale Ungariei, un Consiliu de Coroană se ţinu la Bucureşti la 23 august, Consiliu care decise în unanimitate: obţinerea din partea Ungariei a unei acceptări prealabile ("şi irevocabile", a ţinut să adauge cu pertinenţă regele) a aplicării principiului etnic şi a schimbului de populaţiune, stabilirea numărului locuitorilor maghiari cari urmau a fi transferaţi, şi în sfârşit fixarea consecutivă a nouei frontiere.

La Turnu-Severin, Ungurii păreau decişi a nu ceda. Ca urmare la respingerea *de plano* a proiectului lor, ei ameninţară cu ruperea tratativelor, în cazul în care România nu ar prezenta contra-propoziţiuni cu caracter teritorial. Această somaţiune lovindu-se de refuzul categoric al delegaţiunei române, conferinţa—la cererea Ungariei—fu suspendată la 24 august. In protocolul redactat spre acest efect, reprezentantul maghiar insistă însă a se consemna că Ungaria era dispusă a reexamina propria sa ofertă. Această rezervă trebuia interpretată ca un efect al invitaţiunei spre moderare, pe care Reich-ul o adesase la Budapesta, revendicările formulate fiind —chiar şi la Berlin—socotite excesive. De partea sa, delegaţiunea română—conform instrucţiunilor primite dela Manoilescu—făcea observat în acelaş, protocol că Guvernul român consimţea, pe marginea expunerei tezei sale, să prezinte o hartă interpretativă a conceptiunei sale de soluţionare a diferendului. Această hartă fu remisă în acelaş timp, subliniindu-se că ea rezulta "din aplicarea schimbului de populatiune pentru toti Ungurii, cu exceptiunea Secuilor, şi că era condiţionată de efectiva deplasare a Ungurilor din Transilvania, fără de care ea nu avea nici un sens şi nici o valabilitate". Horty obiectă pe loc că Ungaria nu era în măsură a-şi da asentimentul la nici un aranjament excluzând soluţionarea problemei blocului secuiesc.

In mod manifest, poziţiunile respective se vădeau inconciliabile. Dacă Ungaria a exploatat cu prisosinţă şi fără multă fineţe situaţiunea extrem de privilegiată în care se găsea, trebue să se recunoască că, de partea ei, România—odată comisă marea greşală de neiertat a acceptării negocierilor—a rezistat pe de-o parte cu subtilitatea, iar pe de altă parte cu tenacitatea şi curajul pe cari i le permiteau împrejurările.

* * *

Interventiunea directă a Puterilor Axei părea a nu mai putea fi evitată, Reich-ul ne fiind susceptibil a admite ca realizarea planurilor sale strategice de cea mai mare importanţă să fie puse în eşec sau întârziate de mărunte şi cel mult indispunătoare divergenţe de ordin naţional. O soluţionare drastică, în genul *nodului gordian*, era deci aproape ineluctabilă.

La 26 august, Fabricius şi Ghigi (ministrul Italiei la Bucureşti), ca şi agentii diplomatici ai Puterilor Axei la Budapesta, fură convocaţi de urgenţă de guvernele lor—iar la 28 august, Ribbentrop invită pe Manoilescu la Viena, pentru a lua parte la o convorbire cu reprezentanţii guvernelor Reich-ului şi Italiei, referitor la afacerile româno-maghiare".

La Bucureşti, se înclina înspre părerea că negocierile întrerupte la Turnu-Severin urmau să fie reluate la Viena, în prezenţa miniştrilor afacerilor străine german şi italian; cât despre eventualitatea unui arbitraj, aceasta era total înlăturată. In cursul unei prime consfătuiri pe care regele a convocata la 29 august, se decise deci a se persista, fără nici o modificare, pe poziţiunea adoptată anterior, discuţiunile purtând—la nevoie—asupra unei porţiuni de teritoriu fixată între două extreme, minima şi maxima. (După indicaţiunile D-lui S. Manuilă, această porţiune era determinată între 10.000 şi 18.000 km²., limite modificate ulterior la 7.500 km². în cazul în care Secuii nu ar fi fost schimbaţi, şi 10.700 km². în eventualitatea unei transplantări a tuturor Ungurilor din Transilvania") In plus, se hotărâse ca transferul de naţionali să cuprindă numai populaţiunea rurală.

* * *

Situaţiunea internă în România—sumbră şi comfuză—era simţitor agravată. Regele era izolat—consecinţă a propriilor sale erori—fără cel mai mic contact cu reprezentanţii calificaţi ai Naţiunei şi temând o izbucnire sub formă de revoltă a nemulţumirei generale pe care o provocase. Guvernul, virtual discreditat, îşi pierdea zi după zi foarte plăpânda autoritate pe care i-o confereau doar mijloacele poliţieneşti de care uza şi abuza. Umilit şi îndoliat de ciuntirile teritoriale căreia Ţara fusese şi urma să mai fie supusă, şi profund neliniştit de perspectivele ce se conturau, poporul—dezorientat—începea a-şi manifesta exasperarea. Un climat general de *malaise* excesiv pusese stăpânire pe întreaga Ţară, climat pe care îl alimenta desigur într'o proporţiune apreciabilă certitudinea deslănţuirii unui răsboiu inter-continental "total".

In urma suspendării tratativelor dela Turnu-Severin, Ungaria decretase mobilizarea generală. Iugoslavii concentraseră trupe la graniţa Banatului, după ce o parte din presa sârbească manifestase o ciudată simpatie fără rezerve faţă de revendicările maghiare. Negocierile cu Bulgaria se anunţau la Craiova a fi încordate, în vreme ce unităţi bulgare erau masate la frontiera de Sud a Dobrogei. Rusia de-asemeni concentrase, pentru a preveni agresiunea germană, treizeci divizii în dispozitiv ofensiv de-alungul Prutului. Cât despre Germania, aceasta —bine înţeles—nu refuza o prietenie necesară ce i se oferea subit, dar o vroia din partea unei Românii mortificate şi prosternate. Pe de altă parte, intimidarea României continua să se îndeplinească pe calea diplomatică "normală", în măsura în care o reclama cadenta de-acum accelerată a desfăşurării dramei.

* * *

Sosit la Viena la 29 august, Manoilescu fu primit de Ribbentrop, în prezenţa lui Fabricius, la orele 3 dupăamiază. Ministrul afacerilor străine al Reich-ului îi notifică următoarea pretenţiune cominatorie: acceptarea din partea României, fără condiţiuni şi fără rezerve, a unui arbitraj italo-german, purtând asupra unei porţiuni a teritoriului Transilvaniei cuprins între 25.000 şi 67.000 km².; sentinţa arbitrală urma să respecte principiul unei sinteze între punctele de vedere etnic şi teritorial, transferul reciproc de populaţiune rămânând însă facultativ; Germania oferea în schimb României garantarea militară—din clipa acceptării arbitrajului—o nouilor sale frontiere, această garanţie "reprezentând o favoare excepţională în circumstanţele date, politica Germaniei urmărind a evita orice posibilităţi de fricţiune cu Rusia", în caz de refuz, Ungaria şi Bulgaria erau îndreptăţite a ataca România, "fiind probabil" ca Ungaria să obţină, pentru această operaţiune, concursul efectiv al Germaniei şi Italiei; de-asemeni, într'o astfel de eventualitate, interventiunea Rusiei devenea—în urma înţelegerei în acest sens cu Reich-ul—oportună şi licită, fiind vorba de un conflict armat deslănţuit în Sud-Estul european.

Ribbentrop a adăugat în mod confidenţial, hazardând o optimistă anticipaţiune, că alianţa germano-sovietică era mai mult decât fragilă, conflictul ruso-german fiind inevitabil, ca şi înfrângerea Rusiei... "Germaniei—spunea mai departe Ribbentrop—îi era indiferent pe cine va găsi pe fostul teritoriu al României, dar poporul român era obligat a acorda o deosebită importanţă poziţiunei sale politice, în clipa în care va asista la instalarea Germanilor în spaţiul dunărean".

Termenul pentru răspuns fu fixat pentru aceiaşi noapte, până la orele 24.

O consfătuire intimă, cu un simplu scop de orientare, întruni de îndată pe membrii delegaţiunei române şi pe diplomaţii români prezenţi la Viena. Valeriu Pop fu de părere a accepta arbitrajul, în cazul în care armata română nu ar fi putut rezista pe toate fronturile prevăzute. Generalul Dragalina opină pentru acceptare, dar numai sub rezerva inserării unei clauze permiţând respingerea unei sentinţe excesive. Miniştrii plenipotenţiari Bossy, Crutzescu, Hiott şi Romalo, se pronunţară de-asemeni pentru acceptare.

Intre timp, Ungaria—bine înţeles—acceptase oficial arbitrajul, iar termenul pentru răspuns acordat României fu prelungit până la orele 3 noaptea.

La orele 3,50, Manoilescu fu informat telefonic din Bucureşti asupra deciziunei Consiliului de Coroană de a accepta arbitrajul (21 voturi *pentru* şi 10 *contra*), cu conditiunea acordării concomitente a garanţiilor militare germane.

Consiliul de Coroană s'a ţinut între orele 2 1/2 şi 5 dimineaţa. Au participat consilierii regali, membrii Guvernului şi diverse personalităţi, Iuliu Maniu şi Gheorghe Brătianu erau absenţi. Contra acceptării se pronunţaseră: Mitropolitul Bălan, Dinu Brătianu, Ion Mihalache, Mihai Popovici, generalul Văitoianu, Victor Iamandi, doctorul Angelescu, Cuza, Victor Antonescu şi Silviu Dragomir. Pentru acceptare au opinat: Patriarhul, primul-ministru Gigurtu, Vaida-Voevod, Gh. Tătărescu, G. G. Mironescu, C. Argetoianu, Andrei Rădulescu, Generalul Mihail, generalul David Popescu, I. Macovei, Radu Budişteanu, Părintele Moţa, Caracostea, Horia Codreanu, Nichifor Crainic, I. V. Gruia, amiralul Păiş, V. Gomoiu, V. Noveanu, N. Priboianu şi E. Baliff. S'a înregistrat o abstenţiune, aceea a lui Sidorovici. Compoziţia Consiliului de Coroană mărturiseşte—împotriva imprudentei pretenţiuni a regelui Carol II da á domni şi guverna fără concursul politicienilor— grija (petru o descărcare târzie a conştiintei) de a asocia, la acest act prea grav, toate forţele şi nuanţele politice şi morale existente.

Generalul Mihail, şef al Marelui Stat Major, desvăluise într'o expunere anterioară votului imposibilitatea materială a susţinerei unei rezistenţe eficace pe mai multe fronturi, afirmând că un astfel de răsboiul ar fi devenit prea curând cu adevărat dezastros.

Arbitrajul era prevăzut pentru a doua zi orele 14. Cu o oră înainte, *Garanţiile* fură remise delegaţiunei române. Textul lor era următorul: "*In numele şi din ordinul Guvernelor german şi italian, avem onoarea a comunica Excelenţei Voastre că Germania şi Italia asumă, cu începere din ziua de astăzi, garanţia de integritate şi inviolabilitate a Statului român.—30 august* 1940". Documentul era semnat de Ribbentrop şi Ciano.

Lectura sentinţei arbitrale a durat cinci minute.

Noua linie de frontieră părăsea vechea graniţă la 15 km. Sud-Est de Salonta, mergea în direcţia Nord-Est până la 5-15 km. Sud de Oradea, la Sud de linia Oradea-Cluj, dela Sud de Cluj 60 km. spre Est, apoi spre Sud până la 15 km. Sud-Vest de Târgu-Mureş, continuând în direcţia Sud-Est până la cotitura liniei ferate Braşov-Sighişoara, spre Sud în nemijlocita apropiere la Est a liniei ferate până la Băieruş, din nou spre Sud-Est întretăind calea ferată Braşov-Sf. Gheorghe şi atingea frontiera veche pe piscul Lăcăuţul.

Teritoriul atribuit Ungariei (toată jumătatea de Nord a Transilvaniei) cuprindea mai mult de 42.000 km², cu o populaţiune de 2.612.102 locuitori, dintre cari 1.314.654 Români (majoritate absolută: 50,3 %) şi 969.176 Unguri (37,1 %).

In noaptea de 30 spre 31 august, regele întruni la Bucureşti o consfătuire la care luară parte: preşedintele Consiliului Gigurtu, generalul C. Nicolescu, ministrul apărării naţionale, generalul Mihail, şeful Statului Major şi Al. Romalo, ministrul României la Berlin, consfătuire urmată de un nou Consiliu de Coroană. Un comunicat fu publicat a doua zi prin care se relatau cele petrecute la Viena, afirmându-se cu justeţe că "România fusese pusă în faţă unui *ultimatum* din partea Puterilor Axei".

Programul de evacuare a teritoriilor astfel răpite fu stabilit între 6 şi 14 septiembrie, de o comsiune militară mixtă româno-ungară, condusă respectiv de generalul Dragalina şi de generalul Naday.

S'a atribuit în acea vreme lui Iuliu Maniu intenţiunea de a constitui în Transilvania un "Consiliu de apărare naţională" şi a chiema armata şi poporul la rezistenţă. Eevenimentele urmau însă să se precipite spectacular, culminând cu abdicarea regelui Calor II. In acelaş timp, *o puternică misiune militară germană era* [illegible] *curești, precum și importante unități* [illegible] dispersate în toată Ţara.

* * *

Diktatul dela Viena a permis Germaniei să-şi atingă scopuri strategice de cea mai mare însemnătate. Ajunsă în posesiunea petrolului românesc, ea controla de-acum Gurile Dunării şi îşi asigura supremaţia şi influenţa în Sud-Estul european, deschizându-şi larg calea spre Balcani. Pe de altă parte, "garanţiile" acordate României fără asistenţa aliatei sale Rusia, constituiau un avertisment către aceasta din urmă în ceeace privea cel puţin "zonele de influenţă", dacă nu intenţiunile de agresiune ele-însile. Şi însfârşit, recompensând pe Unguri pentru constanţa sentimentelor şi a politicei lor filo-germane, şi pedepsind România pentru fidelitatea sa fată de aliaţii ei occidentali, Germania dezorganiza într'o măsură considerabilă viaţa economică a Transilvaniei româneşti, odată mai mult imolată.

Nimic în viaţa unui neam nu este mai dureros decât înstrăinarea pământului său strămoşesc. Poporul român —atât de greu încercat—a cunoscut în multiple şi felurite forme această dramă. Fără a-i exagera semnificaţiunea momentană şi nici efectele-i îndepărtate, scurtul epizod înscris de Diktatul dela Viena a scos în evidenţă ceeace Istoria bi-milenară a Românilor a demostrat peremptoriu în nenumărate rânduri: securitatea unui Stat rezidă—cu deosebire în momentele cele mai critice—nu atât în alianţele şi tratatele încheiate, ori în garanţiile obţinute, ci în propriile forţe şi resurse ale poporului. Armatura morală a acestuia—*bine îndrumată*—poate, singură, să asigure Neamului perenitatea sa prezumată.

NOTE PE MARGINEA CARTILOR

In anul de pomină—1942—pentru destinul Europei, şi al lumii întregi, precum se vede astăzi, au apărut sub semnătura unor mondiale personalităţi politice şi religioase nişte cărţi, cu efecte deprimante pentru lumea conştientă de conţinutul lor, şi, datoare să păstreze civilizaţia şi cultura umană, cu orice preţ, în faţa barbariei şi sălbaticiei sovietice.

Ne oprim puţin asupra lucrării: "*The time for decision*" a dlui Sumner Welles, şi după aceia a interesantei şi ciudatei c ă r ţ i "*Soviet strength*" a Rev. Hewlett Johnson, decanul dela Canterbury. Cat priveşte lucrarea dlui L. Zacharoff "*The voice of fighting Russia*", care nu-i decât o serie de reportaje de factură ieftină prin care preamăreşte comunismul şi pe Stalin, prezentand fals şi incorect ştiri despre lumea naţionalistă, n'o amintim decât pentru a cita prefaţa semnată tot de Decanul dela Canterbury şi care este monument de insinuare şi de tendinţă intenţionat greşită spre a preamări comunismul dela amvon creştin şi sub fum de tămâie.

Prima lucrare este a unui diplomat cunoscut, care are vederile preconcepute şi imutabile, şi pe care-l interesează doar politica ţării sale, deşi angrenează politica externă mondială, care la un moment dat poate fi chiar compromisă (lucru dureros constatat începând cu anul 1942 şi următorii) datorită unui joc de şah, imbecil jucat. Cartea este puţin obiectivă. Se citeşte cu uşurinţă şi mai ales interes spre a vedea miopia diplomatică, care a nenorocit lumea întreagă. Autorul, o repet, a fost în 1940 reprezentantul special al lui Roosevelt în Europa spre a sonda părerile diverselor personalităţi europene, d a r nu prea se vede din cursul lucrării c'a sesizat toate ascunzişurile ce le dorea Dsa. Este nedrept cu politica românească (pag. 250-51) mai ales că România, chiar când interesele ei se îndreptau spre alte ţeluri, romanticii oameni de conducere, ca şi opoziţia, se apreau cu inimile spre "Aliaţii fireşti", cum erau numiţi în toate ocaziunile, dar care "aliaţi" nu prea se sinchiseau de sentimentalismul bolnăvicios al

(*Urmează în pagina* 11.)

NOTE PE MARGINEA CARTILOR

bieţilor conducători, mereu înşelaţi. Sigur, că erau buni şi lăudabili atunci când interesele lor nu erau nici decum lezate. De pilda oribil insinuează autorul, "incapabilitatea românească" la 1919, adică la realizarea României Mari neştiind să rezolve problema rasei (?) şi a minorităţilor (nu ştiu cum ar fi rezolvit-o Dl autor, care n'are idee de geopolitica românească, se pare, spre a discuta false probleme confesionale din România). N'au existat probleme confesionale între Români şi Unguri, iar minorităţile cari au lucrat întru periclitarea siguranţei Ţării, sigur c'au trebuit să sufere rigorile legilor. (In România însă nu s'a cunoscut linşajul, sau separarea oamenilor dela drepturile naturale.) Autorul nu este convins că Basarabia este românească, pentru simplul motiv, c'o stăpânesc Ruşii de multă vreme. Că unele guvernări au greşit cu gospodărirea Basarabiei şi Ardealului nu mai încape vorbă, dar să consideri ilegală posesiunea de către Români a părţilor lor de provincii răpite ordinar şi brutal de Ruşi sau Austriaci, este revoltător.

Nu am fost noi niciodată aşa de barbari ca să nu ştim să ne administrăm provinciile noastre româneşti, incontestabil, dar nu trebue să uităm ca atât în Ardeal cât şi în Basarabia s'au amestecat Occidentalii, cari ne gelozeau oarecum, căci am ajuns putere mare în Sudestul Europei, şi că am putea în orice chip, să ne spunem cuvântul cu tărie.

Ne mai ironizează că bogăţia prea mare nu prea am merita-o, dar din cauza bogăţiei pământului nostru au căzut ca lăcustele toţi veneticii, peste sate şi oraşe, speculând cinstea, bunătatea şi nobleţea de caracter a Românului nostru. Vorbeşte de "patriots of vision and self-abnegation", cari ar fi putut face ceva positiv pentru Ţară. Suntem de acord, însă tot Occidentul financiar ne-a omorît pe cel mai vizionar şi mare patriot ce l-a avut vreodata Ţara Românească, afară de Eminescu, care ar fi rezolvit toate problemele din Sudestul Europei, fără amestecul unor capete seci occidentale.

Autorul-diplomat nu vorbeşte nimic de călăul României, Carol II, care a sfărâmat Ţara în zece ani, sub toate raporturile, furând-o bandideşte, încovoind-o sub finanţele apusene, distrugând partidele politice şi pe oameni, intronând într'o Ţară paşnică teroarea şi ilegalitatea nemaipomenite până atunci în istoria Ţării Româneşti. Spune că Bucureştii era *cea mai coruptă capitală europeană, iar alţii îl nu*meau Parisul din răsărit, şi nu în ironie, pe cine să mai crezi? Ce este naţional în Ţară i se pare grotesc autorului: Goga şi Antonescu, doi mari potrioţi fără discuţie, cari nu şi-au plecat capul finanţei apusene, iar ultimul a ordonat trecerea Prutului, cu o demnitate regală demnă de istorie, ca să isbească în comunismul Dsale iubit, după cât se vede (pag. 306-335) şi de care pagini ar trebui să regrete acum, căci nu mai onorează pe niciun scriitor politic, ce-şi iubeşte cu adevarat Ţara lui. Pe marele om politic Corneliu Codreanu şi "Garda de fier" creaţia lui, le socoate emanaţie nazistă, aberaţie. Aci este lipsa Dsale de vederi clare, căci n'a distins cu adevărat ce-i viziune politică, şi ce-i isterie şi minciună.

De sigur nu-i imputăm lipsa de simpatie totală pentru noi Românii, dar lipsa de obiectivitate şi unele inexactităţi dureroase diminuiază prestigiul unei cărţi ce-ar fi putut să fie bună.

Lucrarea decanului dela Canterbury Rev. H. Johnson, este însă condamnabilă, pentrucă o faţă bisericească anglicană, în vârstă de peste 70 de ani, nu mai poate fi acuzat de... glume sinistre. Fostul inginer, care a crezut că va fi mai bine să se facă preot anglican, decât să calculeze milioane abstracte, întocmai ca şi fostul ofiţer de marină german, Niemöller mereu invitatul Moscovei pentru activitatea sa curioasă şi anticlericală, deşi face pe sacerdotul convins sută'n sută, sunt un fel de ciocli ai bisericii lor respective, ca şi ai ţărilor lor. Nu din bunătate şi spirit paşnic, fiindcă nu sunt umanitarişti, ci din ambiţie personală, dărâmă tot ce se clădeşte de sute de ani. Nu credem c'ar putea fi şi interese materiales personale, ci credem că sunt doar coincidenţe de simţiri refulate şi astăzi la modă. Este interesant să fii comunist, îmbrăcat în vesmânt preoţesc, un fel de satană în sutană. Rev. H. Johnson merge pe linia de conduită perfectă trasată de însuş şeful bisericii anglicane, Episcopul de Canterbury, Fischer, care a binecuvântat armatele roşii anticreştine rugându-se pentru victoria lui Stalin împotriva naţionaliştilor (după părerea sa păgâni, atei, eretici, catolici, etc.). Un cuvânt bun în această "acţiune" sigur c'a avut şi prea stimata soţie a episcopului, Dna Roza Fischer. Dar fiecare cu "acţiunile" în răsboiu, care depinde de "capitalul investit" în întreprindere (nu-i nicio aluzie la nimic).

In această lucrare fostul inginer nu face altceva decât o făţişă propagandă în favoarea Rusiei sovietice, sub forma unui dulceag umanitarism "creştin", susţinând ca tăria Rusiei comuniste se bazează numai pe fundamentul ei "moral şi ştiinţific". Cartea este divizată în 3 părţi: *Noua ordine, Noua viaţă, Pilda*. Incheerea? Victoria finală trebue să fie a Rusiei.

In prima carte studiază realizările materiale sovietice ,armata, bogăţiile pământului, produsele, desvoltarea urbană şi industria. Lucruri deja cunoscute sau presupuse.

In cartea doua, pare mai interesant vorbind de "educaţia" copiilor, ironizând educaţia engleză susţinând aberaţia, că toţi copiii aparţin numai comunităţii, care are grijă de ei. Nu sunt ai familiei. Comunitatea sovietică dă cele mai bune alimente şi jucării copiilor, dacă au puţină febră sunt băgaţi la camera de sticlă, şi trataţi de cei mai buni medici. (Scrie să Anglia este o sălbăticie pe lângă moderna Rusie sovietică.) Mâncarea copilului constă din omlete, legume, şocolată şi pâine cu unt, seara supă de legume (ciorbă ruseasca cu ardei nu se mai dă) souflés-uri de carne, biscuiţi, creme de lapte, compoturi de fructe, ceai, etc. Acestea le mănâncă copiii ruşi în comunitate plătind câte 12-16 ruble lunar. (Bravo, zicem noi, dar aşa o fi?.) Pe urbă tratamente medicale, observaţiuni diverse, în fine toate fericirile din lume cad pe bieţii copilaşi crescuţi fiare fără dragoste maternă, spionii părinţilor şi prietenilor lor.

De botez nu ne spune taica părintele nimic, se vede că botezul nu-l interesează deloc. Bărbatul are drept la muncă, la odihnă (şi cea de veci!) la educaţia "sufletului" şi la asistenţa medicală. Restul îl ştim noi, din sutele de cărţi scrise de răsconvertiţii comunişti, cari nu spun minciuni repugnante, chiar când sunt "feţe bisericeşti".

Despre femei spune părintele, că până acum în Rusia ca şi în restul lumii, erau degradate, adică erau socotite sclave, bunuri, obiecte de plăcere, etc., acuma sunt... libere (trăiască libertatea!). Aflăm o noutate, că în Uzbekistan, locuitorii sunt morţi după piesa lui Shakespeare "Hamlet", şi prin ea a învăţat Uzbekistanul ceeace înseamnă teatrul adevărat. (Ce-i trebue chelului!)

Medicii ruşi nu pot fi comparati cu cei englezi, căci primii se căsnesc să facă o lume mai bună decât este cea actuală. Medicii englezi fac negustorie rapace.

Cultura este în mare cinste în Soviete, autorii sunt citiţi în milioane de exemplare, dar care dintre autori, nu ne spune părinţelul. Când Tolstoi, Dostoievski sau Turghenief sunt scoşi afară sigur că ar mai rămânea doar Lenin, Stalin, şi poate... Gheorghiu Dej, să facă pe bieţii oameni (vorbind cu ei înşişi) să mai răsufle înjurându-i de toate cele. Poezia este mai mult industrializată, cu predominarea maşinăriilor şi furnalelor fabricilor.

In tot volumul de rătăcire a bietului septuagenar imaginea trădării burgheze este topită în marele luptător norvegian Quisling, care nimeni altul a cunoscut mârşăvia şi falsitatea comunismului rusesc. Deci are motiv să-l urască şi după moarte, bietul părinte... creştin.

Chestia culturii o cam exagerează părintele, pare-se, că nu-i prea convins, dar trebue să-i zică înainte, să nu i se supere stăpânii. Cultura nu înseamnă să citeşti toată ziua "operele" lui Stalin, Malenkov, Trotzki şi a altor jigodii. In lumea asta mare mai sunt şi lucruri bune desigur burgheze, dar cari contribuiesc la înalţarea umană, spirituală a insului (e greu de conceput pentru sovietici aşa ceva, ei cari nu mai pot râvni să fie oameni) Chestiunea culturii să fie lăsată mai la urmă.

In chestiunea libertăţii, spune mai departe, că Englezii nu cunosc libertatea, ca Ruşii sovietici şi bine ar fi să ia pildă dela ei, spre a institui şi'n Anglia aceiaş situaţie" Vai! vai! Libertatea economică îi lipseşte englezului, după parintele Johnson, în timp ce rusul o are. Şi mai au sovieticii libertatea de a vota "liber", ca şi de a munci. Şi aduce exemple de pe la 1820, când munceau sclavii cu copii cu tot, sigur pentru Anglia, ca să arate că situaţia este neschimbată. (Deşi este septuagenar, bine i-ar mai sta la un canal, să încarce mii de lopeţi pe zi până ce crapă.)

In privinta moralităţii, Ruşii sunt sfinţi din calendarul Dsale special. (Să se informeze ce-au făcut în Germania şi toată Europa unde-au pătruns bestiile roşii şi-apoi i-ar trece Dsale toate pandaliile astea ieftine.) Monştrii cari au bătjocorit copiliţe de 4-5 anişori, femei bolnave ori muribunde, sunt prezentaţi ca nişte dandy eleganţi de păr. Johnson (Dori-şi-i-ar în ţara lui să şi-i dorească!) oameni de societate, civilizati, cocheţi, fară păduchi.

Preotul anglican Johnson, cogeamite decanul de Canterbury, scuză ateismul şi satanismul comunist prin faptul că ortodoxismul ar fi de vină. Lumea rusească ar fi fost desgustată, decepţionată.

Comunismul este însus o religie a lor, libertatea de a crede nu-i prohibită (vorbă sa fie!) şi preoţii sunt liberi să slujească oricum (minciuna, popii oficiali sunt agenti informatori şi n'au nimic cu teologia). Bine că spune, că religia nu se'nvaţă în şcoli, dar nici în familie cum insinuiază Dsa, nu se face, căci imediat copilaşii ar fi obligaţi să informeze politia.

Spune că, comunismul nu-i duşmanul bisericii, ci dimpotrivă proporţionează bazele morale ale societăţii, ne scoate din isolarea egoistă şi reorientează vieaţa umană. Omul simte pe cineva superior deasupra lui (dar nu pe Dumnezeu, spunem noi, ci pe comisarul respectiv) care-i indică rostul vieţii lui. Şi comuniştii şi creştinii trăesc în comunitate, sufleteşte, deci practicele lor sunt identice. (O logică înspăimântător de falsă.) Autorul spune că bolşevicii de astăzi în Rusia sovietică trăesc o vieaţă spirituala superioară tuturor popoarelor "materialiste" şi că doresc să creeze o fraternitate universală (de ce nu numai rusească?!) o societate fără clase.

Astfel, spune mai departe, sunt mai aproape de Dumnezeu (risum teneatis!) decât ceilalti, şi aduce astfel un element vital religiei, un sentiment profund care deschide drumul religiei. (Acum ne putem orienta bine in ce crede şi Păr. Johnson, care dă directive bisericii anglicane.) Partidul comunist, după Sf. Sa, este corpul conştient de muncitori care dirijează progresul şi activitatea maselor, şi repetă după Lenin, că orice bucătar poate să conduca o ţară, dacă este însă comunist bun (S'a văzut aşa de bine dela 1917 încoace, ce înseamnă coducere de argaţi).

Cunoscător perfect al marxismului şi bolsevismului, Păr. anglican Johnson este copleşit de binefacerile ce le aduce omenirii (!?) această revoluţie începută de beţivi, curve, hoţi de rând şi derbedei din porturi. Spune: are conştiinţa de clasă, disciplina strâns legată de personalitatea insului, teorii avansate şi legi imutabile sociale, poate fi călăuză pentru celelalte popoare, nu există diferenţă socială.

După ce tamâie regimul stalinist, cum nu se poate mai abject, spune fără ruşine că "Rusia şi omenirea întreagă au fost salvate în 1941-1942 de pericolul naţionalist mulţumită forţei morale a partidului comunist" (Bravo faţă bisericească, bravo patriot englez!).

In cartea 3-a compară Anglia cu... Rusia, arătând superioritatea ultimei în toate domenille. Rusia a făcut o revoluţie care a scuturat lanţurile unei ordini sociale şi... antiştiinţifice (ştiinţa rusească l-a impresionat mult pe fostul inginer) Anglia ce mai aşteaptă? Are doar pilda stralucită bolşevică... Dar Anglia e o ţară capitalistă şi politiciennii sunt şi capitalişti pe lângă că sunt proşti din cale afară, copiii mor de foame sau sunt mizerabil alimentaţi, şomaj uriaş bântueşte insula, ameninţă şi pe muncitori şi vieaţa însăşi, capitalismul englez este... fascist, fiindcă dărâmă vieaţa muncitorilor. Ce false premise şi concluzii. hitlerismul a adus o epocă de renaştere a muncitorimii germane, care nu-l va uita niciodată) Capitalismul englez luptă contra idealismului muncitoresc şi vrea răsboiu mereu (Altele sunt cauzele!) spre distrugerea muncitorilor. (Nu ştiu de ce se fereşte Păr. Johnson să spună cine sunt capitaliştii mondiali şi de ce vor răsboiu, şi mai ales care le sunt acestor "capitalişti" idealurile, ştiute fără indoială şi de bătrânul "anglican".) Injură pur şi simplu "patria" sa şi a episcopului Fischer, socotind-o retrogradă, confusă, medievală, critică toată creaţia engleză dealungul secolilor. Vieaţa de paraziţi, lux şi desfrâu fără capăt, sărăcie în vieata rurală şi luxurie în vieaţa înaltă, munca e dispreţuită, vieaţa morală şi religiosă apuse de mult, maşinăriile au răpus forţa umană, şi deci şomajul (cine sunt vinovaţi de asta?) Ce este de făcut? Răspunde cucernicul: Rusia ne-a arătat drumul, să-l urmăm, să facem şi noi în occident ce s'a întâmplaîn orient. Aci are ocazie să laude pe comuniştii ruşi că au liberat atâtea popoare şi că acestea înfloresc (Părintele trăeşte pe altă lume, n'a auzit nimic din "binefacerile" commistilor săi iubiti, Katynul nu-l ştie, ororile din dosul ortinei de Fier nu vrea să le înteleagă, milioanele de omorîti nu contează, etc.). Pentru Europa, prevede că va fi socialistă "adevărată, nu democraţie socialistă (!?)" şi că se va orienta dupa realizările şi structura sovietică. Nu numai că-i inevitabil, dar este absolut necesar (Auziţi, se spune decanul dela Canterbury!) Despre Anglia de mâine, cucernicul Părinte spune că: "... trebue să se transforme, printr'o necesitate impusă de religie, ştiinţă şi sensul comun al vieţii, schimbarea vieţii engleze trebue să se facă în sensul dat de Rusia, care a deschis drumul. Ce să facă? Să se treacă dela sistemul de proprietate porticulară a pământului, materiilor prime şi maşinismului, la forma de proprietate comună, socială sau colectivă". Deci preconizează Angliei, regimul comunist. Obsesia de a comuniza Anglia, ca şi rafinatul studiu de ani de zile, îl îndeamnă să arate matematic toate soluţiile ce sunt necesare realizării diabolicului plan. Cu o siguranţă uimitoare, cu bogăţie de amănunte, şi cu un adevarat patos arată ce trebue să se facă şi cum să rezolve mai repede acest lucru. (Ar fi culmea să se dea pe sine, ca fiind cel mai îndrituit —cunoscător deplin— să conducă Anglia comunistă.) Indică modalităile de educaţie a copiilor englezi, pentru ca să realizeze "o Anglie frumoasă (Vai de frumuseţea ei!).

Vorbeşte de confiscarea averilor şi de "compensaţii" date muncitorilor, "achitarea" nobililor, care şi-au trăit traiul, un milionar să se mulţumească şi cu 4000 de lire sterlinge pe an. Numai aşa, vom introna principiile... creştine în lume. (Se supără însă Părinţelul că Parlamentul a confiscat din averile catedalei din Canterbury făcând "nedreptate" bisericii în favoarea statului, las'căi va face dreptate Stalin din groapă!). Citez ce soluţie dă vajnicul preot: "43 milioane de lucrători pot şi trebue să-şi obţină libertatea. Elemente încercate din rândurile lor, întărite cu elemente din clasa mijlocie şi clasele profesionale, pot şi trebue să formeze elementele de atac. Posesorii de astăzi nu se pot încadra fără luptă. Aşa ne învaţă istoria. Prin luptă se face un popor, hotărît la luptă, şi prin instruirea lui ca atare. Iarăş ne învaţă istoria şi aceasta. Cine va fi însă conducătorul?". Ajunge la urmă să se convingă pe el însuş că şeful se alege din mulţime singur (exemplul cu Lenin). Pentru Anglia dă soluţie sigură: "Cunoscând reacţiunea puternică ce s'ar opune la o schimbare de lucruri cu mare violenţă, trebue să fim pregătiţi să ripostăm rapid la răsturnarea capitalismului, fără să mai aşteptăm decadenţa, deci evoluţia, salvându-ne astfel dela dezastru sigur". Şi mai departe spune că "înţelegând înalta misiune, trebue să se integreze toate ordinele religioase făcând un corp comun cu muncitorii şi ajutându-i în totul". Pagini de-un retorism uneori ridicul, urmează şi au de scop să entuziasmeze pe Englezi la biruinţa comunismului. Incheie capitolul spunând aşa de vizionar şi dramatic: "Pot să mor că mi-am consacrat vieaţa libertăţii pentru umanitate" (asta însa o declamă pentru un om oarecare, nu pentru părinţelul care ar muri "biruitor"!). Halal de Anglia şi de Empire-ul ei—ce i-a mai rămas—cu asemenea fii, ciocli nu sacerdoţi ai istoriei unui popor care a şi creat, nu numai a umilit şi sugrumat libertăţile oamenilor de culoare.

In "Apendice" părinţelul nostru îşi arată monstruosul suflet de comunist sadea. Fără pic de ruşine sau constiinţă omenească; lipsit de demnitatea de a aparţinea unui popor de mare cultură şi indiscutabilă creaţie universală, plânge agresiunea faţă de U. R. S. S. din partea Germaniei. Şi doar că nu înjură de toţi sfinţii "atrocităţile" ce-au săvârşit aliaţii Axei contra sărăcuţilor comunişti nevinovaţi ca nişte pui de porumbiei. Mai întâi plânge că Ruşii comunişti nu erau destul de pregătiţi ca sa potă sfarâma Finlanda cea rebelă, apoi Anglia nu trebuia să-i îndemne la răsboiu, ci să le propună să se lase ocupaţi pentru a se realiza pacea între popoare"... Şi acelaş lucru cu toate celelalte popoare care au avut răsboaie: Abisinia, China, Spania, etc. Pace, nu răsboiu (E aşa de şmecher părinţelul septuagenar, c'altfel l'ai crede smintit rău!). Aiurind mai departe spune: "Rusia (comunistă) a creat o civlizaţie, în multe părţi mai morală, în sfera domestică şi socială, decât Anglia, fiind singura matadoare a acestei civilizaţii în toată lumea". (Poftim, minciuni sfruntate!). Ne rezumă astfel politica sovietică scumpă Dsale: defensivă şi pace, defensivă înţelegându-se propria-i apărare.

La 30 Iunie 1941 trimite un mesaj special Americanilor prin care le spune că victoria finală va fi a Comuniştilor (Aci a ghicit, fiindcă a contribuit şi Dlui la această victorie!) şi că înfrângerea comuniştilor de către aliatii Axei înseamnă pieirea Americii de Nord, care va fi atacată imediat de Germani, după sfărâmarea ultimilor rămăşite din armata roşie. Iată ce argumente aduce el Americanlor spre a-i convinge: "Rusia apără tot ce reprezintă progres, justiţie, egalitatea claselor sociale şi a raselor; sfârşitul exploatării omului de către om e una dintre cele mai drepte şi nobile ordini economice şi sociale". Culmea neruşinării "Apărând Moscova, apărăm Londra"! Ce să spunem mai mult! Pagini odiose şi veninoase!

Arată că stând la fereastra camerii sale admiră peisajul frumos şi vestita Catedrală veche cât istoria Angliei, care-i un juvaer al artei medievale şi spune că-i menită pieirii din cauza bombardamentului german, dar nu spune că aviatorii germani au bombardat numai centrele militare, evitând ruinarea bisericilor, în special, şi că acest "juvaer" n'a suferit nici o sgârietură măcar, în vreme ce Germania a îndurat în afară de alte pierderi, dărâmarea prin bombe, a multor capodopere ale artei arhitectonice medievale, ţintite cu intenţie de piloţii versaţi pentru aceasta. Cum a uitat multe părinţelul, a uitat şi chestiunea aceasta.

Lucrarea aceasta a decanului dela Canterbury este o desmăţată propaganda mincinoasă, prin care vrea să pregătească simpatie pentru cei care sunt călaii lumii întregi. Ii recomandăm cucernicului părinţel să citească opera "*I search for truth in Russia*" apărută pare-mi-se, în 1937, autorul fiind chiar Sir Walter Citrine, fost secretar general al Confederaţiunilor Sindicatelor engleze. Se va lămuri foarte bine prin chiar condeiul celui pe care-l visează "mareşalul" comunismului englez. Şi ne mai amintim de Louis Thomas, care a dat lucrarea ce i-ar fi iarăş folositoare pentru înţelegerea unor stări de psihologie, cam greu de înţeles pentru un autor de aşa "probitate şi obiectivitate", cum este Decanul dela Canterbury. Şi anume: "Histoire d'un jour", Munich, 29 sept. 1938, pagini de educaţia conştiinţei noastre.

I. G. D.

ECOURI

* La Madrid, între 16 Dec. 1956 şi 8 Ian. 1957, a avut, aşa cum semnalam în No. 15-17, o expoziţie de pictură a compatriotului nostru, dl George Cotoş.

Câţiva compatrioţi, cunoscându-mi părerile anacronice în artă, m'au sfătuit să nu scriu nimic despre această expoziţie, căci... nu e frumos să ataci un compatriot. Nu ştiu care e cauza, dar această părere că nu e bine să fulgueşti, când e cazul, pe un pictor sau sculptor român, este răspândită nu numai în rândurile oamenilor care-şi caută de treburile lor, ci şi în acelea ale redactorilor sau colaboratorilor publicaţiilor noastre. Deaceia se întâlnesc în unele publicaţii româneşti laude de acelaş grad şi la adresa picturii dlui Berea şi la aceia a dlui Cotoş. Ori ne aflăm, fără discuţie, în faţa unei ipocriziti. Căci ori ceiace face dl Berea este artă şi ceiace face dl Cotoş măzgăleală, ori invers. Şi una şi alta nu pot intra în acelaş templu.

Dar admiţând prin absurd că ar intra, este de neînţeles raţionamentul: pe condeeri poţi să-i tăvăleşti în noroi cât vrei, nimeni nu se supără; să nu te atingi însă de pictori şi sculptori. Credem că acest raţionament este fals şi oricine are dreptul să-şi spună părerea - cinstită - şi asupra pictorilor şi sculptorilor, în care acest drept nu-i este contestat când este vorba de condeeri.

Dealtfel, părerile mele fiind exprimate într'o publicaţie românească, nu cred că aşi putea fi acuzat că am lezat partea comercială a... artei.

Să revenim la expoziţia dlui Cotoş. Am asistat la vernisaj şi pe ochii tuturor sau aproape a tuturor vizitanţilor, se citea nedumerirea. Nu cred că mi se poate obiecta că Spaniolii nu se pricep în pictură. Foarte mulţi îl rugau pe pictor să le explice ce reprezintă amestecul acela de culori—recunoaştem că este vorba de un amestec foarte plăcut ochiului-şi dl Cotoş le spunea tuturor şi în faţa tuturor tablourilor că tabloul reprezinta "Primăvara". Pe undeva pe la mijlocul tabloului—le spunea—este o ciobăniţă. Şi Spaniolii nu mai insistau. Unul însă a făcut excepţie. E vorba de un Spaniol care ştie destul de bine româneşte. Când dl Cotoş i-a spus că în mijlocul tabloului este o ciobăniţă, Spaniolul—foarte nedumerit—i-a răspuns: "Dar unde este ciobăniţa, dle Cotoş? Eu nu ved nici o ciobăniţa. Poate este în dosul tabloului".

Iarăşi s'ar putea obiecta că acest Spaniol nu are habar de pictură. Posibil. Numai că nici pictorul nu avea habar de ce reprezentau tablourile lui.

Intr'o zi, în sala de expoziţie, se găseau mai mulţi Spanioli şi o Românca. Spaniolii—mereu nepricepuţi în pictură—cereau explicaţii. Cum dl Cotoş vorbea franceza iar Spaniolii castellana, s'a oferit să fie interpretă, Românca. Şi tabloul reprezenta eterna primăvară cu nelipsita ciobăniţă. Un Spaniol a văzut acolo ceva lunguieţ şi alb ca un vierme. Intrebând ce este, dl Cotoş a răspuns că este un bucium. Işi dă oricine sema cât i-a trebuit Româncei să facă pe Spaniol să înţeleagă ce este buciumul... Un instrument primitiv cu care ţăranii noştri dela munte, etc. ... Curgeau sudorile pe biata Românca, căci desigur nu este uşor să explici unui om, un lucru pe care nu l-a văzut niciodată. Şi când a sfârşit, dl Cotoş a addogat: "Dealtfel este şi un balaur". Atunci Românca a isbucnit: "Ia ascultă dle Cotoş, ori e bucium, ori e balaur...

Să părăsim partea anecdotică—absolut reală—şi să vedem cam ce ar fi bun şi ce ar fi rău în pictura dlui Cotoş (după părerea mea, bineînţeles).

Am apus mai sus că în tablourile dlui Cotoş se găseşte o combinaţie de culori, extrem de armonioasă. Dacă un pictor, printre 40 de tablouri, ar expune două din cele ce au figurat la expoziţia dlui Cotoş şi le-ar intitula, pe unul "Primăvara" şi pe al doilea "Coşmar", este sigur că aceste tablouri ar atrage atenţia. Culorile dulci, suave, armonioase, măestru combinate, ar putea sugera primăvara. Celălalt, cu linii răsucite, dâre albe, verzi, galbene, încolăcite ca un şarpe boa, ar putea sugera ceiace vede în vis orice muritor când a mâncat mai mult decât îi poate suporta stomacul.

Intr'un cuvânt îi reproşgm picturii d-lui Cotoş, lipsa de variaţie, o monotonie exasperantă. Tablourile se aseamănă între ele. Doi muritori de rând, care ar vedea expoziţia dlui Cotoş unul dimineaţă şi altul după amiază şi ar discuta seara la cafenea despre tablourile compatriotului nostru, nu s'ar putea înţelege decât spunând: ... ştii... tabloul de lângă uşă... acela din dreapta... sau cel de lângă fereastră, etc.

In plus ,sunt prea încărcate. Chiar un tablou care ar reprezenta un câmp de flori, ar avea mai puţine culori amestecate, mai multe linii distincte, şi nu ar lua alura aceasta de labirint a tablourilor dlui Cotoş.

Se spune că pictorii moderni nu sunt capabili să reproducă figura unui om şi nici chiar să deseneze un câine. Se pare că din această categorie face parte dl Cotoş. A fost o vreme când pictorii nu puteau picta un om din cauza "cutumelor" care nu permiteau să se reproducă figura omenească. Dar a venit Renaşterea. Pictura modernă înseamnează deci un regres în loc de progres?

Unul dintre cei doi recenzenţi spanioli dela Madrid ai dlui Cotoş, spunea că pictura compatriotului nostru este confuză; se aseamănă cu desenele ce le face natura pe marmoră sau pe trunchiurile arborilor. Când retezi, un copac, trunchiul ne prezintă nişte arabescuri. Cu aceste arabescuri făcute de natură, compara recenzentul madrilen pictura dlui Cotoş.

Un compatriot o compara cu zaţul de pe fundul ceştii de cafea.

Ei bine, chiar dacă mâine mapamondul întreg ar deveni chiromancier şi ar vedea pe tablourile dlui Cotoş o ciobăniţă şi un bucium, eu tot mă voi menţine pe această anacronică poziţie: tablourile dlui Cotoş nu pot intra în templul artei. Presupunând că ar intra prin contrabandă—rezultat al valului de nebunie ce pare că a cuprins lumea—ele ar fi expulzate de o nouă Renaştere. Şi eu cred într'o neo Renaştere.

† Colonia românească din oraşul Gary a pierdut Vineri 22 Martie, pe unul dintre cei mai vrednici fii ai ei, Aurel Burtic, Preşedintele Asociaţiei Nicolae Bălcescu şi al Societăţii Bihoreana, Bănăţeana şi Abraham Lincoln.

Aurel Burtic s'a născut la 3 Decembrie 1925 în Gary, de unde, la vârsta de cinci ani pleacă în România împreună cu mama sa, în satul Tulca din judeţul Bihor. Aci, în atmosfera românească a satului ardelean îşi trăeşte Aurel Burtic copilăria şi urmează şcoala primară, după care se înscrie la liceul din Salonta şi mai târziu Pomărla, luându-şi bacalaureatul la liceul din Oradea. In anul 1947 se căsătoreşte cu d-şoara Ecaterina Pop, iar în anul 1951, revine în Statele Unite, scăpând din iadul comunist al Republicci Populare Române, datorităă cetăţeniei lui americane.

Revenit în Statele Unite, Aurel Burtic nu pierde nici o ocazie pentru a spune răspicat românilor depe aceste meleaguri adevărurile triste şi drama de nedescris a poporului român de care el însuşi a trăit-o în cei câţiva ani de ocupaţie muscălească. La fiecare masă comună aranjată fie de parohiile locale, fie de către Societăţile din Uniune şi Ligă, Aurel Burtic vorbeşte despre suferinţele neamului nostru, iar în momentul în care la Chicago ia fiinţă Asociaţia refugiaţilor români "Nicolae Balcescu", Aurel Burtic intră în rândurile ei fiind unul dintre cei mai activi membrii ai acestei înjghebări româneşti depe plaiurile americane. N'a existat manifestare culturală românească în regiunea Gary-Chicago, ca el să nu-şi dea concursul, iar revista VERS a avut în Aurel Burtic un susţinăor entuziast dela mutarea ei pe pământ american.

In cadrul Parohiei Pogorârea Duhului Sfânt, păstorită de Părintele Eugen Lazăr, Aurel Burtic a dus o activitate frumoasă iar în momentul când în oraşul Gary ia fiinţă Comitetul Român Cultural, Social şi Caritativ, Aurel Burtic este ales în unanimitate la postul de preşedinte. Acestui comitet se datoreşte una dintre cele mai frumoase realizări româneşti din această regiune, şi anume, ora românească de radio din oraşul Gary.

Casa lui Aurel şi Ecaterina Burtic, a fost întotdeauna descrisă oricui iar dragostea lor pentru tot ceea ce a fost realizare românească, n'a cunoscut niciodată limite. Nici chiar atunci când cancerul îi rodea trupul, Aurel Burtic n'a cunoscut liniştea şi nu şi-a încetat activitatea românească decât în momentul când boala aceasta nemiloasă l-a răpus defnitiv şi n'a mai putut părăsi casa şi patul.

Moartea lui Aurel Burtic sapă un gol în rândurile coloniei româneşti din oraşul Gary ce nu va putea fi uşor umplut.

Dumnezeu să-l odihnească în pace.

* Mai sărac însă tot atât de demn ca şi cel al Bisericii catolice române de care ne-am ocupat în numărul trecut, se prezintă Calendarul "Candela" al Episcopei ortodoxe româneşti din Canada.

Episcopia fiind proaspăt înfiinţată şi nedispunând desigur de mijloace, calendarul se reduce la chestiuni pur bisericeşti, acordând un spaţiu foarte redus chestiunilor culturale. In acest domeniu, care îndeosebi ne interesează pe noi, găsim o poezie "Utrenie" de Radu Stanca, "Şoaptele îngerilor", de Vasile Militaru, un articol intitulat "Ţărănimea prin veacuri" semnat cu iniţiala S. câteva poezii poporale bănăţene şi însfârşit două bucăţi "Pusu-ne-au în rând cu vita" şi "Cine grija să-i mai poarte" ale directorului nostru, dl Aron Cotruş.

* In numărul trecut exprimam părerea de rău că nu am primit încă Calendarul editat de Episcopia ortodoxă românească din Statele Unite. In redactarea noastră exista însă şi speranţa că în cele din urmă îl vom primi, pentru a ne spune, ca deobiceiu, modestele noastre păreri asupra lui.

Din motive pe care nu le cunoaştem, acest calendar nu ne-a fost trimis.

In orice caz, de lipsa de bunăvoinţa, nu putem fi acuzaţi.

* Biblioteca "Satul" din Sao Paolo-Brazilia, ne trimite spre publicare:

1) Biblioteca "Satul" ia fiinţă sub cerul Americii de Sud, dintr'o mare necesitate sufletească a fiilor pribegi ai Neamului nostru, aruncaţi de soartă pe aceste îndepărtate meleaguri.

2) Gândul şi hotărîrea acestei realizări, începe în ziua de 24 Iunie 1952, în Sao Paolo.

3) Incurând se vor împlini 5 ani de existenţa şi de luptă a celor care i-au dat viaţă.

4) In cadrul acestei instituţii culturale, ca într'un mic altar din pribegie, se păstrează în colecţii modeste, aproape tot ce s'a scris şi s'a publicat peste hotare, asupra Ţării noastre.

5) Evenimentele istorice pe care le sărbătorim în decursul acestui an, i-au îndemnat pe cei câţiva compatrioţi, cari sunt preocupaţi de activitatea culturală a bibliotecii "Satul" să organizeze:

a) o şezătoare culturală în cadrul coloniei noastre din Brazilia, a cărei dată se va anunţa la timp.

b) o expoziţie de obiecte de artă naţională.

c) o expoziţie a cărţii.

In acest scop se adresează tuturor instituţiilor noastre de cultură, scriitorilor, artiştilor şi colecţionarilor, să ne trimită pe adresa bibliotecii sau a revistei "Cetatea Luminii". (Caixa postal 7598, Sao Paolo, Brazilia), orice carte, publicaţie, fotografie, obiect de artă, din orice colt de pământ s'ar afla, pentru a oferi publicului care ne va vizita, măcar o parte din realizările culturale şi artistice, de peste hotare. Numele donatorilor şi al obiectelor ce le vom primi sub formă de împrumut pentru a fi expuse, vor fi păstrate în cartea de aur a bibliotecii "Satul".

* La 13 Ianuarie, colonia românească din Sao Paolo, Brazilia, a făcut o slujbă religioasă în Catedrala ortodoxă, în memoria celor doi Români căzuţi în lupta contra comuniştilor, Ion Moţa şi Vasile Marin.

* Cu ocazia aniversării a 107 ani dela naşterea lui Mihail Eminescu, Românii din Sao Paolo, au făcut să apară în presa portugheză articole despre poetul nostru naţional. Se pare dealtfel că a fost singura colonie românească care şi-a amintit de acest eveniment.

* Aceleaşi străduinţe a depus şi aceleaşi rezultate a obţinut cu ocazia împlinirii a 17 ani dela moartea lui Nae Ionescu.

* "A Gaceta" din Sao Paolo, în numărul său din 13 Martie 1957, publică un protest al Comunităţii Românilor Liberi, relativ la deportarea tineretului român din Basarabia şi Bucovina. Exilaţii români cer sprijinul fraţilor lor brazilieni în acţiunea de eliberare a singurei naţiuni latine din Orient.

* Tot "A Gazeta" în numărul din 23 Februarie 1957 publică un lung articol asupra României, cu titlul "Romenia, Terra Latina-Martire" şi semnat cu iniţialele G. N.

Truda Românilor din Sao Paolo, care obţin mereu publicarea de articole asupra Ţării noastre, în ziarele braziliene, merită admiraţia noastră şi este desigur un îndemn ca să facă şi ceilalţi la fel.

* Ziarele braziliene s'au ocupat pe larg de activitatea compatrioatei noastre Virginia Zeani, publicând lungi articole însoţite de fotografii.

* Cu ocazia evenimentelor din Ungaria, A. O. R. A. (La Asociación de las Organizaciones Rumanas Anticomunistas), din Chili a tipărit un mare număr de manifeste, care au fost trimise tuturor instituţiilor, presă, radio şi particulari, după cum ne informează compatriotul nostru, dl. Nicolae Chirani, care ne-a trimis la redacţie un exemplar.

CARPATII

Revistă Culturală

Director: ARON COTRUS

Redactor: TRAIAN POPESCU

Redactia şi Administraţia:
Calle Villanueva, 43, Madrid.
Abonamente:
Anual: 5 dol. U. S. A.
Pentru instituţii: 12 dol. U. S. A.

ES MANUSCRITO.—MARSIEGA, S. A.